

Hvem eier historien?

En sammenligning av fremstillingen av kommunistenes krigsinnsats i Norge og Danmark

Lisa Midtun

Masteroppgave i historie

Våren 2013

Institutt for arkeologi, historie, kultur - og religionsvitenskap,

Universitetet i Bergen – Høgskolen i Bergen

Forord:

Veien til 15. Mai og innlevering har vært spennende, lærerik og interessant. Men den har også vært lang og utfordrende. Jeg må innrømme at jeg noen ganger har tenkt tanken ”klarer jeg virkelig dette?” De gangene har det vært godt å ha en rekke mennesker rundt meg som bestemt har svart ”Ja Lisa, dette klarer du!”

En av disse er min hovedveileder John Ragnar Myking. Jeg har mye å takke deg for, både den gode faglige støtten, de gode tips og råd på veien mot en ferdig masteroppgave, og ikke minst ditt varme vesen og hyggelige tone som har hjulpet en sliten masterstudent i mål. Tusen takk.

Jeg må også få takke min bi-veileder Sven-Erik Grieg-Smith for din faglige kompetanse, de gode tips og de mange artige digresjoner under våre veiledningsmøter. Tusen takk.

Mine besteforeldre Solveig og Konrad Midtun vil jeg takke for deres historier om krigen, som vekket en interesse hos en liten jente. Nå er både jenten og interessen blitt større, og resultatet av de gode historiene fra krigens dager ligger foran dere i dag.

Mest av alt vil jeg få takke min flotte mann Andreas, og mine fantastiske barn Oliver Storm og Lukas. Dere er så uendelig snille og tålmodige. Nå er masteroppgaven levert og vi tar lørdagene tilbake! Tusen takk for all støtte gjennom de to siste årene, uten dere ville jeg ikke klart det.

Bergen, 15. Mai 2013

Lisa

Innholdsfortegnelse

KAPITTEL 1: INNLEDNING, PROBLEMSTILLING OG OPPGAVENS STRUKTUR	5
OPPGAVENS OPPBYGNING OG STRUKTUR.....	7
HVORFOR SAMLEVERK?	8
KAPITTEL 2: METODE, TEORI OG HISTORIOGRAFISK BAKGRUNN	9
METODE	9
DEN PATRIOTISKE MINNEKULTUREN	11
DET KOLLEKTIVE MINNET	12
DEN NORSKE OKKUPASJONSLITTERATUREN.....	13
DEN DANSKE OKKUPASJONSLITTERATUREN	18
KAPITTEL 3: ET REALHISTORISK RISS AV DEN NORSKE OG DANSKE OKKUPASJONSTIDEN	20
OKKUPASJONEN AV NORGE	20
OKKUPASJONEN AV DANMARK.....	24
MOTSTANDSKAMPEN.....	26
<i>Motstandskampen i Norge</i>	27
<i>Kommunistisk motstandskamp</i>	29
<i>Norges Kommunistiske Parti</i>	30
<i>Dansk motstandskamp</i>	33
<i>Dansk kommunistisk motstand</i>	35
<i>Wollweber</i>	35
<i>Danmarks Kommunistiske parti</i>	36
<i>BOPA – De Borgerlige Partisaner</i>	37
<i>Det danske Frihetsrådet</i>	37
OPPSUMMERING.....	38
KAPITTEL 4: FREMSTILLINGEN AV DEN KOMMUNISTISKE KRIGSINNSATSEN I NORSKE OG DANSKE HISTORIEBØKER, 1946 – 1950	41
NORGES KRIG (1947 – 1950)	41
<i>Forfattere</i>	42
<i>"Å sprengte en kløft" – forholdet mellom Hjemmefronten og kommunistene"</i>	42
<i>Kommunistenes internasjonale tilknytning og krigsinnsats</i>	47
<i>"Kommunistene"</i>	50
DANMARK UNDER BESÆTTELSEN (1946 – 1947).....	51
<i>Forfattere</i>	51
<i>Interneringen</i>	52
<i>Motstand</i>	55
KONKLUSJON	58
KAPITTEL 5: ANALYSE AV NORSKE OG DANSKE HISTORIEBØKER I PERIODEN CA. 1960 – 1990	64
NORGE I KRIG (1984 – 1987).....	64
<i>Forfatterne</i>	64
<i>Kommunistene går egne veier</i>	64
<i>Sentrale kommunistiske aktører og Norges kommunistiske parti</i>	67
<i>Fremstillingen av den kommunistiske motstandskamp</i>	68
<i>Bind 8, Frigjøring</i>	70
DANSKE HISTORIEBØKER CA. 1960 -1990	71
<i>Forfatterne</i>	72
<i>Kommunistene i internasjonalt lys</i>	72
<i>Interneringen</i>	74
<i>Motstand</i>	77
KONKLUSJON HISTORIEBØKER 1960 - 1993	79

KAPITTEL 6: NYE STEMMER.....	84
ET LEVENDE MARKED FOR OKKUPASJONSHISTORIEN	85
FREMDELES EN KRIGSHISTORIE MED MANGLER	85
ET KRITISK BLIKK PÅ FREMSTILLINGEN AV DEN KOMMUNISTISKE KRIGSINNSATSEN	86
<i>Borgersrud kritikk</i>	87
<i>Torgrim Titlestads kritikk</i>	89
DE NYE STEMMENE OM DEN KOMMUNISTISKE KRIGSINNSATSEN	90
NYE STEMME I DANSK OKKUPASJONSLITTERATUR.....	92
<i>3. generasjons okkupasjonsforskere</i>	93
<i>Et nytt Millennium, en ny generasjon?</i>	96
KONKLUSJON – NYE STEMME.....	98
KAPITTEL 7: KONKLUSJON.....	100
ENGLISH ABSTRACTS	103
BIBLIOGRAFI:	105

Kapittel 1: Innledning, problemstilling og oppgavens struktur

Tidsrommet fra 9. april 1940 til 8. mai 1945 representerer en helt spesiell epoke i Norgeshistorien. *Krigen*, har i følge den norske folkloristen Anne Eriksen, fungert som en av de ”store fortellingene” i moderne tid. Denne fortellingen har vært med på å ”begrunne våre verdier og forme vår kultur.”¹ Gjennom utallige utgivelser har historien om den andre verdenskrig vært fortalt om og om igjen, men fortellingen har forandret seg med tiden.

Den fortellingen vi blir presentert for er avhengig av hvem som forteller. De få gangene min farfar, som var i handelsflåten under 2. Verdenskrig, fortalte sine historier var disse actionpregede og fulle av spenning. Jeg kunne se for meg hvordan skipet hans ble torpedert og hvordan farfar lå i sjøen i mange timer før han ble reddet. Jeg tror aldri hatet min farfar bar til det tyske ubåtmannskapet helt forsvant. Farmor derimot kunne som hjemmeværende kvinne i 20- årene presentere et helt annet bilde. ”Jeg har alltid vært så mørkredd, men da tyskerne var rundt oss følte jeg meg trygg. De passet på oss.” Farmor fortalte *mye* om krigen. For min farfar var det kongens krigsmedaljer på veggen som fortalte mest. For han var krigen et lukket kapittel.

Skal man studere norsk okkupasjonshistorie vil man ikke få problemer med å finne nok fagstoff. Allerede fra de tidlige etterkrigstider har utvalget vært stort og omfangsrikt. Gjennom de heroiserende fortellingene om de norske motstandsfolkene, kongens Nei og gutta på skauen utviklet det seg en dominerende patriotiske minnekulturen. Anne Eriksen hevder at det i Norge er etablert en sterk kollektivtradisjon som gir en innsikt som går ut over det individuelle minnet, og skapes og formes av sosiale forhold. Denne tradisjonen har virket samlende i etterkrigstidens Norge. Det har vært viktig for nordmenn å ha noe positivt som binder *oss* sammen.²

Men en sterk kollektivtradisjon innebærer, ifølge Eriksen, også en fare for at noen grupper marginaliseres. Alle passet ikke inn i den store fortellingen.³ Det finnes undergrupper som tross i den økte åpenheten i samfunnet, tross distansen til krig og på tvers av emosjonelle bånd, ikke har blitt vist den samme type oppmerksomhet som mange andre grupper. Skjebnen til barna av tyske soldater og norske mødre, de unge jentene som forelsket seg i tyske

¹ Eriksen, 1995: 9

² Eriksen, 1995: 14 - 15

³ Eriksen, 1995:15

soldater, norske NS-folks historie og frontkjempere er noen av de gruppene som lenge har vært marginalisert. Deres historier har vært fortiet. De passet ikke inn som biter i den nye norske grunnmuren, bygget med patriotiske byggesteiner. Ikke før i de siste tiårene har deres historier fått mer oppmerksomhet.

Men også noen av dem som kjempet på den *rette* siden har følt at deres innsats ikke ble verdsatt i ettertiden. Dette gjelder ikke minst de mange kommunistiske motstandsmenn og kvinner som kjempet mot den tyske okkupasjonsmakten. Etter den 2. verdenskrig fulgte den kalde krigen, og med den overvåkning og svart propaganda. Med dette var det ikke plass til den kommunistiske motstandsbevegelsen i den store fortellingen, har det blitt hevdet. Historikeren Lars Borgersrud mener at kommunistenes ”sabotasjevirkosomhet er blitt veldig usynliggjort (...), grunnen er at kommunistene var indre fiender under den kalde krigen.”⁴ Borgersrud er ikke alene om disse antakelsene, også flere andre akademisk – og ikke akademisk utdannede historikere deler hans syn.

I denne oppgaven vil jeg undersøke hvilken plass den kommunistiske krigsinnsatsen har fått i okkupasjonslitteraturen, og hvordan den har blitt presentert. En slik vurdering må ta høyde for de særegne norske forhold under okkupasjonen og den retningen den norske motstandskampen tok, samtidig som den tar hensyn til holdningene overfor kommunistene under den kalde krigen. Det siste gjelder ikke spesielt for vårt land. For å kunne vurdere de særegne norske forholdene opp mot de generelle tendensene i Vest-Europa kan det derfor være nyttig å se på hvordan den kommunistiske motstandskampen har vært fremstilt i et annet land det er naturlig å sammenligne Norge med. Dette er også i tråd med de komparative studier Øystein Sørensen etterlyste i artikkelen *Forskningen om krigen i Norge* fra 1989.⁵ Også utenfor Norges grenser er en sammenligning av forholdene i Norge og Danmark hilst velkommen. Den belgiske historikeren Pieter Lagrou skriver i sin bok *The legacy of nazi occupation* at: ”Northern Europe (...) offers perspectives for an interesting comparison with Denmark and Norway. In view of Denmark’s privileged situation, a comparison with Norway in particular would certainly be rewarding.”⁶

⁴ Aalen, Kristin (2009) Andre helter var større enn Manus. Aftenposten.no

⁵ Sørensen, 1989: 51 - 53

⁶ Lagrou, 2000: 7

Jeg vil i mitt videre arbeid derfor ikke se på den norske fortellingen om den kommunistiske motstandsbevegelsen isolert, men i et komparativ lys der fortellingene om den danske kommunistiske motstandsbevegelsens blir motpolen. Begge land ble angrepet den 9. april, men både den tyske okkupasjonen og den påfølgende motstandskampen utviklet seg svært forskjellig. Ved å vise likheter og forskjeller vil jeg prøve å belyse de kontraster som kan forklare den særegne nasjonale utviklingen, som igjen er med på å legge grunnlaget for hvordan fortellingen om den kommunistiske motstandsbevegelsen er tolket og fortalt i ettertid.

Problemstillingen blir da som følger; *Hvordan har den kommunistiske krigsinnsatsen blitt fremstilt i norsk og dansk okkupasjonsforskning og hva var det som la grunnlaget for etterkrigstidens tolkning av deres innsats? Ble kommunistenes motstandsarbeid en del av den store fortellingen om den nasjonale motstanden mot okkupasjonsmakten, og har denne fortellingen eventuelt endret seg over tid?*

Oppgavens oppbygning og struktur

I kapittel to vil jeg redegjøre for hvilke metode og teoretiske tilnærminger jeg har valgt for oppgaven. Komparasjon vil være det viktigste metodiske grepet. Derfor vil jeg først ta opp til diskusjon Deborah Cohens perspektiver på komparasjon slik hun legger det frem i *Comparison and History* (2004). Deretter vil jeg presentere tilnærmingene som den belgiske historikeren Pieter Lagrou og den norske etnologen Anne Eriksen har anvendt på historien om andre verdenskrig. Til sist i dette kapittelet vil jeg gå inn på den analysen Synne Corell har gjort av noen av de norske hovedverkene om krigen, og dessuten presentere noen av hovedsynspunktene til Øystein Sørensen og Ole Christian Grimnes når det gjelder forskningen på den norske okkupasjonstiden. Den danske historikeren Palle Roslyng-Jensens hovedsynspunkter på forskningen på dansk okkupasjonstid vil også bli belyst i denne delen av oppgaven.

Kapittel tre vil inneholde et historisk riss av okkupasjonstiden i Norge og Danmark. Denne delen er ment å tjene som et bakteppe for å forstå kapittel fire og fem, der jeg sammenligner fortellingene om den kommunistiske motstandskampen i Norge og Danmark. Kapittel fire tar for seg norske og danske historiebøker fra perioden 1945 – 1950. Kapittel fem tar for seg norske og danske historiebøker for perioden ca. 1960 – 1990. Kapittel seks har jeg kalt ”nye stemmer”. Det er ment å gi et innblikk i den nyere litteraturen, og de nye stemmene som

kommer i Norge og Danmark. Det er vanskelig å tidfeste denne perioden, da de første alternativene til de gamle fortellingene dukket opp allerede på 70 – tallet, men jeg har valgt å legge hovedvekten fra 90 – tallet og frem til i dag. Kapittel syv er siste kapitel og utgjør oppgavens konklusjon.

Hvorfor samleverk?

De bøkene jeg har valgt å analysere er det som kan betegnes som standardverk. De store samleverkene er skrevet for det allmenne publikum, og skal representere en form for konsensushistorie som de fleste kjenner seg igjen i, eller kan relatere seg til. Det er de store øyeblikk, de bemerkelsesverdige hendelser og de verdige minner som fremstilles i slike verk.

Samleverkene fungerte også ofte som de opplagte oppslagsverkene i tiden før internett, de første man grep til for å finne relevante opplysninger om krigen. Samleverkene var også med på å skape kollektive minner, de representerte *den store fortellingen* om krigen. Den fortellingen det er hevdet at den kommunistiske motstandsbevegelsen ikke er en del av.

Et slikt samleverk forteller ofte mye om tiden den er skrevet i. Dette er noe jeg må ta hensyn til i min analyse. Hvilke samfunnsmessige utfordringer og eventuelt hindringer var medvirkende til at de utvalg verkene forfattere tok de valgene de tok?

I Norge er det ingen lang tradisjon for å analysere slike store historiske samleverk. Den første større analysen av verkene om okkupasjonstiden i vårt eget land er utført av historikeren Synne Corell, som disputerte våren 2010 ved Universitetet i Oslo med doktoravhandlingen *Krigens ettertid: Okkupasjonshistorien i norske historiebøker*. Avhandlingen er samme år utgitt i bokform. Corell tar her for seg tre sentrale verk om krigen; *Norges krig* (1947-1950), *Norge i krig* (1984) og *Norsk krigsleksikon 1940- 45* (1995). Verkene kan betegnes som samleverk, og er gitt ut for å møte et bredt publikum. Corells hovedfokus i avhandlingen ligger på hva som er grunnfortellingen i disse verkene, og hvordan denne blir fortalt, blant annet gjennom de språklige virkemidler som er tatt i bruk. Corell har særlig lagt vekt på de meningsbærende verbkonstruksjoner, aktive og passive verb og hvordan det handlende subjektet er presentert.⁷ Corell har også vært spesielt opptatt av å se på hvordan ”vi - fellesskapet” formes og brukes. Jeg vil bruke en tilsvarende tilnæringsmåte i min analyse av fortellingene om den kommunistiske motstandskampen.

⁷ Forelesning HIB, Corell, Synne 31.01.12

Kapittel 2: Metode, teori og historiografisk bakgrunn

I prosessen med å velge ut hvilke metoder og teorier som passet min problemstilling best, har jeg måttet gjøre noen prioriteringer. Mitt utgangspunkt for valg av metode har vært å spørre meg selv; hvilke metoder vil best kunne hjelpe meg å gi svar på oppgavens problemstilling?

Metodisk er det den komparative analysen som peker seg ut som det naturlige valget.

Teoretisk har oppgaven stort fokus på minnet om krigen, og hvem som er med på å skape og videreformidle dette minnet. Her vil jeg lene meg til synspunktene til Pieter Lagrou og Anne Eriksen. Historikerne Synne Corell, Øystein Sørensen og Ole Christian Grimnes vil jeg først og fremst bruke for å vise hva den tidligere norske grunnfortellingen om krigen går ut på og hvordan den har blitt til. Tilsvarende vil jeg bruke historikeren Palle Roslyng-Jensen synspunkter for å belyse den danske grunnfortellingens tilblivelse.

Metode

Min hypotese er at fremstillingen av den kommunistiske motstandskampen skiller seg vesentlig fra hverandre i norske og danske historiebøker, derfor finner jeg det hensiktsmessig å foreta en kronologisk og innholdsmessig komparasjon, hvor historiebøker fra samme tidsperiode i Norge og Danmark vil bli behandlet på samme tid. Bakgrunnen for valget av den kronologiske fremstillingen henger sammen med de samfunnspolitiske endringer som finner sted i Europa på denne tiden, og de innvirkninger dette måtte ha på dem som skrev, redigerte og gav ut historiebøkene.

Jeg har valgt å bruke en kvalitativ vurdering av fremstillingen av den kommunistiske motstandskampen. En kvantitativ analyse ville kunne gitt en viss pekepinn på i hvor stor grad den kommunistiske motstandskampen ble prioritert i historiebøkene, men denne metoden innebærer noen åpenbare svakheter. Antall sider og omfang behøver ikke nødvendigvis stå i forhold til den innholdsmessige betydning. En kvalitativ tilnærming vil gi mer spillerom og muligheter underveis i forskningsprosessen. Dermed tillater denne metoden meg å foreta valg underveis som jeg ikke kunne ha gjort om analysen var av en kvantitativ art.

Ved å foreta en komparativ analyse håper jeg å kunne få frem særegenhetene i fremstillingen om den kommunistiske krigsinnsatsen. Historikeren Deborah Cohen presenterer i *Comparison and History* (2004) en rekke interessante aspekter ved bruk av komparasjon som metode. Cohen anser den komparative metoden som en svært nyttig, men også en krevende disiplin. Hun mener at mange historikere unngår å bruke komparasjon på grunn av at det finnes få

retningslinjer for hvordan man kan utføre en god komparativ analyse, og at metoden også har mange fallgruver.

I en god komparativ analyse må historikeren avse nok tid til å sette seg inn i de ulike historiografier til det enkelte land, noe som er svært tidkrevende. En annen utfordring Cohen peker på er sjansen for at man ikke finner sammenlignbare kilder for analysen.⁸ Kanskje er det ikke noe sammenligningsgrunnlag for de to landene i det hele tatt. Det som i et land kan se ut til å være en svært avgjørende faktor, kan i et annet land være uten relevans.⁹ At noen land ikke egner seg til sammenligning illustrerer Cohen med å bruke eksempelet ”apples and oranges”. Skal man forske på modningsprosessen i ulike arter av epler vil man ikke kunne bruke appelsiner i forskningsprosjektet sitt. Altså, om det ikke finnes noe sammenligningsgrunnlag i de utvalgte landene vil det heller ikke være mulig å utføre en god komparativ analyse.¹⁰

Også rent språklig og strukturelt byr metoden på utfordringer. Skal landene for eksempel analyseres separat eller skal de samordnes i samme kapitler? Setningsoppbygging og repetisjon av samme ord og formuleringer er også en ting historikeren må ta høyde for, og Cohen spør; hvor mange ganger kan man skrive ”*by contrast*” eller ”*unlike in France*” før leseren mister interessen for teksten?¹¹ Historikeren må altså hele tiden opprettholde et akademisk språk som ikke kjeder leseren, og som allikevel får frem de likheter og forskjeller han/hun måtte finne.

Historikeren kan også oppleve at han/hun ikke klarer å synliggjøre de forskjeller hun/han prøver å trekke opp, og at sammenligningen ikke avslører noe nytt fordi de riktige spørsmålene ikke er stilt. Verst er det i følge Cohen om den som leser ikke blir tilført noen ny kunnskap som følge av den komparative studien, eller at historikeren har gjort fundamentale feil i sin vurdering, og dermed presenterer en uriktig fremstilling av det aktuelle emnet.¹²

Til tross for fallgruver og utfordringer anser Cohen likevel metoden som fruktbar, og trekker frem tre grunner til å bruke komparasjon som metode innen historieforskningen. For det første

⁸ Cohen, 2004: 60

⁹ Cohen, 2004: 63

¹⁰ Cohen, 2004: 62

¹¹ Cohen, 2004: 60

¹² Cohen, 2004: 60

mener hun at det å sammenligne kan gi kontrafaktiske glimt av hva som kunne ha skjedd. Dermed vil dette være med på å frigjøre historien fra forutbestemte beretninger, og inspirere forskeren til å stille helt nye spørsmål. For det andre kaster komparasjon ikke bare lys over hittil ukjent utvikling, men klargjør også det signifikante ved institusjoner og fenomener som forskeren ellers kunne tatt for gitt. Vi vet med andre ord ikke om situasjonen i vårt land er spesiell, om vi ikke har sammenlignet den med andre land i samme situasjon. For det tredje kan komparasjon avsløre historiografiske overdrivelser og bidra til å moderere skjevheter i fremstillingen.¹³

Ved å sammenligne norske og danske historiebøker håper jeg å tydeliggjøre de valg som er tatt i utformingen av verkene, og samtidig kaste lys over mer allmenne nasjonale forskjeller i fremstillingen av den kommunistiske motstandsbevegelsen. I følge Cohen vil da denne oppgaven – om komparasjonen blir utført på en forsvarlig måte, kunne avdekke om den kommunistiske krigsinnsatsen er nedvurdert i de norske historiebøkene, slik norske kritikere har hevdet. Om derimot min analyse viser at fremstillingen i de danske historiebøkene er av samme karakter som i Norge, må man kanskje revurdere en slik påstand.

Den patriotiske minnekulturen

Den belgiske historikeren Pieter Lagrou har i boken *The legacy of nazi occupation* (2000) forsket på minnet om den andre verdenskrig i Frankrike, Belgia og Nederland. Boken omhandler det han betegner som den patriotiske minnekulturen, og viser til den viktige rollen minnene fra okkupasjonen fikk i den nasjonale oppbyggingen av disse landene i ettertid. I den patriotiske minnekulturen ligger fokus på det nasjonale framfor det internasjonale og minner som kan ha en positiv virkning på det nasjonale selvbildet blir høyest verdsatt. Minnet om en nasjonal ånd og samhold mot nazismen, ble brukt for å skape et sterkt nasjonalt fellesskap. Lagrous hovedtese tilsier at historien om okkupasjonstiden skulle ha en oppbyggende effekt i etterkrigstidens nasjonsbygging.¹⁴

Lagrou mener at nasjoner etter okkupasjon fremhevet enkelte deler ved historien som grunnlag for å bygge opp igjen den nasjonale identiteten, og at landenes motstandsarbeid

¹³ Cohen, 2004: 64 -65

¹⁴ Lagrou, 2000: 2- 5

spilte en helt sentral rolle i den patriotiske minnekulturen.¹⁵ Han forklarer det slik: ”The liberated societies of Europe was traumatized, and their now fragile national consciousness was in urgent need of a kind of patriotic epic that only the resistance could deliver.”¹⁶ Motstandsarbeidet ble derfor hovedmomentet i den patriotiske minnekulturen. Tanken om at ”vi” sto sammen mot det onde var viktig og meningsfylt. Videre skriver han; ”persecution as a more fundamental experience was unacceptable, something not to be spoken of. Mourning without triumphalism would undermine post-war national recovery.”¹⁷ Det vil altså være unaturlig å nevne okkupasjonsmaktens ugjerninger uten å bringe inn eget motstandsarbeid. Lagrou understreker at ved å glorifisere motstandsarbeidet ble det på mange måter byggesteinene i fremveksten av den nye nasjonen.¹⁸

Den patriotiske minnekulturen sto i mange land sterkt i den nære etterkrigstid, noe som bidro til at det i fortellingen om krigen ikke var plass til historier om andre enn motstandsfolk. Det var imidlertid ikke alle motstandsgrupper som fikk være med i den patriotiske minnekulturen. I skyggen av de samlede motstandsheltene stod blant annet de mange kommunistiske motstandsgruppene som kjempet mot nazismen, men som også stod for ideer som av mange ble sett på som anti – nasjonale. Lagrou stiller spørsmålet: ”Could they be national heroes?”¹⁹

Det kollektive minnet

Den norske folkloristen Anne Eriksens perspektiver på historieskriving om andre verdenskrig har mange fellestrekk med Lagrous forskning. Eriksen ga i 1995 ut boken *Det var noe annet under krigen*. Boken tar sikte på å kaste lys over hvordan kunnskapen om krigen er overlevert og holdt i live i det norske samfunnet.²⁰ Kollektivtradisjon og det kollektive minnet kan brukes til å forklare det norske etterkrigssamfunnets forhold til okkupasjonsårene. Den kan også kaste lys over hvorfor okkupasjonshistoriens forfattere har skrevet som de har gjort. Eriksen karakteriserer kollektivtradisjon slik:

¹⁵ Lagrou, 2000: 2

¹⁶ Lagrou, 2000: 2

¹⁷ Lagrou, 2000: 2

¹⁸ Lagrou, 2000: 285 – 286

¹⁹ Lagrou, 2000: 3

²⁰ Eriksen, 1995: 10

”Kunnskapen, erfaringene og minnene fra krigen kan samlet betraktes som en form for kollektiv erindring eller kollektivtradisjon. En slik tradisjon utgjør kvalitativt mer, men kvantitativt mindre, enn enkeltindividets erfaringer.”²¹

Eriksen hevder at det i den norske kollektivtradisjonen om krigen er forholdsvis stort samsvar mellom hva faghistorikerne skriver og hva ”vanlige folk” forteller. Kollektivtradisjonen gir en innsikt som går ut over det individuelle og skapes og formes av sosiale forhold. Videre fremhever hun at kollektivtradisjonen har virket samlende og byggende i etterkrigstidens Norge. Det har vært viktig for nordmenn å ha noe som binder ”oss” sammen. De kollektive minnene en samler rundt seg bør være av en positiv art, og dermed vil de også virke samfunnsbyggende og samlende.²² Eriksen mener kollektivtradisjonen også vil kunne ha betydning for dem som ikke selv har opplevd den tiden som tradisjonene refererer til, men som allikevel er medlemmer av den gruppen tradisjonen finnes i.²³ Videre hevder hun at den sosiale minneproduksjonen ikke er entydig. Har man en sterk kollektivtradisjon vil det alltid være fare for at noen grupper marginaliseres.²⁴ Dette kan være grupper som av en eller annen grunn ikke blir sett på som minneverdige. Også Eriksen trekker frem kommunistene som en slik gruppe.

Lagrou og Eriksens synspunkter er av nokså generell karakter. Når det gjelder forskningen om okkupasjonstiden i Norge, er det også utført en rekke mer eller mindre spesifikke og konkrete analyser. Ikke alle historikere er samstemt i hva som har preget historieskrivingen, og ikke alle mener historiefremstillingen om andre verdenskrig underbygger Eriksen og Lagrous teser.

Den norske okkupasjonslitteraturen

Historikeren Synne Corell forsøker i boken *Krigens ettertid* fra 2010 å forklare hvordan historieskriving om Norge under annen verdenskrig har forandret seg gjennom etterkrigstiden. Corell mener at fordi forfatterne av det første samleverket om krigen, *Norges krig* (1947 – 1950) var sentrale krigsaktører, har deres erfaringer og bakgrunn gjorde det ønskelig å vektlegge visse aspekter av krigshistorien, hvor blant annet motstandsarbeidet sto sentralt. Corell konkluderer med at *Norges krig* på grunn av bakgrunnen til forfattere og redaksjonsmedlemmer lett kan bli sett på som en hegemonisk fremstilling av

²¹ Eriksen, 1995: 14

²² Eriksen, 1995: 14 - 15

²³ Eriksen, 1995:14

²⁴ Eriksen, 1995:15

okkupasjonshistorien.²⁵ Slik samsvarer Corells analyse av de første samleverk som kom ut i den nære etterkrigstid med Lagrou og Eriksens teser.

I sin analyse har Corell særlig lagt vekt på det hun omtaler som “vi - fellesskapet”. Dette fellesskapet mener hun henger sammen med den tidsmessige nærheten til okkupasjonen og at forfatterne selv fungerte som øyevitner. Som deltakere i krigen hevder hun at forfatterne hadde mer autoritet som øyevitne enn leseren som selv kanskje ikke deltok på samme linje.²⁶ Til tross for dette skillet mellom forfatter og leasers autoritet mener Corell at det skapes et fellesskap.²⁷ ”Vi – fellesskapet” er ifølge Corell altså først og fremst et fellesskap av de som deltok i og opplevde krigen. Begrepet ”vi” kan således leses som et bidrag til minnekulturens identitetsskapende funksjon. Fellesskapet både inkluderer og ekskluderer levende og døde, og får dermed et nærmest mytisk aspekt.²⁸ Et eksempel på dette mener Corell vi finner i *Norge i Krig (1984 – 1987)*. Fellesskapet skal da ikke lenger bare romme dem som selv har opplevd krigen, men også de nye generasjoner, og dermed skapes det et felleskap på tvers av tid.²⁹ Men Corell er også kritisk til hvor langt dette fellesskapet kan strekke seg og spør: ”Hvor sprikende fortolkninger kan en historisk fremstilling romme før den blir meningsløs?”³⁰

Corells ”vi - fellesskap” er dermed i tråd med Eriksen sin tese om det kollektive minnet. Eriksen hevder at det som er skrevet om krigen i stor grad er det samme som hva ”vanlige folk” forteller. ”Vi - fellesskapet” kan da leses som et kollektivt minne, hvor både forfatter og leser deler et sett av felles minner og erindringer. Som både Lagrou og Eriksen har påpekt trengtes det i etterkrigstiden minner som virket samlende på nasjonen. Ved at forfatterne i *Norges Krig (1947 – 1950)* skrev om emner som virket nasjonsbyggende og inkluderte leseren i ”vi - fellesskapet” blir verket sådan et bidrag til den kollektive minneproduksjonen.

”Vi – fellesskapet” knytter altså leseren til det fellesskapet som opprettes i bøkene, og verket blir stående som et slags kollektivt minne, eller et monument. Sett i lys av Eriksens fremstilling vil en slik kollektivtradisjon også kunne ha betydning for dem som ikke selv har opplevd den tiden som tradisjonene refererer til, men som allikevel er medlemmer av den gruppen tradisjonen finnes i. I følge Eriksen vil også nye generasjoner tilegne seg viktig

²⁵ Corell, 2010: 46 - 47

²⁶ Corell, 2010: 50

²⁷ Corell, 2010: 52

²⁸ Corell, 2010:122

²⁹ Corell, 2010: 122

³⁰ Corell, 2010: 122

kulturell kompetanse. Ved for eksempel å kjenne til hva en binders representerte i okkupasjonstiden, vil de nye generasjoner bedre ”forstå og være en del av et kulturelt – og moralsk - fellesskap.”³¹

Lagrous teser om den patriotiske minnekulturen, Eriksens kollektive minne, og Corells ”vi - fellesskap” dekker fellestrekk for den første tiden etter annen verdenskrig. Historikeren Øystein Sørensen peker på at okkupasjonsforskningen har gjennomgått ulike faser, hvor hver fase har sine egne karakteristiske kjennetegn. I en artikkel fra 1989 forsøkte Sørensen så å gjøre opp status for den norske okkupasjonsforskningen. Sørensen omtaler den tidlige forskningen på 50 og 60 - tallet som Pionerforskerens generasjon, og hevder denne var preget av tre historiske forutsetninger. Det første han fremhever er at historikerne skrev historien som *seiersherrer*. De delte det samme verdigrunnlag for motstandskampen, og mange hadde også deltatt aktivt i motstanden.³² Den dikotomiske forestilling om "vi mot dem" og "det gode mot det onde" dominerte. Dette er da også det Sørensen mener er hovedproblemet i pionerforskningen om krigen, altså et hermeneutisk problem i den forstand at historikeren har fungert som både aktør og observatør. Denne dobbeltrollen mener Sørensen kan være et problem i forhold til objektivitet i forskningen, og hvordan verdistandpunkt og verdigrunnlag da kan påvirke fremstillingen.³³

Det neste perspektivet Sørensen vektlegger er okkupasjonsforskerne sterke ønske om å få fakta på bordet. Her trekker han frem *Norges krig (1947 – 1950)* som eksempel. I dette verket var Sverre Steen en sentral aktør. Ifølge Sørensen er den tidlige okkupasjonsforskningen hovedsakelig grunnlagt av Steen, dels fordi han drev med eget forskningsarbeid og dels fordi han var den ledende kraften i å bygge opp et forskningsmiljø.³⁴ Den tredje forutsetningen er det Sørensen kaller for den tidlige okkupasjonsforskningens vitenskapsteoretiske grunnlag og dens forskningsetikk. Han mener forskningen under denne perioden befinner seg under en empirisk preget forskningstradisjon, hvor det var sterkt fokus på en streng kildekritikk og at verdifrihet i forskningen skulle være et ideal.³⁵ Sørensen hevder at de to siste punktene motvirket en rendyrket heltedyrkelse de første tiårene etter krigen.³⁶

³¹ Eriksen, 1995: 95

³² Sørensen, 1989: 41

³³ Sørensen, 1989: 40

³⁴ Sørensen, 1989: 41 - 42

³⁵ Sørensen, 1989: 41

³⁶ Sørensen, 1989: 41

I perioden 1960 til 1980 viser Sørensen at okkupasjonsforskningen ble overtatt av en ny generasjon. Perioden hadde i følge Sørensen to hovedtrekk. På den ene siden hevder han at perioden utgjorde en bredere og mer tematisk forgrenet forskningsfelt enn det pionerforskningen kunne by på. I samme periode skjedde det allikevel en form for innsnevring i forhold til tidligere. Det var her snakk om både tematiske, metodiske, perspektivmessige og ideologiske innsnevringer. I sin forklaring på hvorfor forskningen tok denne retningen, hevder Sørensen at det var særlig Magne Skodvin og de forskningsinstanser som var tilknyttet han som bærer mye av ansvaret for innsnevringen. Fra 1960 årene var det Magne Skodvin som var den mest sentrale skikkelsen i norsk okkupasjonsforskning. Oppmerksomheten rundt Skodvin var så stor at Sørensen mener det på denne tiden var snakk om en ”Skodvintradisjon.”³⁷

Historikeren Ole Christian Grimnes benekter på sin side at det skal ha eksistert en ”Skodvin skole”. Han fester ikke lit til karakteristikken, både fordi påstanden ofte bare er gjengitt i korte avisartikler, og fordi det sjelden er gjort greie for hvem som skal ha tilhørt denne skolen og hvilket grunnlag den hvilte på.³⁸ Grimnes går så langt at han kaller påstandene om Skodvinskolen for ”skinnfektning og skyggeboksing.”³⁹ Det bør imidlertid nevnes at Grimnes selv var elev av Skodvin.

I perioden fra 1960 til ut i 80-årene opprettes to viktige institusjoner i okkupasjonsforskningen, *samtidshistorisk forskningsgruppe* med Ole Kristian Grimnes som en av de ledene forskerne, og *Norges hjemmefrontmuseum*. Skodvin var et sentralt navn i begge institusjonene, og det har vært en høy grad av overlapping mellom dem.⁴⁰

Den innsnevringen Sørensen mener karakteriserer denne perioden viser seg blant annet gjennom Hjemmefrontmuseets prioriteringer. Magne Skodvin poengter i et av museets plandokumenter fra 1967 at museets tematiske avgrensning var motstandskampen.⁴¹ Forskningen handlet i all hovedsak om å samle inn muntlig materiale, som utelukkende baserte seg på beretninger fra norske motstandsfolk. Sørensen mener at museet på den måten hadde avgrenset den tematiske bredden markant.⁴² Grimnes ser imidlertid ikke på dette som

³⁷ Sørensen, 1989: 44

³⁸ Grimnes, 1990: 114

³⁹ Grimnes, 1990: 114

⁴⁰ Sørensen, 1989: 43 - 44

⁴¹ Sørensen, 1989: 45

⁴² Sørensen, 1989: 45

en innsnevring, men heller som en naturlig utvelgelse av fagstoff.⁴³ Grimnes slår fast at det i denne perioden kom ut en rekke hovedoppgaver omkring emner om NS og tyskerne under Skodvins veiledning, eller i miljøet rundt han.⁴⁴ Dette er for så vidt ikke noe Sørensen heller benekter, og bekrefter at det forekom motstrømninger og sidestrømninger til det han kaller ”Skodvin skolen.”⁴⁵

Det andre knutepunktet for okkupasjonsforskningen som Sørensen nevner er *Samtidshistorisk Forskningsgruppe*. Også her var Magne Skodvin en sentral aktør, og Ole Kristian Grimnes representerer en av de yngre historikerne som var tilknyttet forskningsgruppen. Sørensen trekker her frem en søknad Magne Skodvin la frem for NAVF⁴⁶ på vegne av Samtidshistorisk Forskningsgruppe i 1969.⁴⁷ I søknaden formulerte Skodvin en begrunnelse for et forskningsprosjekt gruppen ønsker å starte. Skodvin understreket at det hastet å få i gang prosjektet, ettersom forskningsmaterialet var i ferd med å minske. Skodvin poengterte videre at det var nødvendig å foreta en prioritering, og at prosjektet ville legge hovedvekten på motstandshistorien. Samtidig fastholdt han at de ikke-prioriterte områdene ikke ville bli neglisjert. Sørensen mener at det som fremkommer av søknaden nettopp er den generelle tendensen på 1960 - tallet. Dette kaller han en *allmenn tendens*, hvor motstandsarbeidet ble sterkere prioritert og andre områder fikk mindre oppmerksomhet.⁴⁸ Skodvins begrunnelse om at historisk materiale kunne gå tapt var relevant nok. Motstandsfolk ville etter som tiden gikk dø bort, og historienes deres med dem. Men det samme ville da også selvsagt skje med NS-folk og de historier og informasjon de besatt. Dette tok Skodvins prioritering ingen hensyn til.

Grimnes er uenig i mange av Sørensen synspunkter på denne perioden. Han legger ikke skjul på at han selv kan regnes som en del av dette generasjonsskiftet, men mener likevel han har belegg for å tilbakevise Sørensens påstander. Kjennetegnene ved okkupasjonsforskningen i 60-årene og fram til begynnelsen av 80-årene var ifølge Grimnes ”økt bredde, økt spesialisering og en sterk vekt på den politiske historiens to hovedsider, først og fremst hjemme- og utefront, dernest Nasjonal Samlings historie.”⁴⁹ Det var nemlig forskere som fordypet seg i helt andre tema enn det Sørensen hevder var nærmest enerådende; det vil si

⁴³ Grimnes, 1990: 115

⁴⁴ Grimnes 1990: 114

⁴⁵ Sørensen, 1989: 48

⁴⁶ Norges allmennvitenskapelige forskningsråd

⁴⁷ Sørensen, 1989: 45

⁴⁸ Sørensen, 1989: 44 - 45

⁴⁹ Grimnes, 1990: 115

Hjemmefronten. Grimnes nevner en rekke slike eksempler.⁵⁰

Den danske okkupasjonslitteraturen

I Danmark synes forskningen også å kunne deles inn i en lignende periodisering som den Sørensen fremsetter. Den første perioden strekker seg fra 1945 og frem til ca. 1970. Som i Norge med Sverre Steen, har også Danmark en *grand old man* innen besættelsesforskningen - Jørgen Hæstrup. I denne første perioden hersket det, som i Norge - en nasjonal konsensus, og motstand var det mest sentrale temaet. Ut over 80-årene fulgte en annengenerasjons okkupasjonsforskere. Den danske historikeren Palle Roslyng-Jensen betegner denne generasjonen som *revisjonister*. De hadde til hensikt å sprengte det rådende konsensussyndromet omkring motstandsbevegelsen som en enhetlig bevegelse, og å betone konflikten mellom samarbeid og motstand.⁵¹

Fra ca. 1990 etablerer det seg en tredje generasjons okkupasjonsforskere i Danmark samtidig som man opplevde en sterk vekst i okkupasjonsforskningen.⁵² Denne generasjonens forskere la vekt på å utforske gruppene som ikke kom med i den brede fortellingen, blant annet jødene. Samtidig representerte denne litteraturen en kritisk holdning til rettsoppgjøret. Roslyng-Jensen presiserer at den danske okkupasjonslitteraturen fra 90 – tallet har endret karakter fra den grunnfortellingen som ble etablert i årene etter okkupasjonen. Fra å være en nærmest utelukkende patriotisk fremstilling av et dansk folk som sto samlet mot okkupasjonsmakten i et nasjonalt forsvar, er litteraturen nå beveget seg over i en mer kritisk fremstilling, hvor spørsmål om menneskeretter og demokrati er satt på dagsorden.⁵³

Ved millenniumskiftet mener Roslyng-Jensen at det blir stadig vanskeligere å plassere okkupasjonslitteraturen inn i fastlåste båser.⁵⁴ Selv om Roslyng-Jensen er fristet til å kalle denne perioden for den fjerde generasjons okkupasjonsforskere, avviser han samtidig at det eksisterer en ny generasjon, og mener isteden at man heller skal gå bort fra å kategorisere forskerne i generasjoner. Årsaken til dette er at fra 2000- tallet var historikere fra samtlige generasjoner aktive, og at dette sammen med det store tilskuddet av ikke-akademisk utdannede historikere, førte til at synsvinkelen og emnekretsen ble bredere og ikke minst

⁵⁰ Sørensen, 1989: 43

⁵¹ Roslyng-Jensen, 2006: 198

⁵² Roslyng-Jensen 2006: 198

⁵³ Roslyng-Jensen, 2001, 481

⁵⁴ Roslyng-Jensen, 2006: 198

rikere i dansk okkupasjonslitteratur. Roslyng-Jensen understreker at det ikke lenger er dekkende å karakterisere perioden som revisjonistisk, slik som den forrige. Forskerne fikk i perioden 2001 – 2006 et mer kritisk syn på tidligere tids forskning og resultater, og de nye forskningsresultatene kan sådan tilby et mer nyansert bilde av okkupasjonstiden.⁵⁵

⁵⁵ Roslyng-Jensen, 2006: 199

Kapittel 3: Et realhistorisk riss av den norske og danske okkupasjonstiden

Dette kapittelet vil gi en innføring i de mest sentrale hendelser i Norge og Danmark under okkupasjonen. Innføringen er ment som et bakteppe for å forstå analysen av okkupasjonslitteraturen. Det som blir presentert er et realhistorisk riss der de omtalte hendelsene ikke blir tatt opp til debatt eller analyse, men ansett som grunnleggende faktaopplysninger.

Starten på den tyske okkupasjonen var ganske lik i Norge og Danmark. Begge land var ofre for samme tyske stormakt, begge land ble invadert samme dag, 9. april 1940, og begge land ble stilt overfor de samme tyske krav og ultimatum.⁵⁶ Mot å overgi seg betingelsesløst skulle nordmenn og dansker få beholde sitt politiske system. Utgangspunktet for invasjonen var å okkupere landene, ikke styre dem.⁵⁷ Danmark overga seg samme dag, Norge valgte å ta opp kampen mot den tyske stormakten. Fra å gå fra to like utgangspunkt, med stort sett de samme forutsetninger, valgte de to landene to helt forskjellige veier. Utviklingen som følger ble dermed også svært forskjellig.

Okkupasjonen av Norge

Etter at regjeringen med utenriksminister Halvdan Koht i spissen hadde avslått det tyske ultimatum, flyktet kongen og regjeringen i sikkerhet.⁵⁸ Det tyske angrepet på hovedstaden var forsinket på grunn av senkningen av det tyske krigsskipet Blücher.⁵⁹ Dette ga regjeringen et pusterom. Mye takket være den særdeles handlekraftige høyremannen Carl Joachim Hambro, unnslopp konge og regjeringen til Hamar og senere Elverum, hvor de fikk mulighet til å forme det som i tiden fremover skulle utgjøre den lovlige regjeringen i Norge. Den sittende regjering skulle fortsette sitt virke, men ble supplert med en representant fra hver av de store borgerlige partiene. På den måten skulle den bevise at den var en nasjonal samlingsregjering.⁶⁰ På Elverum ble *Elverumsfullmakten* undertegnet. Fullmakten ga regjeringen en generell fullmakt, og skulle ivareta rikets interesser og foreta de nødvendige avgjørelser så lenge Stortinget ikke var samlet. Også dette forslaget var det Hambro som sto bak.⁶¹ Samme dag som

⁵⁶ Dahl, Kirchhoff m fl, 2010: 9

⁵⁷ Dahl, Kirchhoff m fl, 2010: 90

⁵⁸ Grimnes, 1984: 100

⁵⁹ Grimnes, 1984: 89

⁶⁰ Grimnes, 1984: 103 - 104

⁶¹ Grimnes, 1984: 103 - 104

Elverumsfullmakten ble undertegnet hadde Nasjonal Samlings leder, Vidkun Quisling kunngjort over norsk rikskringkasting at han hadde dannet ny regjering, og i samme vending utnevnte han seg selv som landets nye statsminister.⁶² Det var nå to regjeringer i landet, Nygaardsvolds lovlige regjering, og Quislings opprørsregjering.⁶³

10. april fremsatte igjen den tyske okkupasjonsmakten kravet om norsk overgivelse. Denne gangen var et nytt krav lagt til; kongen skulle godkjenne Quislings regjering.⁶⁴ Kongen og regjeringen avviste de tyske kravene, og gav opp alle videre forhandlinger. Nå skulle det ytes motstand så lenge det lot seg gjøre.⁶⁵ Kampen var i gang.

Fra 9. april og frem til kapitulasjonen den 10. juni var Norge delt i en okkupert del, og en stadig mindre del som den lovlige regjeringen behersket. I den okkuperte delen meldte det seg raskt et behov for en norsk myndighet som kunne ta seg av det praktiske samarbeidet med okkupasjonsmakten og administrere de okkuperte områdene, uten at man dermed utfordret autoriteten til regjeringen Nygaardsvold.⁶⁶

Den 15. april proklamerte høyesterettsjustitiarius Paal Berg at Høyesterett hadde opprettet et administrasjonsråd for dette formålet. Etter at Kongen og regjeringen var borte, var høyesterett det eneste konstitusjonelle organet som kunne gi ryggstøtte til politiske ordninger i de okkuperte områdene. Bergs rolle som leder for rikets høyeste domstol, den tredje og eneste gjenværende statsmakt, gav han en sentral rolle i dannelsen av Administrasjonsrådet.⁶⁷ Rådet var ikke politisk, og besto kun av embetsmenn eller andre fagfolk. Rådet var raskt ute med å oppfordre til å holde arbeidet gående, de frarådet enhver til å ty til sabotasjevirksomhet, og manet til ro og selvbeherskelse.⁶⁸ Administrasjonsrådet hevdet at de ikke skulle være en konkurrent til regjeringen, og hevdet heller ingen linje som tok avstand fra regjeringens krig. Rådet ville ikke gjøre noe som bidro til den tyske krigføringen, men kunne på samme tid

⁶² Nøkleby, 1985: 109

⁶³ Grimnes, 1984: 113 - 114

⁶⁴ Nøkleby, 1985: 109

⁶⁵ Grimnes 1984: 121

⁶⁶ Dahl, Kirchhoff, 2010: 40 - 41

⁶⁷ Grimnes, 1984: 186

⁶⁸ Grimnes, 1984: 187

heller ikke motsette seg at tyskerne utnyttet det norske samfunnets produksjon eller tjenester i sin krigsinnsats.⁶⁹

Kongen og regjeringen ga administrasjonsrådet en forbeholden mottakelse, og understreket at Norge fortsatt kun hadde en lovlig regjering, og at rådet var en form for nødtiltak.⁷⁰ Uten kongens godkjenning ble administrasjonsrådet fremstilt som et ad hoc-tiltak. Rådet kunne under fylkesmann Christensens ledelse styre den sivile administrasjonen som regjeringen var avskåret fra.⁷¹ Administrasjonsrådet ville dermed bidra til en så skånsom omstilling av folks hverdagsliv og landets økonomi som mulig under den tyske okkupasjonen. Målet var å holde hjulene i gang, selv om dette også var med på å samordne det norske næringsliv med den tyske krigsøkonomien.⁷²

Da kapitulasjonen var et faktum den 10. juni 1940 tok Reichskommissar Josef Terboven initiativ til nye forhandlinger angående den politiske omorganiseringen som måtte komme.⁷³ Forhandlingene ble ført av Stortingets presidentskap, supplert av Administrasjonsrådet, representanter for embetsverk, næringsliv og andre politiske partier.⁷⁴ Tyskernes planer for forhandlingene besto først og fremst i at regjeringen Nygaardsvold og Kongen skulle avsettes, og en ny regjering eller et ”riksråd”, skulle utnevnt av Stortinget.⁷⁵ Forvirringen og usikkerheten hos de norske forhandlerne var en tid så stor at de⁷⁶ faktisk var villig til å avsette kongen.

Samtalene brøt imidlertid sammen den 18. september etter uker med forhandlinger. De norske forhandlerne forsto etter hvert at Riksrådet ikke kunne bli den instansens de først hadde ønsket. Et riksråd kunne ikke fungere som en stopper for en ny Quisling regjering, ei heller

⁶⁹ Grimnes, 1984: 190

⁷⁰ Grimnes, 1984: 188

⁷¹ Dahl, Kirchhoff: 2010, 42

⁷² Grimnes, 1984: 190

⁷³ Dahl, Kirchhoff, 2010: 45

⁷⁴ Dahl, Kirchhoff, 2010: 45

⁷⁵ Dahl, Kirchhoff, 2010: 45

⁷⁶ Undersøkelseskommissjonen av 1945 fant at Paal Berg hadde vært inne på tanken om å sende en henvendelse til Kongen om å frivillig abdisere, og var dermed indirekte medansvarlig for at fylkesmann Christensen knyttet forhandlingene igjen natt til 18. Juni. Det var i praksis presidentene og Christensen som sendte en anmodning til Kongen om å frivillig abdisere.

kunne det beskytte den norske stat og folk mot det tyske nazidiktaturet.⁷⁷

Administrasjonsrådets tid var over. Tyskerne hadde i økende grad presset rådet til å ta avgjørelser som definitivt ikke lå innenfor deres fullmakter eller var i tråd med nasjonale norske interesser. For Administrasjonsrådets medlemmer var det da bedre at tyskerne selv tok over og kunne stå til rette for de avgjørelser som ble tatt.⁷⁸

Fra den 25. september 1940 fikk Norge det styresettet som med små endringer ble stående resten av okkupasjonstiden. Okkupasjonsstyret fungerte på mange måter som et tredelt styre. Wehrmacht, utgjorde den militære delen og var underlagt Wehrmachtbefehlshaber Nikolaus von Falkenhorst. Reichkommissariatet utgjorde Terbovens sivile forvaltningsbase i Norge, og SS under ledelse av Himmler dannet det sikkerhetsapparatet som Terboven først og fremst benyttet seg av.⁷⁹ Terboven hadde – bare underordnet Hitler selv, - uinnskrenket makt i landet, og avsatte umiddelbart den norske kongen og regjeringen.⁸⁰ Samtidig ble alle politiske partier bortsett fra NS forbudt.⁸¹ I det kommissariske statsråd som så ble oppnevnt, hadde 9 (senere 10) av i alt 13 medlemmer NS bakgrunn.⁸² Disse ministerpostene utgjorde ikke en egen regjering med statsminister, men var underordnet Terboven i ulike avdelinger.⁸³ For tyskerne var det en fordel at det var de 13 representantene for Riksrådet som utførte de tyske krav og ønsker. Dette lettet arbeidet for okkupasjonsmakten, og ikke minst ville det da være nordmenn selv som måtte ta skylden for upopulære tiltak i Norge.⁸⁴

For NS innebar dette at partiet fikk adgang til statsmakten og ble det statsbærende partiet. Det okkuperte Norge var dermed ikke bare styrt av tyskerne, men også av NS.⁸⁵ At norske nasjonalsosialister ble satt inn i okkupasjonsstyret er unikt for den norske okkupasjonen, tilsvarende ordninger fantes ikke i noe annet okkupert land i Europa.⁸⁶ Årsaken til dette ligger mye i den rollen Quisling inntok i forkant av den tyske okkupasjonen. NS ble gitt ansvar for å

⁷⁷ Dahl, Kirchhoff, 2010: 51

⁷⁸ Nøkleby, 1985: 38

⁷⁹ Dahl, Kirchhoff, 2010: 92 - 97

⁸⁰ Nøkleby 1985: 53

⁸¹ Dahl, Kirchhoff, 2010: 99

⁸² Dahl, Kirchhoff, 2010: 99

⁸³ Dahl, Kirchhoff, 2010: 99

⁸⁴ Nøkleby, 1985: 53

⁸⁵ Dahl, Kirchhoff, 2010: 98

⁸⁶ Dahl, Kirchhoff, 2010: 98

nazifisere Norge, og tok på seg denne oppgaven med stor iver.⁸⁷ Det var allikevel okkupanten som satt rammene for NS virksomhet. I Norge hadde NS trolig bare noen hundrede medlemmer i april 1940. I desember samme år hadde antall medlemmer steget til ca. 22000, og partiet nådde sin høyde i 1943 med ca. 43 400 medlemmer. Det er antatt at mange som under krigen meldte seg inn i partiet forventet tysk seier, i tillegg var NS det eneste lovlige partiet i Norge frem til freden i 1945.⁸⁸ 1.februar 1942 ble Quisling utnevnt til ministerpresident for en ren NS regjering. Slik smeltet parti og stat sammen, men regjeringen ble enda kontrollert av Terboven og det tyske forvaltnings- og sikkerhetsapparat forble av samme styrke.⁸⁹

Okkupasjonen av Danmark

Kravene som den danske regjeringen den 9. april hadde besluttet å etterkomme, var de samme krav som den norske regjeringen samme dag valgte å avvise. Den danske kapitulasjonen kan forklares ut fra de danske styresmakters syn på landets stilling. Det var enighet om at man ikke ville oppnå videre militære resultater ved å fortsette kampene,⁹⁰ og enda viktigere var det å unngå å kaste landet ut i en destruktiv krig som potensielt kunne ødelegge for en politisk løsning.⁹¹ Okkupasjonen av Danmark, omtalt av danske historikere som ”besættelsen”, kan karakteriseres som en fredelig okkupasjon. Dens hensikt var å beskytte det okkuperte folk fra krigens grusomheter, og den ble dermed betegnet som en ”fredsbesættelse”. Danmark kunne ikke fungere uten et visst samarbeid med den tyske overmakten, samarbeidspolitikken var grunnlaget for at ”fredsbesættelsen” skulle fungere. Denne ”fredsbesættelsen” kom imidlertid til å skade landets troverdighet som nøytral stat, og landets raske aksept av okkupasjonen kunne oppfattes som en allianse med okkupasjonsmakten. For Danmark ble dette en realitet som forfulgte dem gjennom store deler av besættelsestiden.⁹²

Da den norske regjeringen av slo det tyske ultimatum ble landet kastet ut i en situasjon hvor de ikke lenger selv hadde rett til å styre sitt eget land. Danmark derimot hadde ved sitt *ja*, beholdt viktige instanser på danske hender. Den sosialdemokratiske regjeringen Stauning ble sittende, og tok opp i seg seks representanter fra De Konservative og Venstre.⁹³ Tanken bak

⁸⁷ Dahl, Kirchhoff, 2010: 99

⁸⁸ STORE NORSKE LEKSIKON (2005 -2007) Nasjonal Samling

⁸⁹ Dahl, Kirchhoff, 2010: 100

⁹⁰ Bundgård Christensen m fl., 2005: 98

⁹¹ Kirchhoff, 2001: 46

⁹² Bundgård Christensen m fl., 2005: 120

⁹³ Bundgård Christensen m fl, 2005: 99

denne samlingsregjeringen var todelt. På den ene siden ønsket man at en større del av befolkningen skulle føle seg representert i regjeringen, på den andre siden ønsket man seg en regjering som sto sterkere ovenfor okkupasjonsmakten.⁹⁴ At landes styresmakter, i form av Riksdag og regjering kunne fortsette sitt arbeid under okkupasjon av en fremmed makt var meget spesiell, og nærmest unik⁹⁵ i sitt slag.⁹⁶ Med enkelte utskiftninger av politikere i regjering, fungerte dette samarbeidet helt til sommeren 1943.⁹⁷

Samarbeidsregjeringen var avhengig av at store deler av det danske folk støttet dem, og dette var også tilfelle frem til august 1943, da Danmark gikk fra å være en fredelig okkupasjon til å bli et okkupert land på linje med Norge.⁹⁸ Det spredte seg likevel etter hvert en oppfatning av at samarbeidsregjeringen var for ettergivende overfor okkupasjonsmakten, noe som gjorde danskene mer aggressive og streikeviljen økte. For de tyske soldatene var sommeren preget av nervøsitet og usikkerhet. De ble mer udisiplinerte og lot seg lett provosere.⁹⁹

Danmarks Kommunistiske Parti, DKP, utnyttet uroen og misnøyen som fulgte lønns- og prisutviklingen og rasjoneringen. Kommunistene agiterte for streikevåpenet som middel til å forbedre arbeidernes kår, men også for å hindre at tyskerne skulle få utbytte av dansk industri. Når de lyktes skyltes det ikke bare det mobiliseringsarbeidet som DKP hadde utført gjennom hele besættelsen, men også den misnøyen folket følte over okkupasjonsmaktens harde grep.¹⁰⁰ Uroen som spredte seg i de danske byene omfattet ikke bare streiker, men også sabotasje, hærverk og slåsskamper med de tyske soldatene.¹⁰¹

For regjeringen var streiken og urolighetene begynt å bli et alvorlig problem. På den ene siden skulle de imøtekomme de tyske kravene, på den andre siden kravene fra de danske statsborgerne. Samholdet i regjeringen begynte å slå sprekker, splittet som den var mellom

⁹⁴ Bundgård Christensen m fl, 2005: 100

⁹⁵ Okkupasjonen har enkelte likhetstrekk med den tyskvennlige Vichy-regjeringen i Frankrike under 2. Verdenskrig (10. Juli 1940 – august 1944) Regjeringen var under ledelse av marskalk Phillippe Pétain, og fikk fortsette sitt virke under harde betingelser. Eksempler på disse er våpenhvile, betaling av krigserstatning, og avkall på landområder som ble lagt under tyske okkupasjon.

⁹⁶ Bundgård Christensen m fl, 2005: 119

⁹⁷ Kirchhoff, Lauridsen, Trommer, 2001: 159

⁹⁸ Kirchhoff, Lauridsen, Trommer, 2001: 156

⁹⁹ Kirchhoff, Lauridsen, Trommer, 2001: 15

¹⁰⁰ Bundgård Christensen m fl, 2005: 401 - 402

¹⁰¹ Kirchhoff, Lauridsen, Trommer, 2001:15 - 16

lojaliteten til det dansk/tyske samarbeidet, og ønsket om å vise sympati for den nasjonale ånd som preget urolighetene. Fra Tysklands side kom det stadig flere krav og påbud som regjeringen ikke lenger kunne akseptere. Den 29. august 1943 var bruddet med okkupasjonsmakten en realitet. Den tyske okkupasjonsmakten proklamerte militær unntakstilstand, og de krav som den danske regjeringen dagen før hadde avslått, ble nå innført med tvang. Regjeringen måtte levere sin avskjedssøknad til kongen, og ble etter den 30. august 1943 betegnet som en hvilende regjering.¹⁰²

Datoen 29. august 1943 står dermed som det store skillet i dansk besættelseshistorie, dagen da Danmark gikk fra kollaborasjon til motstand. Heretter var det *departementssjefene* som skulle utføre det som tidligere hadde vært regjeringens oppgaver.¹⁰³ Styret hadde regjeringens funksjoner og kunne gi lover og anordninger, men hadde ikke den tidligere regjeringens parlamentariske og politiske ansvar.¹⁰⁴ Departementsstyret fungerte i praksis likevel ikke som et uavhengig organ. I realiteten var det fremdeles politikerne som trakk i trådene, og i alle de store politiske spørsmål som skulle fattes, ble politikerne i det såkalte trettenmannsutvalget¹⁰⁵ konsultert.¹⁰⁶

Motstandskampen

Motstanden står i etterkrigstidens fortellinger som symbol for det absolutt gode, og for den rettferdige krig mot det onde. Det er viktig å skille mellom motstand som holdningskamp og intern beredskap på den ene siden, og den illegale motstandsbevegelsen på andre siden. Det går også et klart skille mellom den aktive og den passive motstanden, hvor sabotasje våpenmottak, etterretning og illegal flukt hører til den første kategorien, og demonstrasjoner, protester og streiker tilhører den siste.¹⁰⁷ Den illegale motstandskampen utviklet seg ulikt i Norge og i Danmark. Forskjellene springer ut fra den svært ulike situasjonen landene var kommet i etter det tyske angrepet. I det krigsbesatte Norge oppfordret Konge og regjering gode nordmenn til holdningskamp, mens regjeringen i det fredsokkuperte Danmark hadde gitt

¹⁰² Bundgård Christensen m fl, 2005: 411 - 416

¹⁰³ Bundgård Christensen m fl, 2005: 416

¹⁰⁴ Kirchhoff, 2001: 210

¹⁰⁵ Trettenmannsutvalget var en utvidelse av det tidligere Nimannsutvalget (opprettet i juni 1940) og oppsto etter bruddet i 1943. Nimannsutvalget besto av politiske representanter fra alle de danske partier, bortsett fra Kommunistene, Nazistene og bondepartiet. Utvalget bidro til et tettere samarbeid mellom de partier som var representert i regjeringen. Frem til 29. August 1943 var nimannsutvalget reelt regjeringens parlamentariske grunnlag.

¹⁰⁶ Kirchhoff, Lauridsen, Trommer, 2002:107

¹⁰⁷ Kirchhoff, Lauridsen, Trommer, 2002: 337

forbud mot motstand.¹⁰⁸ I okkupasjonstidens første år ble nordmennenes motstand og klare avgrensinger både overfor NS og de tyske okkupantene sett på som et forbilde for danske aktivister. Motsatt ble den danske sabotasjen og militære motstand et forbilde for en stor del av de motstandsinnstilte nordmenn i siste periode av krigen.¹⁰⁹

Motstandskampen i Norge

Overfallet 9. april og den påfølgende kapitulasjonen i juni samme år, skapte en gryende motstand i det okkuperte Norge. Målet for motstandskampen var felles for alle, et fritt Norge, uten noe form for kompromiss med tyskerne og NS i deres forsøk på å nazifisere det norske samfunnet.¹¹⁰ Bortsett fra holdningskampen som alle motstandsfolk støttet opp under, var det ikke enighet om hvilken type motstand man skulle benytte seg av.¹¹¹ I Norge var det Hjemmefronten¹¹² og dens passive linje som har fått mest oppmerksomhet i okkupasjonslitteraturen.

Kretsen fulgte den passive motstandslinjen. Gruppens medlemmer kan betegnes som toppeliten av dem som var igjen i Norge etter at Konge og regjering hadde flyktet til Storbritannia. Sentrale navn var høyesterettsjustitiarius Paal Berg, direktør for Norges bank Gunnar Jahn, biskop Berggrav m fl. For Kretsen var det i starten viktigst å diskutere hvordan og av hvem Norge skulle styres når krigen var over. Kretsen var særlig krass i sine angrep mot de kommunistiske sabotasjeaksjonene, og anmodet flere ganger om at regjeringen måtte forby en hver form for sabotasje og aktiv motstand.¹¹³

Også militærorganisasjonen, Milorg, støttet opp om den passive motstandslinjen. En sentral forløper til organisasjonen var *Rådet*.¹¹⁴ I mai 1941 ble det vedtatt at, Rådet skulle være den høyeste militære instans for Milorg. Rådet skulle ta stilling til alle prinsipielle spørsmål, ha ansvar for å velge ut dem som kunne inneha ledende stillinger i organisasjonen, og til sist

¹⁰⁸ Kraglund & Moland, 1987: 18 - 19

¹⁰⁹ Dahl, Kirchhoff m fl, 2010: 23

¹¹⁰ Kraglund & Moland, 1987: 115

¹¹¹ Kraglund & Moland, 1987: 53

¹¹² Hjemmefronten er brukt som betegnelse både på organisert og på uorganisert, generell motstand i Norge mot den tyske okkupasjonen under andre verdenskrig. Størstedelen av krigen var det ingen enhetlig ledelse av Hjemmefronten. Hjemmefrontens ledelse var et østlandsfenomen. Det fantes lokale motstandsgrupper over store deler av landet.

¹¹³ Dahl, Kirchhoff m fl, 2010: 207 - 208

¹¹⁴ Dahl, Kirchhoff m fl, 2010: 205

også ha kontroll med organisasjonens virksomhet.¹¹⁵ *Milorg* ble formelt anerkjent av regjeringen i London og av Forsvarets overkommando (FO) i november 1941 for å koordinere og lede den militære del av Hjemmefronten. Samtidig ble alle som arbeidet med militære forberedelser til frihetskampen oppfordret til å underordne seg organisasjonen.¹¹⁶ *Milorg* var dermed blitt en del av den norske militærmakten og ble lagt under Forsvarets Overkommando.¹¹⁷ Organisasjonen var dannet på bakgrunn av beredskapstanken, man skulle ikke aksjonere før en eventuell britisk invasjon inntraff. Dette standpunkt kolliderte med den aktive motstandslinjen som i all hovedsak ble ført av kommunistene. *Milorg* argumenterte med at en slik form for motstand som kommunistene bedrev var en fare for organisasjonen.¹¹⁸

En annen innflytelsesrik aktør som gjorde seg gjeldene i den norske motstandskampen var *Special Operations Executive, SOE*. Organisasjonen ble opprettet 19. juni 1940 og var britenes organ for offensiv og irregulær krigføring. Organisasjonen skulle for egen regning organisere hemmelig militær motstand i blant annet Norge, hovedsakelig i form av propaganda og sabotasje.¹¹⁹ SOE arbeidet effektivt for å fremme motstandsarbeidet i Norge og utdannet kamplystne nordmenn i Kompani Linge, for deretter å sende dem til Norge på hemmelige oppdrag.¹²⁰

Det var en viss uenighet mellom *Milorg* og den norske regjeringen på den ene siden, og SOE på den andre siden. Uenighetene gikk først og fremst ut på hvilke taktikk og hvilke fremgangsmåter man skulle benytte i den norske motstandskampen.¹²¹ *Milorg* fulgte en beredskapspolitikk som innebar at man forberedte seg på den endelige frigjøringen av landet. Organisasjonen skulle altså ikke aksjonere før den endelige frigjøringskampen. Denne linjen ble imidlertid sterkt utfordret fra ulike hold, der i blant av SOE som anså *Milorg* for å være for forsiktige i sitt motstandsarbeid.¹²² *Milorg* lå i trening frem til 1944, etter det var det dem som ønsket aksjoner mens den allierte ledelsen holdt igjen. Med andre ord var situasjonen snudd på hodet fra tidligere år.¹²³ I de siste dager og uker før den tyske kapitulasjonen økte

¹¹⁵ Kraglund & Moland, 1987: 34

¹¹⁶ Kraglund & Moland, 1987: 67

¹¹⁷ Kraglund & Moland, 1987: 67

¹¹⁸ Dahl, Kirchhoff m. fl, 2010: 209

¹¹⁹ Kraglund & Moland, 1987: 27

¹²⁰ Dahl, Kirchhoff m fl, 2010:109

¹²¹ Kraglund & Moland, 1987: 28

¹²² Dahl, Kirchhoff m fl, 2010: 109

¹²³ Kraglund & Moland, 1987: 136

både rekrutteringen og intensiteten i Milorgs arbeid. Dette bidro til at maktoverføringen til det britiske okkupasjonsorganet i overgangsfasen foregikk i ordnede former. Milorg bisto også i overgangen til fred med innsamling av tyskertøser, arrestasjoner og annet politibeslektet arbeid.¹²⁴

Den norske regjeringen og organisasjoner som Kretsen, Milorg og Hjemmefrontens ledelse mente at man måtte bekjempe sabotasje og attentatlinjen. All sabotasje skulle stanses, motstanden skulle i all hovedsak dreie seg om forberedelse og trening til befrielsen. Disse aktørene stod for en motstandslinje som i størst mulig grad ville unngå kamphandling og sabotasje på norsk jord.¹²⁵ Dette sto i sterk kontrast til de norske kommunistene sin holdning, som i motsetning til de fleste andre motstandsgrupper i Norge, ville føre en mye mer aktiv motstandskamp. Kommunistenes aktive linje tilbød dermed et alternativ til Milorgs passive, og kunne potensielt lokke kamplystne nordmenn over i kommunistenes rekker. Dermed oppsto det et motsetningsforhold mellom kommunistene og det øvrige norske motstandsfellesskapet.

Kommunistisk motstandskamp

På grunn av sin tilknytning til Stalin og Sovjetunionen har de kommunistiske motstandsfolkene ofte vært beskyldt for å kjempe en kamp for Stalin og kommunismen, heller enn en frihetskamp for Norge. Deres motstand skal ha begynt etter 22. juni 1941, dagen da Tyskland gikk til angrep på Sovjetunionen, har det blitt hevdet. Bakteppe for den organiserte kommunistiske motstandskampen starter likevel lenge før. Med Hitlers gjentatte brudd på Versailles traktaten kastet Tyskland skygger langt ut over egne landegrenser. Sovjetunionens ledere mente at nazismen mål var å knuse Sovjetunionen¹²⁶

Den kommunistiske bevegelsen besto under krigen av to helt uavhengige organisasjoner med hver sin strategi for motstandskampen. Den linjen som Kretsen, Milorg og regjeringen angrep og omtalte som ”attentatlinjen”, var den internasjonale skipssabotasjeorganisasjonen *Wollweber*, startet etter initiativ fra den sovjetiske etterretningstjenesten NKVD i 1936. Lederen for organisasjonen var den tyske kommunisten Ernest Wollweber.¹²⁷ Gjennom sin innsats under matrosoppstanden i Kiel i 1918 og senere som leder av den tyske seksjonen av

¹²⁴ Dahl, Kirchhoff m. fl, 2010: 215

¹²⁵ Dahl, Kirchhoff m. fl, 2010: 198

¹²⁶ Borgersrud, 1997: 16

¹²⁷ Dahl, Kirchhoff, 2010: 203 - 204

det internasjonale sjømannsforbundet *International Union of Seamen and Harbour Workers* (IHS) hadde Wollweber gjort seg bemerket i Moskva. Lederen av den hemmelige sovjetiske tjenesten NKVD, Jakov Serebrjanskij ble Wollwebers nærmeste oppdragsgiver.¹²⁸

Wollweber kom til Norge allerede i 1936 for å bygge oppe en nord-atlantisk seksjon av en sabotasjeorganisasjon rettet mot Hitler- Tyskland og aksemaktene.¹²⁹ Det var ulike faktorer som lå bak valget av hovedkvarterets plassering i Norge. En viktig faktor var den store norske handelsflåten der mange sjøfolk var kommunister.¹³⁰ Den norske handelsflåten var Norges viktigste bidrag i det internasjonale varebyttet og ville ha stor betydning i krigstid. Også jernbanen som fraktet malm fra Kiruna til Narvik var av betydning for valget av Norge. Jernmalmen var helt avgjørende i den tyske opprustningen, og Narvik ble tyskernes innfallsport til Europas viktigste jernmalmleier.¹³¹ Den norske etterretnings- og overvåkningstjenesten hadde dessuten små ressurser, og de utgjorde dermed ikke en overhengende trussel for sabotasjeaktørene.¹³²

De første sabotasjeaksjonene i regi av Wollweber - organisasjonen startet i slutten av 1937, og det ble utført en rekke vellykkede sabotasjeaksjoner før utbruddet av 2. verdenskrig. Ved krigens utbrudd fikk Wollwebers sabotasjegruppe imidlertid en knekk, mange motstandsfolk ble arrestert, deriblant organisasjonens norske leder, Martin Rasmussen Hjelmen.¹³³ I motsetning til i andre land, deriblant Danmark, lyktes det likevel ikke Gestapo å rive opp organisasjonen i Norge. Etter at Wollweber selv ble arrestert i Sverige 17. mai 1940, og senere dømt til tre års fengsel for bruk av falsk pass og dynamittyveri, klarte de norske medlemmer av organisasjonen å drive kampen videre under ledelse av Asbjørn ”Osvald” Sunde.¹³⁴

Norges Kommunistiske Parti

Den andre sentrale aktøren innen den kommunistiske motstandskampen var Norges Kommunistiske Parti. NKP var ikke et vanlig norsk parti. Partiet var underordnet

¹²⁸ Borgersrud, 2001: 10 - 11

¹²⁹ Borgersrud, 2001: 10 - 11

¹³⁰ Borgersrud, 1997: 42

¹³¹ Borgersrud, 1997: 42

¹³² Borgersrud, 1997: 42

¹³³ Borgersrud, 2001: 11

¹³⁴ Borgersrud, 2001: 9 -12

KOMINTERN¹³⁵ i Moskva, på lik linje med alle andre kommunistpartier.¹³⁶ Ved sin oppstart i 1923 fremsto NKP som et relativt stort parti, men mistet i løpet av mellomkrigstiden mye av sin oppslutning. Partiet fikk ved stortingsvalget i 1936, det siste før krigsutbruddet, bare vel 4300 stemmer, en oppslutning på 0,3 prosent av stemmene.¹³⁷ Partiet stilte da bare lister i Bergen.¹³⁸

Etter et par år hvor den nasjonale enhetsfronten mot fascisme og nazisme sto i fokus, innførte KOMINTERN på ordre fra Stalin, den såkalte paktpolitikken¹³⁹ fra høsten 1939. Dette innebar at de kommunistiske partiene på nytt skulle legge hovedvekt på klassekamp og kampen mot imperialismen. NKPs linje ble dermed både antitysk og antiengelsk, da begge parter ble oppfattet som imperialistiske aktører. For den daværende NKP-ledelsen ble dette en vanskelig balansegang som den ikke behersket. De skulle føre klassekamp også etter at tyskerne hadde okkupert Norge, samtidig som de forsøkte å tilpasse seg den tyske okkupasjonen.¹⁴⁰

Den senere lederen for NKP, Peder Furubotn, kom så tidlig som i 1940 i konflikt med ledelsen om hvilken linje partiet skulle føre, noe som førte til en indre strid om NKPs politikk i årene 1940 – 41.¹⁴¹ Furubotn var svært negativ til den politiske utviklingen partiet tok høsten 1939, da han så krigen mot Tyskland ikke bare som en imperialistisk krig, men også som en frihetskrig hvor hans nasjonaldemokratiske plattform kom til å spille en stor rolle.¹⁴²

Furubotn sto i 1940 i opposisjon til ledelsen NKP, som forsvarte tilpassingslinjen overfor tyskerne.¹⁴³ Dette førte senere til brudd mellom NKP-ledelsen og Furubotn. Det har blitt hevdet at Furubotns motstandsaktiviteter kan spores helt tilbake til sommeren 1940. Ikke

¹³⁵ KOMINTERN var en internasjonal tilslutning av kommunistiske og venstresosialistiske partier, dannet av Lenin og Sovjetunionens kommunistiske parti.

¹³⁶ Titlestad, 2010: 64

¹³⁷ NOS (Norges offisielle statistikk) IX, no 107 Stortingsvalget 1936

¹³⁸ Lippe, Just (red.)1963: 308

¹³⁹ Molotov–Ribbentrop-pakten var en ikke-angrepspakt mellom Tyskland og Sovjetunionen. Undertegnet den 23. august 1939

¹⁴⁰ Titlestad, 2010:59 - 60

¹⁴¹ Titlestad, 2010: 64 - 65

¹⁴² Titlestad, 2010: 71

¹⁴³ Titlestad, 2010: 65

minst Vestlandskonferansen¹⁴⁴, skulle være et alternativ til NKPs offisielle paktpolitikk, og var i så måte det første initiativet fra Furubotns side på å skape en illegal og samlende hjemmefrontledelse i Norge under 2. Verdenskrig.¹⁴⁵

På slutten av 1941 ble Furubotn valgt til NKPs generalsekretær.¹⁴⁶ Furubotn ledet etter hvert et omfattende og effektivt kommunistisk motstandsapparat. Organisasjonens hovedkvarter lå i Valdres, og her planla Furubotn og hans nærmeste medarbeidere motstandsaktiviteter og sabotasjeaksjoner.¹⁴⁷

Starten på samarbeidet mellom restene av Wollweber - gruppen ledet av Asbjørn Sunde og NKP kan tidfestes til midten av oktober 1942.¹⁴⁸ Furubotn tolket det slik at sabotasjeorganisasjonen nå var blitt en del av partiet, og at det var partiet som da skulle avgjøre når sabotasje skulle brukes. Sunde var av en annen oppfatning, han ønsket seg et samarbeid med NKP, men ville ikke la seg styre av partiet. Furubotn mente altså at Sunde var underordnet hans ledelse, mens Sunde selv mente at samarbeidet var likeverdig. Partene kunne heller ikke komme til enighet over hvem som skulle bestemme over sabotasjen. Disse uoverensstemmelser ble til slutt for store. I mars 1944 ble samarbeidet mellom Sunde og NKP brutt.¹⁴⁹

På nyåret i 1944 opprettet kommunistene en egen motstandsledelse som de etter dansk modell kalte "Frihetsrådet". Dette rådet var tiltenkt å lede all motstand og kommunistene skulle selvsagt ha en plass i rådet. Reaksjonen fra Hjemmefronten og Milorg var at dette ikke passet for de norske forhold. Den militære delen av den norske motstanden lå under de militære utemyndighetene.¹⁵⁰ Kommunistenes sabotasjelinje utfordret både Milorgs beredskapslinje og Hjemmefrontens motstandslinje. Å slippe kommunistene inn i hjemmefrontledelsen var ikke aktuelt. Kommunistene representerte en aktiv kampform som Hjemmefronten ikke kunne godta. NKP ønsket heller ikke å legge bort sine partipolitiske ambisjoner. Kommunistene kom

¹⁴⁴ I følge Torgrim Titlestads hovedoppgave fra 1972 var Vestlandskonferansen et alternativ til NKPs offisielle paktpolitikk og var det første initiativet for å skape en illegal og samlende hjemmefrontledelse i Norge. Vestlandskonferansen fant sted 21. Juli 1940

¹⁴⁵ Titlestad, 2012: 61

¹⁴⁶ Titlestad, 2010: 78

¹⁴⁷ Titlestad, 2012: 11

¹⁴⁸ Borgersrud, 1997: 254

¹⁴⁹ Borgersrud, 1997: 271 -283

¹⁵⁰ Dahl, Kirchhoff m fl., 2010: 114

dermed i motsetning til i Danmark, aldri inn i varmen i den samlede norske motstandsfronten.¹⁵¹

Dansk motstandskamp

Det var fredsbesættelsen som skapte rammebetingelsen for de danske motstandsorganisasjonene utvikling frem til 29. august 1943. Rettspleien lå enda på danske hender og førte til at man under store deler av besættelsen kunne unngå straffer som henrettelse, dødsstraff og deportasjoner. Den danske samarbeidspolitikken skulle vise seg å fungere som et slags skjerm Brett for den illegale kampen, selv om dette naturlig nok ikke var hensikten.¹⁵² For selv om den aktive fasen i motstandskampen kom senere i gang i Danmark enn i Norge, var det allerede sommeren 1940 en holdningskamp i emning.¹⁵³ En nasjonalbølge med oppslutning om de danske nasjonalsymboler og offentlig fremførelse av nasjonalsangen, representerte de samme verdier for danskene som toppluen og bindersene gjorde for nordmenn. Frihetskampen var for alle ”gode dansker”.

Sosialdemokraten Frode Jakobsen, stifter av *Dansk Studiering* høsten 1941, og senere også *Frihetsrådet*, var en sentral skikkelse i den danske holdningskampen. *Dansk studiering* utviklet seg snart til et landsdekkende nettverk av studiekretser hvor man kunne møtes for å diskutere politiske emner i relasjon til besættelsen.¹⁵⁴ Det typiske medlem av dansk studiering var en person som var tilhenger av et av de fire regjeringspartiene, men som var motstander av regjeringens samarbeidspolitik. Studieringen utførte ikke direkte illegalt arbeid, men fokuserte på informasjon og opplysning rettet mot samarbeidspolitikken og besættelsesmakten. Det var først etter 29. august 1943, da regjeringen gikk av, at det illegale arbeidet begynte, da under navnet *Ringene*.¹⁵⁵

De illegale tidsskriftene utgjorde en stor del av holdningskampen i Danmark. Første utgave av bladet *Frit Danmark* kom ut i april 1942. Bladet inneholdt kritikk av rollen Danmark hadde inntatt i den store verdenskrigen, og fremstod som et velskrevet og velregissert blad.

Innholdet bestod av både nyhetsartikler og appeller om å være kritisk over for samarbeidspolitikken, og å støtte de allierte styrkene og den danske motstandskampen. Bak

¹⁵¹ Dahl, Kirchhoff m fl., 2010: 111 - 112

¹⁵² Dahl, Kirchhoff m fl., 2010: 25

¹⁵³ Dahl, Kirchhoff m fl., 2010: 235

¹⁵⁴ Bundgård Christensen m fl., 2005: 309

¹⁵⁵ Bundgård Christensen m fl., 2005: 309

tidsskriftet sto Danmarks Kommunistiske Partis Aksel Larsen, Mogens Fog og Børge Haumann, de konservative John Christmas Møller og Ole Kiilerich, sosialdemokratene Thomas Døssing og Henry Christensen, og en rekke andre fremtredende personer.¹⁵⁶

I Norge støttet i stor grad samfunnseliten den norske motstandskampen. Kongen og regjering sto bak Hjemmefronten og deres strategi. I Danmark derimot måtte man organisere motstand i grupper som befant seg utenfor den etablerte eliten, da den danske samlingsregjeringen frem til sin avgang i august 1943 oppfordret til ro og orden. Utgangspunktet for den danske motstanden var det som historikeren Ib Damgaard har betegnet som *moteliten*.¹⁵⁷ Moteliten ble motstandsbevegelsens gründere, og hadde sitt utgangspunkt helt til høyre og helt til venstre i den politiske skala.¹⁵⁸ Høyrefløyen besto i all hovedsak av partiet *Dansk Samling*, og folk fra de nasjonalistiske miljøene i Konservativ ungdom og friluftsforeningene. Også dem som søkte samarbeid med Storbritannia falt inn under denne kategorien. På venstresiden var det kommunistene som dominerte. Senere ble også hæren og politiet trukket inn i motstanden, men disse gruppene fulgte elitens retningslinjer, og dermed også tidsmessig deres overgang fra samarbeid til motstand.¹⁵⁹ Deres valg kan knapt regnes som personlige slik som motelitens valg om å delta i motstand var.

Foruten de politiske ytterfløyer gjorde også offiserene fra den militære etterretningstjenesten en hederlig innsats i den tidlige motstandstiden. Offiserene også kalt *E-offiserene*, *prinsene* eller *ligaen* beskjeftiget seg med spionasje mot tyskerne, og deres innsats ble ansett som et svært viktig bidrag i de alliertes krig.¹⁶⁰

SOE fikk aldri den plassen i Danmark som de fikk i Norge. Dette viser noe av Danmarks sekundære plass i de alliertes strategi.¹⁶¹ Den danske motstandsbevegelsen og spesielt offiserene var bekymret for at SOEs operasjoner kunne ødelegge for deres velfungerende etterretningstjeneste og i verste fall ødelegge for fredsbesættelsen.¹⁶² Først da Flemming

¹⁵⁶ Bundgård Christensen m fl., 2005: 307 - 308

¹⁵⁷ Dahl, Kirchhoff m fl., 2010: 224

¹⁵⁸ Dahl, Kirchhoff m. fl, 2010: 242

¹⁵⁹ Dahl, Kirchhoff m. fl, 2010: 243

¹⁶⁰ Kirchhoff, 2001: 121 - 122

¹⁶¹ Bundgård Christensen m fl, 2005: 24

¹⁶² Kirchhoff, 2001: 121 - 123

Muus¹⁶³ overtok som fallskjermssjef i mars 1943 opplevde organisasjonen et oppsving i sabotasjen. SOEs viktigste bidrag i den danske motstandskampen var helt klart at de kunne stille til rådighet våpen, sabotasjemateriell og ekspertise innen motstandsfeltet.¹⁶⁴

Dansk kommunistisk motstand

Inntil august 1943 ble størsteparten av sabotasjehandlingene i Danmark utført av kommunistene, som uten tvil var den mest dominerende faktoren i den første perioden av den danske besættelsestiden.¹⁶⁵

Wollweber

Wollwebers sabotasjegrupper fikk i Danmark fotfeste på slutten av 1930 – tallet. Organisasjonen var som i Norge bygget opp av tidligere sjøfolk. Den danske delen av organisasjonen ble imidlertid satt tilbake etter et attentat mot de to spanske trålerne Abrego og Cierzo i Frederikshavn i 1938.¹⁶⁶ Sabotasjen førte til arrestasjoner av flere kommunister fra Frederikshavn, og Danmarks kommunistiske partis formann Aksel Larsen var svært lite tilfreds med at noen av hans partifeller ble satt i sammenheng med sabotasjen. Larsens politiske ambisjoner om å gjøre DKP til et respektabelt parti gjorde at han hadde vanskeligheter med å beskjeftige seg med sabotasje med forbindelseslinjer til hans eget parti.¹⁶⁷ ”Frederikshavn-saken” hadde lammet Wollweber-organisasjonen i København, de sentrale aktørene var arrestert eller gått under jorden.¹⁶⁸

De danske kommunistene måtte, da det på nytt ble aktuelt med sabotasjehandling, begynne helt forfra, da de hadde avskåret seg fra å benytte erfaringene fra de danske deler av den sovjetstyrte Wollweber-organisasjonen. I Norge levde en del av organisasjonen videre gjennom Asbjørn Sunde, etter Wollwebers arrestasjon, og kunne fortsette sabotasjen.¹⁶⁹ Dermed fikk Wollwebers sabotasjeorganisasjon en større betydning for motstandsarbeidet i Norge enn i Danmark.

¹⁶³ Major Flemming Bruun Muus var dansk forfatter og motstandsmann. Rekruttert til SOE ved sin ankomst til England (fra sitt arbeid som sjef for et britisk firma i Liberia) i 1942.

¹⁶⁴ Kirchhoff, Lauridsen, Trommer, 2002: 429 - 431

¹⁶⁵ Kirchhoff, 2001: 145

¹⁶⁶ Nørgaard, 1986: 78

¹⁶⁷ Nørgaard, 1986: 85

¹⁶⁸ Nørgaard, 1986: 109

¹⁶⁹ Dahl, Kirchhoff, 2010: 240

Danmarks Kommunistiske parti

Danmarks kommunistiske parti fulgte samme parole som resten av de kommunistiske partiene i Europa. DKP var kjennetegnet ved sin strategiske og organisatoriske dyktighet, og ikke minst medlemmenes enorme lojalitet til motstandskampen, deres offervilje og disiplin.¹⁷⁰ Helt frem til august 1943 ble størsteparten av sabotasjehandlingene i Danmark utført av kommunistene, som uten tvil var den mest dominerende faktoren i den første perioden av den danske besættelsestiden.¹⁷¹

Antikominternpakten som i 1936 – 37 var opprettet mellom Tyskland, Japan og Italia, var en pakt som rettet seg mot deres felles fiende, Sovjetunionen. Da pakten etter fem år skulle fornyes stilte Tyskland krav om dansk tilslutning. Utenriksminister Erik Scavenius undertegnelse av pakten den 25. november 1941 skulle vise seg å ha en uheldig signalverdi. Den vekket sterke antityske følelser ikke bare hos de danske politikerne, men også hos folk ellers.¹⁷² Dette var stemninger DKPs partiformann Aksel Larsen ønsket å utnytte. Larsen og den øvrige ledelsen i partiet overveide etter undertegnelsen om det ville være hensiktsmessig å opprette et bredere politisk samarbeid med andre politiske grupper som ønsket å utføre motstand mot besættelsesmakten.¹⁷³ Kampen for frihet skulle stå i sentrum, og i DKPs interne tese fra 10. Juli 1941 står det blant annet at ”I denne altoverskyggende kamp står vi sammen med alle danske, uanset politiks farve eller livsstilling, der ligesom vi ærligt ønsker at tilbakeerobre vort lands uafhængighed”.¹⁷⁴

Tysklands angrep på Sovjet, 22. juni 1941 fikk mer dypt følgende konsekvenser for de danske kommunistene enn ellers i Europa. Som i alle andre land fikk Danmarks regjering ordre om at alle forbindelser med USSR måtte brytes, og at de ledende kommunistene i landet skulle arresteres. I løpet av få uker ble nærmere 300 kommunister internert.

Kommunistinterneringsen sommeren 1941 er svært omdiskutert. Interneringen var et brudd på grunnloven, og det ble arrestert langt flere kommunister enn det tyskerne krevde.¹⁷⁵ Den 22. august samme år ble kommunistloven vedtatt av Riksdagen. Den forbød DKP og all kommunistisk virksomhet, og tillot også internering basert på mistanke alene. For

¹⁷⁰ Kirchhoff, 2001: 110

¹⁷¹ Kirchhoff, 2001: 145

¹⁷² Bundgård Christensen m fl., 2005: 258

¹⁷³ Bundgård Christensen m fl., 2005: 306

¹⁷⁴ Kirchhoff, 2001: 114

¹⁷⁵ Kirchhoff, 2001: 89 - 91

kommunistene var interneringen et bevis på hvor langt regjeringen var villig til å gå for å fortsette samarbeidspolitikken.¹⁷⁶

BOPA – De Borgerlige Partisaner

BOPA hadde sine røtter i det sabotasjearbeidet som det illegale DKP startet sommeren 1942. Mange av medlemmene var frivillige som hadde kjempet mot Franco i den spanske borgerkrigen. I den første tiden beskjeftiget organisasjonen seg hovedsakelig med fabrikk sabotasje, hvor hjemmelagede brannbomber var det vanlige våpen. Det var den politiske provokasjonen som var den store effekten i starten. På nyåret 1943 ble svært mange sabotasjetilknyttede kommunister arrestert eller internert. Dermed meldte behovet seg for nyrekruttering utenfor kommunistenes egne rekker. De nye sabotørene var ofte unge studenter som hadde sett seg lei på den danske samarbeidsregjeringen. Det ble etter hvert en overlapping mellom BOPA og andre motstandsgrupper som for eksempel Holger Danske¹⁷⁷. Og etter hvert som *Frihetsrådet* tok form, ble det klart at det ikke var politisk bakgrunn, men engasjement for motstandskampen som var motivasjonen for å gå inn i BOPA - organisasjonen.¹⁷⁸

Det danske Frihetsrådet

16. september 1943 representerer nok en viktig dato i den danske besættelsehistorien. Denne dagen gikk de fire store motstandsorganisasjonene ”Fritt Danmark”, ”Ringene”, Dansk Samling og DKP sammen og dannet et felles råd for en samlet motstand, *Frihetsrådet*. De tre ledende navn ble Mogens Fog (DKP), Børge Houmann (DKP) og Frode Jakobsen (Sosialdemokrat).¹⁷⁹ Danmarks Frihetsråd erklærte seg som leder og organisator for kampen mot den tyske besættelsesmakten. Kampen skulle kjempes med alle midler som var tilgjengelig. Frihetsrådet ble leder for den danske motstanden, men mange så også Frihetsrådet som den egentlige politiske ledelsen av landet, der i blant Frode Jakobsen. Likevel skal man et godt stykke inn i 1944 før rådet i realiteten oppnådde en slik status.¹⁸⁰ De danske politikerne fikk tidlig tilbud om å være med i rådet, men takket av ulike grunner nei. Frykten for at den tyske besættelsesmakten skulle la dette gå ut over de få godene som ennå

¹⁷⁶ Kirchhoff, 2001: 91 - 92

¹⁷⁷ Holger Danske var en borgerlig motstandsgruppe og en av de største motstandsgruppene i København under andre verdenskrig. Organisasjonen hadde ca. 350 medlemmer ved krigsslutt. Beskjeftiget seg i hovedsak med likvideringer (ca. 200) og sabotasjeaksjoner (over 100).

¹⁷⁸ Kirchhoff, Lauridsen, Trommer, 2002: 58 - 61

¹⁷⁹ Kirchhoff, 2001: 213

¹⁸⁰ Kirchhoff, Lauridsen, Trommer, 2002: 169

gjensto fra fredsbesættelsen virket avskrekkende, og dessuten anså politikerne frihetsrådet som betydningsløs. Året etter hadde politikerne skiftet mening. Da var imidlertid ikke Frihetsrådet lenger villig til å inngå samarbeid.¹⁸¹

Det var ikke bare politikerne som var skeptiske til rådet i starten. Også en del illegale organisasjoner var mistroiske til den sterke røde representasjonen i rådet. London var i starten usikker på rådets intensjoner, og fryktet at de ville forme en slags motregjering. Mye av motstanden mot Frihetsrådet var grunnet i uroen over den kommunistiske dominansen. For å tilbakevise rykter og spekulasjoner utsendte rådet i november motstandsbevegelsens sentrale programskrift ”*når Danmark atter er frit*”. Programskriftet ble stående som Rådets viktigste historiske dokument, og proklamerte at Frihetsrådets hovedmål var å gjeninnføre og sikre demokratiet. Proklamasjonen ble en viktig del av mobiliseringen og fikk en sentral rolle i oppbygningen av Frihetsrådets autoritet. I desember stilte også den danske hæren seg under Frihetsrådet.¹⁸²

Frihetsrådet styrte ikke over noen enhetlig organisasjon. Den illegale hæren og det illegale politiet fastholdt fremdeles sin lojalitet overfor politikerne. Deler av det kommunistiske partiet følte seg borgerliggjort av den nasjonale linjen, og svarte derfor ikke utelukkende til Frihetsrådet. Til tross for disse avvikene klarte man i Danmark det man ikke fikk til i noe annet okkupert land i Europa, nemlig å skape en felles front for motstand, hvor alle de viktigste organisasjonene var representert, også kommunistene. Dette ga Frihetsrådet en solid maktbasis og stor styrke. Frihetsrådet trådte som lovet tilbake i mai 1945.¹⁸³

Oppsummering

Når utgangspunktet for invasjonen av Norge og Danmark morgenen den 9. april 1945 var så likt, hvordan kunne da veien videre bli så forskjellig? For å svare på dette må vi se nærmere på hvilke rammebetingelser og handlingsrom de to nabolandene hadde. Danmark var aldri noe viktig mål for Tyskland, men ble sett på som et trappetrinn for den tyske okkupasjonsmaktens strategiske hovedmål, Norge. Norge ble dermed også et høyprioritert invasjonsmål for de allierte styrker.

¹⁸¹ Kirchhoff, Lauridsen, Trommer, 2002: 169

¹⁸² Kirchhoff, Lauridsen, Trommer, 2002: 169 -170

¹⁸³ Kirchhoff, Lauridsen, Trommer, 2002: 171 - 172

De danske politikernes utgangspunkt var at man ville unngå å kaste landet ut i en destruktiv og hensiktsløs krig for å forsvare et territorium som vanskelig lot seg forsvare. En slik krig kunne potensielt ødelegge for en politisk løsning. Man ønsket å bevare demokrati og rettspleie på de danske hender. Dermed ble en fredsokkupasjon med en samarbeidsregjering løsningen frem til bruddet i 1943.

I Norge var politikerne i den første tiden nær ved å inngå samme kompromiss som i Danmark. Norges situasjons skilte seg imidlertid fra Danmark i og med at deler av territoriet var lettere å forsvare. En hendelse kom til å bli særlig avgjørende for Norges videre skjebne; kunngjøringen av Quislings kuppregjering. Dette kunne verken konge eller regjering akseptere, og dermed oppsto en kortvarig krig med okkupasjonsmaktene. Resultatet kjenner vi, konge og regjering flyktet til England, mens det i Norge ble etablert et administrasjonsstyre som skulle sørge for ro og orden. Administrasjonsstyret ble kort tid etter avløst av mislykkede riksrådsforhandlinger som strandet fordi Norge og Tyskland ikke kunne finne en styringsform og ideologisk plattform som kunne tilfredsstillte begge parter. Resultatet ble en NS-regjering som skulle styre landet de neste fem årene. Allerede i september 1940 var bruddet med okkupasjonsmakten klar i Norge.

I Danmark skjedde et lignende brudd først i august 1943 da samarbeidsregjeringen ikke lenger fant støtte i folket. Den aktive motstanden økte betraktelig da samarbeidsregjeringen gikk av. De danske kommunister hadde allerede lenge før bruddet med okkupasjonsmakten vært aktive sabotører. Da samarbeidsregjeringen falt og bruddet med okkupasjonsmakten var et faktum den 29. august 1943, hadde man ikke lenger en egen dansk regjering å forholde seg til. Dermed kunne Frihetsrådet opprettes som et samlende sentrum for den organiserte danske motstanden. Kommunistene ble en viktig del av Frihetsrådet, og de danske kommunistene var dermed blitt en naturlig del av den samlede danske motstandskampen.

I Norge utviklet motstandsbildet seg svært ulikt fra Danmark. Med Konge og regjering i eksil allerede fra juni 1940, oppsto det et maktvakuum i Norge som skulle fylles. Det var mange individuelle grupper som i den første tiden kjempet om innpass i dette maktvakuemet, både norske motstandsgrupper og utenlandske organisasjoner som SOE sto klare til å fylle dette vakuemet. I begynnelsen oppsto mindre og spredte grupper, som etter hvert ble forbundet i en samlet ledelse; Hjemmefronten. Hjemmefronten ble sammen med Milorg og SOE den offisielle motstandsbevegelsen i Norge. De var godkjente av den norske regjeringen. På

utsiden av dette fellesskapet sto kommunistene. De var uønsket i Hjemmefronten fordi de ikke representerte de samme verdier og hadde et helt annet syn på motstandskamp enn Hjemmefrontens passive linje. Mens kommunistene fremelsket den aktive motstanden, satt Hjemmefronten i ventemodus, og var avhengig av de direktiver som kom fra London. Dette, og kommunistenes påståtte partipolitiske planer for etterkrigstiden satt en stopper for å bli tatt med i den norske hjemmefronten.

Ulikhetene i motstandskampen var altså først og fremst betinget av krigssituasjonen i Norge og av fredsokkupasjonen i Danmark. Vi kan konkludere med at motstandskampen i Norge kom i gang betydelig tidligere enn den danske motstanden. Sett bort i fra de kommunistiske sabotasjeaksjonene dreide den norske sabotasjen seg frem til 1944 hovedsakelig om sivil motstand mot nazifisering av skole, kirke og andre organisasjoner. Kommunistene var på grunn av sin aktive linje og politiske overbevisning stengt ute fra Hjemmefrontens samlede arena for motstand i Norge. I Danmark var situasjonen annerledes. Først i 1943, da bruddet med okkupasjonsmakten og samarbeidsregjeringens fall var et faktum, kom den danske motstanden i gang for fullt. Da ble kommunistene som alt hadde vist sin kampvilje mot okkupasjonen en viktig og akseptert del av den danske motstandsbevegelsen, og en viktig brikke i oppbygningen av Frihetsrådet. Ikke minst under kommunistenes sterke innflytelse oversteget omfanget av sabotasjen i Danmark den norske innsatsen, både i intensitet og styrke.

Kapittel 4: Fremstillingen av den kommunistiske krigsinnsatsen i norske og danske historiebøker, 1946 – 1950

Etter den andre verdenskrig satt mange mennesker igjen med en rekke ubesvarte spørsmål. Samfunnet etterlyste en forklaring på hva som egentlig hadde skjedd under okkupasjonen. I mange land ble det kort tid etter frigjøringen opprettet ulike undersøkelseskommissjonen for å tilby folket en slik forklaring. I Norge fikk man *undersøkelseskommissjonen av 1945*, og det var fra politisk side vist en velvilje for å finne ut av hva som hadde skjedd. Det skulle imidlertid vise seg at de svarene kommissjonen bidro med ikke var nok. Man trengte også en mer folkelig opplysning, og behovet for en samlet fremstilling av krigsårene meldte seg. Også i Danmark ble det opprettet en undersøkelseskommissjon, men som i Norge etterlyste også folket i Danmark de mer allmenne forklaringer. Det var i denne sammenheng de store samleverkene om krigen fikk en viktig rolle. Ikke bare skulle de gi svarene på *hva* og *hvorfor*, de bidro også til å forme nasjonens kollektive minne. De patriotiske fremstillingene skulle være med på å bygge opp igjen det som okkupasjonsmakten hadde revet ned.

Det ble gjennom samleverkene etablert en grunnfortelling i tillegg til undersøkelseskommissjonenes forklaringer. I Danmark kom det første samleverket etter krigen i perioden 1946 – 47. I Norge kom de første utgivelsene noe senere, henholdsvis i -47, -48 og i 1950. Samtlige forfattere i de to verkene hadde opplevd krigen, og mange hadde deltatt aktivt i motstandskampen.

Som man kunne lese i forrige kapittel utviklet den norske og danske okkupasjonstid og motstandskamp seg ulikt, til tross for et svært likt utgangspunkt. Det er da grunn til å tro at også fremstillingene i de respektive samleverk utarter seg ulikt. Kommunistene i Danmark var en akseptert del av den samlede motstandskampen, mens de norske kommunistene ble stående på sidelinjen. Vil de da også bli stående på sidelinjen i fremstillingen av den kommunistiske motstandskampen i *Norges krig*, eller har forfatterne, - ulikt Hjemmefronten, sluppet dem inn i varmen?

Norges Krig (1947 – 1950)

Norges krig ble utgitt på Gyldendal norsk forlag i årene 1947 – 1950, og hadde Sverre Steen som hovedredaktør. Verket består av tre bind på om lag 2400 sider til sammen, og er stort sett bygget opp kronologisk. Motstand og Hjemmefronten er dog hovedsakelig behandlet i bind III.

Forfattere

Kapittelet *Hjemmefrontens ledelse* er skrevet av redaktør Chr. A.R. Christensen. Christensen var før krigen pressemann, forfatter og politisk representant for Venstre. Under krigen var han aktiv i den illegale presse og var avisenes kontaktperson med Hjemmefronten. I 1945 ble han redaktør i *Verdens Gang*, og var medforfatter til en rekke større bokverk.¹⁸⁴

Statsråd Jens Chr. Hauge har skrevet kapittelet *fra krig til fred*. Hauge var jurist og politiker i Arbeiderpartiet. Han drev selv illegalt arbeid og ble i løpet av 1943 i praksis den øverste leder for Milorg. Hauge var også med på reorganisering av den norske motstandsledelsen ved årsskiftet 1944/45. Etter krigen arbeidet han blant annet som sekretær hos statsminister Einar Gerhardsen fra 1945. Hauge hadde en rekke ministerposter, deriblant forsvarsminister, ulike styreverv, og har også skrevet bøker om sin innsats under 2. Verdenskrig.¹⁸⁵

Helge Sivertsen har skrevet kapitelet *Hjemmestyrkene*. I perioden 1943 – 45 var Sivertsen medlem av Milorg. Etter krigen arbeidet han for *undersøkelseskommissjonen av 1945* fra 1945 – 47. Sivertsen var som Hauge medlem av Arbeiderpartiet, og var i tidsrommet 1947 -1956 Statssekretær for Kirke- og undervisningsdepartementet. Fra 1960 til 1965 var han statsråd for samme departement. Sivertsen har også hatt en rekke offentlige og politiske verv, og bidro til flere bøker med en bred tematikk.¹⁸⁶

Magne Skodvin har forfattet kapitelet *Det store fremstøt*. Skodvin var historiker og universitetslærer, og regnes som en pioner innen forskningen om den andre verdenskrig. Under krigen arbeidet Skodvin i Riksarkivet, og var også selv aktiv i motstandskampen.¹⁸⁷

”Å sprengre en kløft” – forholdet mellom Hjemmefronten og kommunistene”

”Ingen av dem som organiserte vår motstandsbevegelse, hadde noe mandat, noen ordre eller noen bemyndigelse fra noen”.¹⁸⁸ Beskrivelsen kommer fra Christensen i kapittelet

Hjemmefrontens ledelse. At Christensen omtaler Hjemmefronten som *vår*, indikerer at han kan ha hatt som hensikt å inkludere leseren som en del av fellesskapet. Fellesskapet blir da av en flyktig størrelse på tvers av tid, *våre* felles verdier og minner fra krigen er det som binder *vårt* felleskap sammen. Men hvem er det egentlig i sin samtid Christensen inkluderer i betegnelsen *vår* motstandsbevegelse? Hjemmefrontens medlemmer var i følge Christensen

¹⁸⁴ Henriksen (red.), 2005: 333

¹⁸⁵ STORE NORSKE LEKSIKON (2005 -2006) Jens Christian Hauge

¹⁸⁶ STORTINGET (2012) *Sivertsen, Helge*

¹⁸⁷ STORE NORSKE LEKSIKON (2005 – 2007) *Magne Skodvin*

¹⁸⁸ Christensen 1950: 349 - 350

”folk som (...) hadde pekt seg ut ved sin holdning under april dagenes krise, (...) Menn som på forhånd hadde posisjon og autoritet i kraft av sin stilling og sin innsats i førkrigstidens Norge. (...) Imidlertid dukket det også opp folk som tidligere hadde vært nokså anonyme (...) som var blitt nasjonalt og politisk aktivert av de voldsomme begivenheter, (...) dette var folk fra alle forskjellige yrker, i alle aldre, med de forskjelligste sosiale og politiske utgangspunkt eller helt ”upolitiske” mennesker, (...) menn og kvinner.”¹⁸⁹

Også Hauge deler Christensens syn på Hjemmefrontens medlemmer, og beskriver Hjemmefronten slik;

”Den norske Hjemmefronten – både den sivile og den militære – besto av menn og kvinner fra alle samfunnslag og alle yrker. Før krigen hadde de tilhørt de forskjellige partier, i den utstrekning de i det hele tatt hadde hatt partipolitiske interesser.”¹⁹⁰

De to beskrivelsene er bemerkelsesverdige like, og kan tolkes i den retning at Hjemmefrontens medlemmer kunne være så å si hvem som helst, fra mannen i gata til en tidligere statsråd eller anerkjent politiker. Fellesnevneren var at de alle hadde lagt til side sine politiske ambisjoner i påvente av freden, og at de kjempet for et felles mål, et fritt Norge.

Christensen skriver at ”Hjemmefrontens ledelse bygget aldri på politisk basis (...).”¹⁹¹ Også de andre forfattere som omtaler Hjemmefronten hevder at den var en organisasjon uten politiske ambisjoner. Å hevde at Hjemmefronten var ”upolitisk” kan være problematisk. For er ikke politikk enhver handling, som går ut på å samle befolkningen om bestemte hensikter og oppfordrer den til bestemte reaksjoner, enten beroligende eller provokatoriske? Hjemmefronten fremstilles altså som en inkluderende organisasjon, men videre i analysen vil vi få se at den også – i forhold til enkelte grupper, fremsto som ekskluderende.

I følge Skodvin ønsket kommunistene en partisankrig i Norge etter østfrontmønster og han hevder at;

”I det store og hele sto nå alle nordmenn uten omsyn til gamle partiskiller, samlet mot den tyske politikken i Norge. At kommunistene også forfulgte fjernere mål, og at dette siden

¹⁸⁹ Christensen 1950: 350 - 351

¹⁹⁰ Hauge 1950: 749

¹⁹¹ Christensen 1950: 351

sprengte en kløft mellom dem og resten av folket, hører til de skuffelser som etterkrigstiden har brakt”¹⁹²

Skodvin uttrykker i dette en skuffelse for det kommunistiske partis uvilje mot å sette sin partipolitiske agenda til side, slik som alle andre politiske partier i Norge. I uttrykket ”Dem og resten av folket” ligger det en potensiell utskrivning fra det nasjonale fellesskap, her representert gjennom Hjemmefronten. Også metaforen ”sprengte en kløft” er meget sterkt ladet. Som leser sitter man igjen med et bilde av en kløft mellom den norske Hjemmefront på den ene siden og kommunistene på den andre siden. Det er altså skapt en todeling av Hjemmefronten og kommunistene. Denne todelingen viser seg å være en sentral del av den grunnfortellingen som ble etablert i *Norges Krig*.

Også ytringen ”å sprengte” er virkningsfullt. Å sprengte er en aktiv handling, en handling kommunistene selv hadde utført, i følge Skodvin. Den grunnfortellingen som ble etablert i *Norges Krig* forteller oss da om en todeling av den norske hjemmefront og kommunistene, hvor kommunistene var den aktør som aktivt sprengte en kløft mellom dem selv og resten av folket.

Sterke ordelag finner vi også i Sivertsens fremstilling av kommunistene. Sivertsen hevdet det ikke bare var kommunistens kampform som bekymret Hjemmefronten. Han beskriver den kommunistiske agitasjon mot hjemmefronten som voldsom, og spekulerer i om Det Kommunistiske Parti hadde baktanker for agitasjonen. Sivertsen skriver at ”det kan synes som at partiledelsen gjennom herredømme over hjemmestyrkene ønsket å skaffe seg en basis i politikken etter krigen.”¹⁹³ Ordet *Herredømme* er et sterkt ladet ord. Det gir inntrykk av at noen ikke bare vil ha innflytelse over andre, men hel og fullstendig kontroll. Ordvalget er med på å forsterke bildet av kommunistene som en truende motpart til Hjemmefronten. At Sivertsen skriver ”Det kan synes som” indikerer at han slett ikke har standpunkt for å legitimere sine utsagn, men gjengir her kun sine egne antagelser.

Også flere andre av *Norges krigs* forfattere omtaler det politiske aspektet. Christensen omtaler den politiske bakgrunn på medlemmene av Hjemmefrontens ledelse som ”ikke relevante

¹⁹² Skodvin 1948: 684

¹⁹³ Sivertsen 1950, 630

begreper.¹⁹⁴ Politiske forutsetninger skulle dermed ikke være verken en fordel eller ulempe for en plass i Hjemmefrontens ledelse. Så hvordan forklares da kommunistenes fravær i rådet? Et av *Norges Krigs* klareste svar på dette er det Christensen som gir;

”HL hadde ved forskjellige leiligheter forsøkt å innlede samarbeid med de spesielle kommunistiske grupper, men det kom ikke noe positivt ut av det, dels fordi kommunistene opererte på egenhånd og ikke ville innordne seg under f eks de militære direktivene som kom fra overkommandoen i London, dels fordi de – i strid med hva som ellers var vanlig – også drev partipolitisk virksomhet, dels kanskje også fordi mange så på kommunistene med en viss skepsis etter den holdningen de hadde innført før Sovjet-Samveldet kom med i krigen.”¹⁹⁵

Ettersom Christensen flere steder i teksten understreker at kommunistene skilte seg ut ved at de nektet å legge fra seg sine partipolitiske ambisjoner, er dette noe han mener er viktig for leseren å bemerke seg. Christensen omtaler også flere ganger Hjemmefrontens gjentatte forsøk på å søke et samarbeid med kommunistene. Fremstillingen er med på å sette Hjemmefronten og kommunistene opp mot hverandre, da den ene part fremstilles som den inkluderende og riktige vei, og den andre part, er den steile og vanskelige som ikke klarer å innrette seg etter de regler som er gitt fra regjeringen og Hjemmefronten. Ettersom Hjemmefronten gjennom hele verket fremstilles som det den rette vei, er det vanskelig å forestille seg kommunistene som noe annet enn en negativ motpart til denne.

Som Christensen og Sivertsen fremstilling, tegner også Hauge et bilde av kommunistene som en gruppe som ikke passet inn i Hjemmefrontens ”vi - fellesskap”. Hauge fremstiller kommunistpartiet som det eneste av de norske partier som ikke klarte å gi slipp på sine partipolitiske visjoner, og skriver blant annet at ”Det norske kommunistpartiet gikk en annen vei enn de andre partiene.”¹⁹⁶ Hauge mente som Sivertsen, at partiet ikke bare ønsket å delta i krigen for Norges del, men også for å oppnå en gunstig partitaktisk situasjon når krigen var over. Dermed gir forfatterne leseren indirekte et svar på hvorfor kommunistene ikke kunne bli en del av Hjemmefrontens fellesskap, et fellesskap hvor de partipolitiske farger ikke lenger spilte noen rolle, og hvor kampen for frihet på en upolitisk basis var den eneste sanne. Hauge

¹⁹⁴ Christensen 1950: 351

¹⁹⁵ Christensen 1950: 379

¹⁹⁶ Hauge 1950: 749

skriver at ”partiet gikk inn for gerilja og sabotasje etter jugoslavisk mønster.”¹⁹⁷ Ved å hele tiden vektlegge kommunistenes kamplinjer, hvor aktiv krigføring, og gerilja var forbilde, viser Hauge hvordan deres retningslinjer skilte seg fra Hjemmefrontens passive linje. Henvisningen til Jugoslavia er også med på å strekke NKPs linjer ut over landets grenser, noe som i denne sammenheng må kunne anses som negativt.

Hauge fremstilte kommunistene som den stridende part i de forsøk det ble gjort på å forene fronter med Hjemmefrontens ledelse og Milorg. Han skriver at Kretsen og Koordinasjonskomitéen ”var interessert i å støtte deres (kommunistenes) illegale arbeid med penger, rasjoneringskort osv. Forskjellige forsøk på å nå frem til et nærmere og mer organisert samarbeid strandet imidlertid på kommunistens krav og forlangelser.”¹⁹⁸ Fremstilling av kommunistene som en vrang og vanskelig samarbeidspartner er med på å legitimere avgjørelsen om å ikke inkludere dem i Hjemmefronten. Leseren sitter da igjen med et bilde av en stridende motpart som ikke lot seg innordne under de sivilisertes rekke med resten av Norge. Hauge fremholdt at;

”Hjemmestyrkenes sentralledelse hadde bestandig ønsket å samle alle militære grupper og yte dem hjelp. Men forutsetningen måtte naturligvis være at de ubetinget underordnet seg militær disiplin og fulgte anerkjente sikkerhetsregler. Veien til hjemmestyrkene sto med andre ord åpen for alle dem som ville følge spillets regler.”¹⁹⁹

På denne måten skapte Hauge et bilde av at det var kommunistene selv som satt seg utenfor det fellesskapet. Hovedbudskapet i hans fremstilling kan tolkes som at det var kommunistene som nektet å innrette seg etter de lover og direktiver som var gitt og gjaldt alle, og dermed var det også de selv som satt seg utenfor fellesskapet.

Skodvin går også inn på de samme årsaker som Christensen og Hauge i sin forklaring på hvorfor kommunistene aldri ble en del av Hjemmefronten. Skodvin vektlegger at kommunistene kom i en form for opposisjon til regjeringen i London og Hjemmefronten, da de agiterte for en mer aktiv motstandsform enn det som var praksis i hjemmefronten. Skodvin skriver blant annet at;

¹⁹⁷ Hauge 1950: 749

¹⁹⁸ Hauge 1950: 750

¹⁹⁹ Hauge 1950: 750

”krigsårene kostet dem et veldig mannefall, og de la for dagen en offervilje og et mot som en bare kan bli imponert av. (...) Med sitt krav om mer aktiv krigføring innenfor grensene, om partisanrig i Norge etter østfrontmønster kom kommunistene siden på mange måter i opposisjon til Regjeringen i London og til Hjemmefrontens Ledelse, men i det store og hele sto nå alle nordmenn, uten omsyn til gamle partiskiller, samlet mot den tyske politikken i Norge. At kommunistene også forfulgte fjernere mål (...) sprengte en kløft mellom dem og resten av folket.”²⁰⁰

På denne måten fremstiller altså Skodvin kommunistenes stilling utenfor Hjemmefrontens Ledelse både som et resultat av deres forestillinger om den ideelle motstandsstrategien, men også av deres fortsatte partipolitiske virksomheter. Utsagnet ”sprengte en kløft” er allerede omtalt, og illustrerer den avstanden som Skodvin hevdet kommunistene på bakgrunn av sine strategiske og politiske valg, hadde skapt mellom seg og resten av folket. Men samtidig som Skodvin uttrykker sin misnøye med kommunistenes manglende vilje til å gi slipp på politikken, avskriver han dem ikke helt. Ved å skriv at ”de la for dagen en offervilje og et mot som en bare kan bli imponert av.” Anerkjenner han altså kommunistenes krigsinnsats, til tross for at den ikke var i tråd med de gjeldende føringer gitt fra Hjemmefronten. Dette er også noe jeg oppfatter som et sentralt trekk ved Skodvins fremstilling. Skodvin kunne godt akseptere de kommunistiske motstandsaktiviteter. De bekjempet tross alt samme fiende som Hjemmefronten. Det Skodvin imidlertid hadde vanskelig for å akseptere var de partipolitiske ambisjoner han hevdet kommunistene hadde for etterkrigstiden. De passet ikke inn i det som blir beskrevet som den upolitiske hjemmefronten.

Kommunistenes internasjonale tilknytning og krigsinnsats

Skodvin tar i kapitlet *Det store fremstøt*, et standpunkt i forhold til hvilken rolle Tysklands angrep på Sovjet hadde i forhold til de norske kommunistene. Skodvin skriver at ”de norske kommunistene betalte dyrt da de først kastet seg inn i Norges krig.”²⁰¹ Skodvin hevdet også at ”det er velkjent at kommunistenes politikk sommeren 1940 ikke engang var tvetydig. Krigen tjente imperialistiske formål, het det, og vedkom ikke oss.”²⁰² Skodvin fremstilte det norske kommunistpartiet som en stillestående og usikker tilskuer til Sovjets utenrikspolitiske svingninger. Svingte kursen i Moskva, var de kommunistiske partiene i Europa pliktet til å

²⁰⁰ Skodvin, 1948: 682 - 684

²⁰¹ Skodvin 1948: 682

²⁰² Skodvin 1948: 678

følge etter. Ved den tyske invasjonen av Sovjet, var det klart at kommunistpartiet også var blitt en aktiv aktør i den andre verdenskrig, noe Skodvin hevdet ”styrket den norske motstandsfronten enda mer, fordi kommunistene kom helhjertet med.”²⁰³

Skodvins beskrivelser gir leseren et bilde av et kommunistisk parti som var avhengig av de direktiver som var gitt fra internasjonalt hold. Å trekke inn kommunistenes internasjonale tilknytning er med på å gi kommunistene en distanse til det norske fellesskap. Samtidig trekker Skodvin inn at den norske motstandsbevegelsen tjente godt på den kommunistiske deltagelsen. Dette er trekk vi tidligere har kunnet skimte hos Skodvins fremstilling, hans aksept og anerkjennelse av den kommunistiske motstandskamp, men også hans uvilje mot å akseptere kommunistene på bakgrunn av deres partipolitiske ambisjoner. Kan Skodvins syn være representativt for flere en han selv?

Heller ikke Hauge avskrev kommunistene helt, og hevdet at;

”Det var hevet over enhver tvil at menn og kvinner med kommunistiske sympatier tok del i hjemmefrontens organisasjoner på samme basis og med samme grunnleggende innstilling som andre. Kanskje var de ikke så mange, men de var der.”²⁰⁴

Denne formuleringen uttrykker en positivitet som Hauge ellers ikke viste i forhold til kommunistene. En kan merke seg at han ikke skriver kommunister, men *menn og kvinner med kommunistiske sympatier*. Denne formuleringen uttrykker en ikke fullt så stor aksept av forhold til kommunismen. Allikevel kan en ane en viss form for skjult misnøye mot de øvrige representanter for partiet som valgte andre veier. Hagues ord beskriver her en større forståelse for den enkelte kommunist, som da har valgt å se bort i fra sitt partis føringer. Dette er et sentralt poeng, det er ikke den enkelte kommunist, men Norges Kommunistiske Parti som Hauge stiller seg kritisk til.

I forhold til selve sabotasjeaksjonene er samtlige forfattere som skriver om emnet sparsomme i detaljer når det kommer til den kommunistiske innsatsen. Det er kun få eksempler i hele det trebinds bokverket hvor kommunistene nevnes i forhold til sabotasje, og enda færre steder hvor omtalen er positiv. I forhold til det egentlige antall sabotasjeaksjoner utført av

²⁰³ Skodvin 1948: 678

²⁰⁴ Hauge 1950: 749

kommunistiske sabotører, er deres innsats betydelig underrepresentert i *Norges Krig*. Det er selvsagt ikke sikkert at de respektive forfattere hadde tilgang til disse kilder, men det var der. Den kommunistiske motstandsmannen Asbjørn Sundes bok, *menn i mørket*, som utkom for første gang i 1947 beskrev en betydelig mengde aksjoner, og Sunde kunne som kilde bidratt med et rikt materiale rundt det kommunistiske motstandsarbeid. Hvilke kilder som utforskes, og hvilke som forkastes er forfatterens valg.

Det finnes allikevel enkelte presentasjoner av den kommunistiske motstandskampen. Sivertsen nevner blant annet Asbjørn "Osvald" Sundes innsats i forbindelse med en vellykket aksjon mot arbeidskontoret i Pilestredet.²⁰⁵ Det Sivertsen derimot ikke nevner er at Sunde er kommunist, og at han tilhørte den kommunistiske sabotasjeorganisasjonen Wollweber. Mens Hjemmefrontens sabotasjevirksomheter får omtale over flere sider, får Sunde knappe to linjer. Noe som ikke står i stil med antall aksjoner han utførte.

Hauge skriver i kapitlet *Fra Krig til Fred* at "i løpet av 1943 – 1944 utførte kommunistenes aksjonsgrupper en del sabotasjer forskjellige steder i landet."²⁰⁶ Han trekker da frem en spesiell hendelse som han mener fortjener meget høy anerkjennelse, og henviser da til en aksjon utført av en motstandsgruppe ledet av kommunister i november 1944, hvor gruppen senket 5 eller 6 skip med betydelig tonnasje i Oslo.²⁰⁷ Videre beretter Hauge om at kommunistene også hadde en stor del ikke-vellykkede aksjoner, og at disse også sto i konflikt med de foreliggende retningslinjene for kampen i Norge.²⁰⁸ Hauge tar altså opp de mislykkede sabotasjeaksjonene direkte etter han har omtalt den ene han setter i et positivt lys. Ved å presentere kommunistenes sabotasjeaksjoner på denne måten understreker han igjen at kommunistene plass var på utsiden av den norske Hjemmefrontens fellesskap.

Kommunistenes forslag om et norsk Frihetsråd, et forsøk på å samle motstanden i Norge på lik linje med Danmark, er et tema som flere forfattere har berørt. Forslaget falt hos Hauge i dårlig jord. Han mente det måtte ligge politiske motiver bak forslaget, motiver for å skape seg en sterk politisk basis etter krigen. Hauge har valgt å bagatellisere forslaget og kaller det for

²⁰⁵ Sivertsen 1950: 637

²⁰⁶ Hauge 1950: 750

²⁰⁷ Hauge 1950: 750

²⁰⁸ Hauge 1950: 749

”et slag i luften,”²⁰⁹ altså noe som ikke traff, noe som ikke fikk reel betydning. Frihetsrådet fikk da heller ikke gjennomslag i Norge, og Hauge mente at ”Det kommunistiske partiet hadde i lang tid drevet en voldsom nedrakkingsagitasjon mot Hjemmefrontens Ledelse. Men etter at deres forsøk på å få til et ”Frihetsråd” strandet, krevde de (kommunistene) å få være med (i hjemmefronten).”²¹⁰ Ved å bruke ordene ”voldsom” og ”krevde” gir Hauge leseren et bilde av en kommunistisk motpart karakterisert som vanskelig, og kanskje til og med aggressiv. Kravet ble avvist og Hauge siterer Hjemmefrontens målmenn når han skriver at

”Hjemmefrontens ledelse er ikke bygd som en representasjon for de politiske partier. Den er sammensatt på bred demokratis basis av folk som representerer de forskjellige samfunnslag og yrker, og som er valgt med henblikk på de foreliggende arbeidsoppgaver. Ingen er hittil kommet inni hjemmefrontens ledelse som representant for et bestemt politisk parti, og det er ingen grunn til å bryte med de prinsipper som hittil er fulgt ved å sette det kommunistiske parti i særstilling.”²¹¹

Altså kunne han ikke akseptere kommunistenes vedvarende røde politiske ånd, de kunne ikke inkluderes i det som en hevdet å være en upolitisk Hjemmefront.

Også Christensen nevner kommunistenes forslag om et norsk Frihetsråd. Forslaget omtales av Christensen som tåpelig og ikke gjennomførbart, han betegner oppbygningen av Frihetsrådet som håpløst byråkratisk og ubrukelig ut fra alle sikkerhetshensyn.²¹² På denne måten gir Christensen samme fremstilling av forslaget som Hauge, som et nærmest patetisk fremstøt av kommunistene, nok et eksempel på hvordan de ikke ville innrette seg etter normen, men forsøkte å opprette egne organ og regler for motstand. Ved å bagatellisere forslaget som lite gjennomtenkt og ikke gjennomførbart er forfatterne med på å tegne et bilde av kommunistene som useriøse og nærmest ubetydelige innen motstandsarbeidet.

”Kommunistene”

Ettersom siste bind av *Norge Krig* utkom i 1950 er det naturlig at forfatterne den gang ikke hadde den fulle oversikt over all den aktivitet som hadde foregått i krigsårene. Det er allikevel interessant at sentrale personer i det kommunistiske partiets ledelse og medlemmer av den kommunistiske motstandskampen, aldri omtales med navn, men behandles under fanen

²⁰⁹ Hauge 1950: 750

²¹⁰ Hauge 1950: 718

²¹¹ Hauge 1950: 718

²¹² Christensen 1948: 378

”Norges Kommunistiske Parti”, eller bare ”kommunistene”. Slik er det fremstilt av samtlige forfattere. Ved å gjøre ”kommunistene” om til en samlebetegnelse er det vanskelig for leseren å skape seg et bilde av og en relasjon til de involverte individer. Ved å stadig bruke samlebetegnelsen ”kommunistene” blir fremstillingen mindre personlig enn om de skulle brukt navn som for eksempel Asbjørn Sunde og Peder Furubotn. Leseren blir sittende igjen med et inntrykk av at ”kommunistene” var en samlet gruppe, når de i realiteten var et stort spekter av former og grupper innen denne sekkebetegnelsen.

Danmark under besættelsen (1946 – 1947)

Trebindsverket *Danmark under besættelsen* kom ut i årene 1946 – 1947, var utgitt på Westermann forlag og redigert av Dr. Phil. Vilhelm La Cour. Verket består over om lag 2500 sider fordelt over tre bind.

I kapitel tre presenterte jeg et riss av norsk og dansk okkupasjonshistorie, der kunne vi se at de to landenes historier utvikler seg svært forskjellig. Det er derfor forventet at fremstillingen av den kommunistiske krigsinnsatsen i *Danmark under besættelsen* vil arte seg annerledes enn fremstillingen i *Norges Krig*. Vi har sett at Norge allerede fra okkupasjonstidens tidlige dager arbeidet med å samle motstandsarbeidet, mens det i Danmark ikke kom til en samlet motstand før i august 1943. *Norges Krig* fremstilling av okkupasjonstiden vektla i store trekk den norske Hjemmefront og dens virke. Hjemmefronten ble stående igjen som selve symbolet på motstand, og dem som ikke passet inn her ble holdt utenfor både Hjemmefronten og historien. I Danmark var kommunistene i motsetning til Norge en del av den samlede motstandsbevegelse, vil dette gi dem en større representasjon i *Danmark under besættelsen* enn hva de norske kommunistene fikk i *Norges Krig*?

Forfattere

P. Stavnstrup – P. Stavnstrup var redaktør og har bidratt med kapitlene *Kapitulasjonen, Den politiske utvikling indtil den 29. August 194,3* og *Den politiske utvikling etter den 29. August 1943*.

Professor Dr. Jur. Carl Rasting har skrevet kapitelet *Besættelsen i folkeretligt lys*. Rasting var professor i rettsvitenskap ved Århus universitet, og var også rektor ved samme universitet i årene 1941 – 1943.²¹³

HRS. Leif Gamborg skrev kapitelet *Den retlige utvikling*. Gamborg var advokat og høyesterettsaksfører.²¹⁴

²¹³ AU UNVERITETSHISTORIE (2012) *Carl Rasting*

Redaktør Børge Outze har skrevet kapitlene *våre hjemlige nazister*, *Den illegale presse*, og *Sabotage*. Outze var journalist og drev under krigen den illegale avisen *Information*. Avisen fungerte som et nyhetsbyrå for den illegale danske pressen.²¹⁵ *Informationen* ble etter frigjøringen omgjort til en vanlig dagsavis, som skulle virke uavhengig av økonomiske og politiske interesser.²¹⁶

Mogens Fog har skrevet kapitlet *Danmarks Frihedsraad*. Fog var lege og medlem i Danmarks kommunistiske parti. Fog var også aktiv i den danske motstandsbevegelsen og var med på å opprette Frihetsrådet i 1943. Fog har gitt ut en rekke bøker om den andre verdenskrig. I 1958 brøt han med det kommunistiske partiet, og var med på å opprette partiet Socialistisk Folkeparti.²¹⁷

Interneringen

I *Danmark under besættelsen* har interneringen av de danske kommunistene høstet mye plass. Interneringen fant sted i forbindelse med *Loven om forbud mot kommunistiske foreninger og kommunistisk virksomhet*. Loven kom ut den 22. August 1941, og innebar at alle kommunistiske foreninger og sammenslutninger straks skulle oppløses. Dette inkluderte også Danmarks kommunistiske parti. Også dem som bare var mistenkt for kommunistisk virksomhet kunne dømmes til strenge straffer.²¹⁸

Stavnstrup tar opp de konsekvenser Tysklands invasjon av Sovjet hadde for de danske kommunistene. Han omtaler arrestasjonen av danske kommunister i den forbindelse, som *et klart grundlovsbrud*.²¹⁹ Videre mener han hendelsen kan forklares ut i fra at arrestasjonene var tyske ordre, og at man ”*adlød, og at man mente ikke, der var nogen vej udenom.*”²²⁰ Videre trekker han frem en hendelse som for politikerne kom til å styrke avgjørelsen om å etterkomme de tyske krav, Den såkalte *Wollweber saken*.²²¹ Stavnstrup skrev at Wollweber-

²¹⁴ DEN STORE DANSKE GYLDENDALS ÅBNE ENCYKLOPÆDI (2009 -2013) Leif Gamborg

²¹⁵ STORE NORSKE LEKSIKON (2007 – 2009) *Børge Outze*

²¹⁶ OUTZE ONLINE (2012) *Det legale Information*

²¹⁷ STORE NORSKE LEKSIKON (2007 – 2009) *Mogens Fog*.

²¹⁸ Stavnstrup, 1946: 212 A

²¹⁹ Stavnstrup, 1946: 307 B

²²⁰ Stavnstrup, 1946: 307 B

²²¹ Ernst Wollweber kom til Skandinavia i 1936 for å bygge oppe en nord-atlantisk seksjon av en

sabotasjeorganisasjon rettet mot Hitler- Tyskland og aksemaktene. Våren 1938 ble det i Danmark utført en rekke sabotasjeaksjoner i regi av Wollweber, med danske kommunister som de handlende aktører. Det dreide seg i all hovedsak om skipssabotasje. 7. Juli 1941 ble en rekke av de kommunistiske sabotørene av byretten i København funnet skyldig i sabotasjen.

saken var med på å illustrere det han omtaler som ”den røde fare”.²²² Dette er ikke Stavnstrups egne meninger, men derimot det han omtaler som *visse juristers*.²²³ For dem var Wollwebersaken grunnlag nok for at man kunne gripe inn med særlige forordningen overfor kommunistene. Med dette illustrerte forfatteren at det også i Danmark fantes en viss redsel for den internasjonale kommunistiske organisasjon.

Stavnstrup understreker redselen for ”den røde fare” ved å henvise til Høyesterettspresident Troels G. Jørgensens artikkel i tidsskriftet ”juristen” av 1. September 1941. Her legger Jørgensen frem sine argumenter som peker i retning av at interneringen av kommunistene *ikke* var grunnlovsstridig.²²⁴ Jørgensen fasthold at grunnloven ikke forhindret at det kunne gis visse lover om preventiv frihetsberøvelse. I følge Stavnstrup bruker Jørgensen Wollwebersaken til å understreke at ”det kommunistiske partis overbevisning har et kriminelt tilsnit.”²²⁵ Det er en drøy påstand å komme med for et helt parti, da Wollweber aldri var en del av Danmarks Kommunistisk Parti.

Stavnstrups avslører ikke om han selv har tatt stilling til spørsmålet om rett og galt, han har valgt å la aktørene tale for seg. Kommunistene er ikke fra forfatterens side fremstilt som fiender, men heller som offer for en statsmakt som var mer redd for å falle i dårlig jord hos okkupasjonsmaktene enn å ta vare på sine landsmenn. Også DKPs formann Aksel Larsen har fått taleplass i form av hans protest til Riksdagen i forbindelse med loven om kommunistinterneringen. Forfatteren kommenterer ikke Larsens uttalelser, men Larsens ord er heller ikke nødvendig å belyse ytterligere, hans beretninger taler for seg selv.²²⁶

Også Rasting behandler tema om interneringen. Rasting fremhever at loven av 1941 ble godkjent av høyesterett den 8. September samme år, for *ikke* å være grunnlovsstridig. Rasting hevdet allikevel at ”Antikommunistloven af 1941 af de fleste blev anset for stridende mod Grundloven.”²²⁷ Det er interessant at Rasting ikke slipper saken med å konstatere at loven ble vedtatt, han omtaler den også som tvilsom, og henviser til et tolkningsrom av tidligere lover;

²²² Stavnstrup 1946:317 B

²²³ Stavnstrup 1946:317 B

²²⁴ Stavnstrup 1946: 317 B

²²⁵ Stavnstrup 1946:317 B

²²⁶ Stavnstrup 1946:318

²²⁷ Rasting, 1946: 213

”at grunnloven i 1849 ikke uttrykkelig nevner politisk internering, beskyttelsesarrest, eller konsentrasjonsleirer, er ikke ensbetydende med, at den ikke har villet forby disse foranstaltningene, der er så nærbeslektede med vilkårlig frihetsberøelse i eneveldenes tidsalder både i utland og her hjemme.”²²⁸

Rasting valgte i sin behandling av tema å ikke henviser til andre aktørers meninger, men fremsatt selv sin kritikk mot det han mente var en ukorrekt avgjørelse av høyesterett. Han gikk langt i å hevde at interneringen av de danske kommunister var en del av samarbeidspolitikken, kanskje for at regjeringen skulle redde sitt eget skinn, hvor det var kommunistene som måtte betale prisen.²²⁹ På dette punktet skiller Rasting og Stavnstrups fremstillinger seg markant fra hverandre. Mens Stavnstrup velger å la de faktisk involverte i situasjonen tale, velger Rasting selv å videreføre debatten i egne ord. Til tross for de ulike tilnæringsmetodene fremsetter begge forfatterne samme budskap om at interneringen både da den ble utført og da *Danmark under besættelsen* ble ført i pennen, var et grunnlovsbrudd, og et overgrep mot de danske kommunistene.

I kapitel *Den Retlige Udvikling* redegjør Gamborg for interneringen og kommunistloven av 22. August 1941. Gamborg fremstiller arrestasjonen som gjennomført uten hensyn til grunnlovens krav og paragrafer, spesielt gjaldt dette for de kommunistiske medlemmene av riksdagen som skulle være beskyttet av grunnlovens immunitet for riksdagsmenn.²³⁰ Gamborg la i likhet med Rasting frem sine egne meninger om tema, og som Stavnstrup beskytter han regjeringens avgjørelse med å etterkomme de tyske krav; ”Regjeringens Motiv til Grundlovsbrud var, at man vidste, at saafremt man ikke fra dansk Side imøtekom dette Krav, vilde Tyskerne selv arrestere de paagældende og enten internere dem her i landet eller føre dem til Tyskland.”²³¹ Både Gamborg og Stavnstrup er således opptatt av å fremstille regjeringens beslutning som det beste av to onder, at deres inngrep reddet kommunistene fra det som kunne blitt en verre skjebne om de falt i tyskernes hender. Gamborg henviser flere ganger i teksten til at bestemmelsene om loven måtte ses i sammenheng med ”nødrettsprinsippet”, og at grunnloven dermed ikke kunne stå som hinder for det han omtaler som ”de foreliggende ekstraordinære forhold.”²³²

²²⁸ Rasting 1946: 213 - 214

²²⁹ Rasting, 1946: 214

²³⁰ Gamborg 1946: 613

²³¹ Gamborg 1946: 613

²³² Gamborg 1946:618

Gamborg mente at det var opprettholdelsen av statens sikkerhet og velferd som måtte veie tyngst, og selv om det ellers i teksten er hans egen forfatterstemme som skinner gjennom, bruker han Justisminister Thune Jacobsens argumenter når han behandler det som kan tolkes som ”den røde fare”. I den forbindelse nevner han i likhet med Stavnstrup *Wollwebersaken*. *Wollwebersaken* blir hos Gamborg fremstilt som et eksempel på hvordan kommunistene representerte en potensiell internasjonal fare, og hvor deres motiver for sabotasje først og fremst var den kommunistiske sak. Ved å trekke kommunistenes bånd ut på det internasjonale plan, skaper han så en distanse til den menige danske kommunist. På denne måten bedriver han en form for utskrivelse av den danske fellesskap, og gjør kanskje dermed interneringen lettere å svelge. For det er ingen tvil og at nettopp interneringen av de danske kommunister er, og har vært en skamplott på den danske samarbeidsregjeringens skuldre.

I den grunnfortellingen som ble etablert i Danmark på slutten av 40- tallet, har interneringen fått en meget bred omtale. Grunnfortellingen gir oss et bilde av en urettferdig og grunnlovsstridene internering, som ikke bare gikk sterkt inn på de involverte, men også dem som sto utenfor.

Motstand

Kapittelet *Danmarks Frihedsråd* er forfattet av professor Dr. Med Mogens Fog. Fog var medlem av Danmarks Kommunistiske Parti. I forhold til den norske litteraturen etter andre verdenskrig er det ganske oppsiktsvekkende at et medlem av et kommunistisk parti fikk medvirke til nedtegningen av en så viktig del av krigshistorien. Som Pieter Lagroues teser tilsier, var det i krigens nære ettertid de patriotiske minner, med de respektive lands motstandskamp som sto i fokus da krigshistorien skulle nedtegnes, og de kollektive minner skulle formes. At det er et medlem av Danmarks Kommunistiske Parti som skriver det kapitelet som sterkest er knyttet opp mot motstandskampen skiller seg sterk fra Norge, hvor kommunistene ikke er representert som forfattere.

Fog starter med å beskrive tilblivelsen av det danske Frihetsråd, hvor han presenterer både navn og politisk tilhørighet på initiativtakerne, og klargjør deretter rådets mål om å ”organisere Modstanden mot Tyskerne paa alle Omraader og med alle de Midler, som staar til Folkets Raadighed.”²³³ Fog skriver også at alle Rådets medlemmer avga et løfte om å sette

²³³ Fog 1947:688

Danmarks frihet over et hvert partihensyn og enhver særinteresse. Dermed var rammen for medlemskap satt, og kommunistene var allerede innenfor. Fog beskriver Frihetsrådets samarbeid som stort sett harmonisk, som en sammensetning av menn som nok kunne være uenig, men som allikevel viste evne til samarbeid og vilje til å finne løsninger som virket til landets beste. Fog vektlegger at rådet heller ikke hadde noen forman, ettersom ingen ønsket større innflytelse over andre.²³⁴ Bildet Fog maler er av et råd uten de store motsetninger, til tross for at dets medlemmer var av svært ulik politisk oppfatning.

Videre er kapitelet fordelt over temaene folkestreikene, demonstrasjoner, sabotasje og de ulike underorganisasjoner²³⁵ som vokste frem fra Frihetsrådet.²³⁶ Under alle disse kategorier refererer Fog til Frihetsrådet som en helhet, og bare i noen tilfeller henviser han direkte til navn av rådets medlemmer, og enda sjeldnere til deres opprinnelige politiske overbevisning. For etter å i innledningen ha presentert navn og politiske tilhørighet, går Fog over til å tale om rådet som en samlet størrelse. Ved å først klargjøre rådets medlemmer og deretter samle dem, tegner Fog et bilde av fellesskap. Det var ikke lenger enmanns avgjørelser etter at rådets grunn var satt, heretter var det ”vi - et” som tok avgjørelsene. Slik Fog presenterer Frihetsrådets ”vi - fellesskapet”, gir dette et bilde av noe positivt. Denne positiviteten skiller seg markant fra fellesbetegnelsen ”kommunistene” som går igjen i *Norges krig*, og hvor ”kommunistene” er nedgradert til en gruppe som er stilt utenfor det som fremtrer som ”vi - fellesskapet” i Norge, nemlig Hjemmefronten.

Betegnelsen kommunist finner vi hos Fog altså ikke så ofte etter den første presentasjonen. Det betyr ikke at kommunistene ikke var presentert, eller at deres historie ikke ble fortalt. Kommunistene var en del av Frihetsrådet, og dermed er Frihetsrådets historie også kommunistenes historie.

I kapitelet *Sabotage* gjennomfører Outze en mer eller mindre kronologisk gjennomgang av de danske sabotasjeorganisasjoner. Outze begynner med å nevne at det også før tyskernes overfall den 9. April var sabotører i Danmark. Han henviser da til den tidligere omtalte

²³⁴ Fog 1947: 690

²³⁵ 1. *M-Udvalget* – tilrettelegging av en illegal hær og bevæpning av denne. Senere erstattet av *kommandoudvalget*. 2. Gruppe for koordinering av den illegale presse, senere *Bladudvalget*. 3. *Arrestationsudvalget*. 4. *Lokalkomiteerne*. 5. *Kontaktudvalget* (drøftet blant annet spørsmålet om regjeringdannelse etter frigjøringen)

²³⁶ Fog 1947: 707 - 716

Wollweber-saken. Som i en samtale med leser konstaterer Outze at man kan mene hva man vil om disse før - krigerske sabotasjeaksjoner, men at dette var den første praktiske krigføring mot danske fiender – det kunne det ikke være ”to meninger om.”²³⁷ I motsetning til tidligere fremstillinger av Wollweberorganisasjonen anerkjente Outze det faktum at en rekke kommunister allerede før Tysklands overfall på Sovjet 22. Juni 1941, var aktive deltakere i kampen mot den tyske overmakten. Outze fremhever at Wollwebers aksjoner var rettet mot *danske fiender*. Denne fremstillingen skiller seg også markant fra både Stavnstrup og spesielt Gamborg, som heller anså Wollweber som en internasjonal fare, enn en motstandsorganisasjon.

I sin beskrivelse av de tidlige danske motstandsgrupper er KOPA (kommunistiske partisaner) den første organisasjonen som blir presentert. Outze presenterer da både sentrale navn som Thorkild Holst og Børge Houmann²³⁸, og organisasjonens vellykkede aksjoner. Outze gir oss inntrykket av at KOPA var en organisasjon med driv, og sabotørene fremstilles som uredde og velvillige. Videre presiserer han at det etter hvert tilkom stadig flere ikke-kommunistiske medlemmer, og at organisasjonen etter hvert skiftet navn til det da mer passende BOPA.²³⁹ Når Outze senere presenterer andre ikke-kommunistiske grupper som Holger Danske og K. U (konservativ ungdom), er det med samme nøytrale tone som ved presentasjonen av KOPA, han gir dem verken mer eller mindre skriveplass eller anseelse.

Outze hevder at det egentlig ikke eksisterte noen politiske skillelinjer i disse organisasjonene, og at medlemmer gjerne gikk på tvers av organisasjonene i de perioder hvor det var nødvendig. På denne måten fremhever han at de politiske skillelinjer i de ulike motstandsgruppene ikke hadde nevneverdig innvirkning på hvilken organisasjon man endte opp i. ”Den røde faren”, som man så sterkt fryktet i Norge var ikke på samme måte gjeldende i de danske motstandsgruppene.²⁴⁰ Outze fremstilling bærer preg av at det var mer praktiske enn partipolitiske hensyn som spilte en rolle.

I Outze beskrivelser av sabotasjen, er det sabotasjen i sin helhet, dens mål, midler og metoder som står i fokus. Det er den generelle sabotasjen som er interessant. I de tilfeller han trekker

²³⁷ Outze 1946:141

²³⁸ Senere medlem av Danmarks Frihetsråd

²³⁹ Outze 1946: 155 – 157

²⁴⁰ Outze 1946: 142

frem enkeltstående hendelser, er plassen jevnt fordelt mellom de store organisasjonene. Det finnes ingen hentydninger om at de kommunistiske aksjoner og grupper fremstår som verken mer positivt eller negativt enn andre grupper. Leseren får dermed inntrykk av at sabotasjen var noe man i Danmark sto sammen om. Ingen gruppe skulle peke seg mer ut enn en andre. Motstandskampen handlet om en samlet front mot de tyske okkuperanter, en kamp som inkluderte alle som ville kjempe for sitt land. Dermed skiller den danske grunnfortelling seg fra Norges, hvor strenge direktiver og regler satt en stopper for den aktive motstand, og hvor Hjemmefronten ikke favnet alle grupper.

Konklusjon

I den nære etterkrigstid ble det i Norge og Danmark etablert to særegne grunnfortellinger om krigen. Både *Norges krig* og *Danmark under besættelsen* var således med på å forme det kollektive minnet, den allmenn kjente og akseptert fortellingen.

Pieter Lagrou fremmer i boken *The legacy of nazi occupation* spørsmålet: "Could they (kommunistene) be national heroes?"²⁴¹

Om vi skal basere svaret vårt på fremstillingen av kommunistenes krigsinnsats i *Norges krig*, vil det være vanskelig å svare ja på Lagrous spørsmål. Gjennom denne fremstillingen får vi gjentatte ganger illustrert hvordan den kommunistiske motstandsbevegelsen sprenget en kløft mellom seg og resten av folket. *Norges Krigs* forfattere fremstilte Hjemmefronten som den inkluderende part, en motstandsbevegelse med støtte fra de allierte og regjeringen i London. Hjemmefronten representerte et "vi" i det norske folket. Og finnes det et "vi" finnes det også alltid et "dem". Forfatterne i *Norges krigs* fremstilling av kommunistenes aktive linjer og deres uvilje mot å legge bort sine partipolitiske overbevisninger førte dem inn i kategorien "dem". Så svaret på Lagrous spørsmål må derfor bli nei. De norske kommunistene kunne ikke i den nære etterkrigstid bli sett på som nasjonale helter. Deres råskap, aktive linjer og politiske overbevisning hadde sprenget en kløft mellom dem og resten av folket som det ikke lot seg bygge en bro over.

Ser vi derimot på fremstillingen av den kommunistiske krigsinnsatsen i *Danmark under besættelsen*, vil svaret på Lagrous spørsmål være ja. Forfatterne av *Danmark under besættelsen* fremstilte den kommunistiske krigsinnsatsen som like viktig som den øvrige

²⁴¹ Lagrou, 2000: 3

danske krigsinnsatsen. Fremstillingen av Frihetsrådets motstandskamp var også en fremstilling av kommunistenes motstandskamp. I Danmark ble kommunistene akseptert som en del av fellesskapet og dermed ble de også akseptert som helter på lik linje med de øvrige medlemmer av Frihetsrådet. De danske kommunistene var en aktiv del av den danske motstandsbevegelsen, og de utgjorde også en viktig del av dem som fikk sjansen til å skrive det som i ettertid har blitt regnet som grunnfortellingen om den danske okkupasjonstiden.

Hvilke elementer har så vært medvirkende til at fremstillingen om den kommunistiske krigsinnsatsen fikk en så nedvurdert plass i den norske grunnfortellingen? For å forstå hvordan grunnfortellingen om okkupasjonstiden ble etablert må vi også forstå den tiden fortellingen ble skrevet i. For det er ofte slik at innholdet i et monument forteller oss mye om kulturen i tiden det ble reist. Reisingen av et monument kan også være et godt eksempel på hvem som sitter med makten i samfunnet, og hvilke verdier disse makthavende ønsker å markere.²⁴² I analysen av *Norges krig og Danmark under besættelsen* har det da vært nødvendig ikke bare å se på hva som er skrevet, men også hvem som skrev og hvilke samfunnsmessige endringer som inntraff da verkene ble nedtegnet.

Den andre verdenskrig ryddet grunnen for solide fornyelser på det politiske plan. Dette viste seg blant annet gjennom en omfattende utskiftning av samfunnslederne, noe som i Norge ga de første 20 årene etter krigen navnet ”Gerhardsen-epoken.”²⁴³ Arbeiderpartiet var i denne perioden overlegne med en valgoppslutning på omtrent 45 % av stemmene.²⁴⁴ I presentasjonen av *Norges Krigs* forfatteren så vi at både Hauge og Sivertsen var sentrale skikkelser innen arbeiderpartiet, i tillegg var de også sentrale aktører i Milorg og den norske hjemmefront. Også Christensen var medlem av Hjemmefronten. Dette bringer oss til et viktig poeng – majoriteten av dem som skrev *Norges Krig* var selv sentrale aktører i den offisielle norske motstandsbevegelsen, og ikke minst satt de på viktige posisjoner i etterkrigstidens samfunn. Dette var menn som allerede hadde tatt et standpunkt til kommunistene og NKP. I deres øyne representerte kommunistene en linje i norsk motstandskamp som ikke var representativ for Hjemmefronten, og dermed heller ikke det norske folk. Deres krigsinnsats kunne på noen områder aksepteres, men da i form av enkelt individers holdninger, aldri som representant for Norges Kommunistiske Parti eller et kommunistisk fellesskap. Hauge uttalte

²⁴² Stugu, 2008, 93 – 95

²⁴³ Lange, 1996: 156

²⁴⁴ Lange, 1996: 156

blant annet at ”det var hevet over enhver tvil at menn og kvinner med kommunistiske sympatier tok del i Hjemmefrontens organisasjoner på samme basis og med samme grunnleggende innstilling som andre. Kanskje var de ikke så mange, men de var der.”²⁴⁵

Både Skodvin og Hauge har ved ulike anledninger fremhevet den kommunistiske krigsinnsatsen som positive tilskudd til den norske motstandshistorien. Men kommunistenes motvilje til å innrette seg etter hjemmefrontens regler ble av samtlige forfattere betegnet som et svært negativt trekk for kommunistene. Dette sammen med det politiske aspektet utgjorde de store motsetningene som etter hvert skulle sprengte en kløft mellom kommunistene og resten av folket. Da krigen var over, var sabotasjen og motstandsaktivitetene også over. Det som under krigen var betraktet som kommunistenes positive element var nå et avsluttet kapittel. Igjen sto det uforenelige politiske aspektet. Det kunne ikke bygges noen bro over denne kløften, de politiske motsetningene og de internasjonale hendelser som den kalde krigen medførte ble for store.

Til tross for diverse utfordringer på det politiske plan under andre verdenskrig, opplevde kommunistene en bred oppslutning i det norske samfunnet i den nære etterkrigstid. Dette var nok et resultat av deres iherdige innsats i motstandskampen, og ved Stortingsvalget i 1945 fikk NKP en sterk oppslutning med nesten 12 % av stemmene, i Bergen fikk partiet en oppslutning på hele 25 % av stemmene.²⁴⁶ NKP fremsto på mange måter som et nasjonalt og demokratisk reformparti og konkurrerte sådan med Arbeiderpartiet om arbeiderstemmene.²⁴⁷ To medlemmer av Norges kommunistiske parti ble med i Einar Gerhardsens første samlingsregjering, og sommeren 1945 ble det også innledet forhandlinger for å samle Det Norske Arbeiderparti og Norges Kommunistiske Parti i ett arbeiderparti. Det kunne se ut som at alt lå til rette for kommunistenes innflytelse i norsk politikk, men forhandlingene strandet raskt. Ledende arbeiderpartifolk var skeptisk til samarbeidet, og mente at det hele var taktisk spill av kommunistene for å befeste sin posisjon i fagbevegelsen.²⁴⁸

Den ideologiske konfrontasjonen mellom øst og vestblokken kom også til å prege norsk innenrikspolitikk, frykten for kommunistene og NKP ble sterkt påvirket av de hendelser som

²⁴⁵ Hauge 1950:749

²⁴⁶ Lange, 1996: 171

²⁴⁷ Eriksen & Halvorsen 1987: 220

²⁴⁸ Lange, 1996: 197

fant sted i Sentral-Europa. Spesielt en hendelse gikk sterkt inn på de politiske topper i Norge; kommunistenes maktovertagelse februar 1948 i Tsjekkoslovakia, noe som for de fleste ble oppfattet det som et kupp regissert fra Moskva.²⁴⁹ Etter dette maktskiftet, som for øvrig ble hilst velkommen av det norske kommunistpartiet, lanserte Einar Gerhardsen en kraftig antikommunistisk kampanje våren 1948. I den såkalte Kråkerøy-talen karakteriserte han de norske kommunistene som en nasjonal og demokratisk fare. Gerhardsen gav NKPs ledelse følgende karakteristik: ”Som sine kampfeller i andre land er de i sine hjerter tilhengere av terror og diktatur.”²⁵⁰ Statsministeren erklærte at den viktigste oppgaven ”i kampen for Norges selvstendighet, for demokratiet og for rettsikkerheten, var å redusere kommunistpartiet og kommunistenes innflytelse mest mulig.”²⁵¹

Kråkerøy-talen kan på mange måter markere startskuddet for den aktive heksejakten på de norske kommunistene. ”man må ikke følge reglementet når det gjelder disse folkene”²⁵² var Gerhardsens formodning om kommunistene. På det politiske plan ble dette virkeliggjort ved at kommunistene ble holdt utenfor Stortingets viktigste sikkerhetspolitiske drøfting, og i 1947 etablerte politiet sin egen overvåkningstjeneste. Ordren om å igangsette overvåkingen kom fra forsvarsminister Hauge og hadde som hensikt å hindre at kommunister kom inn i stillinger av strategisk betydning. Tiltakene som ble satt inn gikk ofte lenger enn det som ellers var normale prosedyrer i det norske samfunnet. Enkelte av dem var også utvilsomt i strid med norsk lov. Både telefonkontroll og romavlytting ble benyttet i stor utstrekning for å følge disse gruppens politiske aktiviteter. Fra våren 1948 til siste halvdel av 1960- tallet tok overvåkningstjenesten sikte på full kartlegging av virksomheten i NKP og andre organisasjoner partiet kontrollerte.²⁵³

Det var altså ikke bare forfatterens bakgrunn og tidligere erfaringer med den kommunistiske motstandsbevegelsen som la føringer for hvordan historien om krigen skulle formes. Med den kalde krigen truende i kulissene, er det ikke utenkelig at forfatterne i Norges krig ikke bare skrev slik de opplevde krigen, men at de også skrev for at deres erindringer skulle passe inn i den nye tidens oppfatning av kommunistene. Et annet viktig moment man også bør ta med i betraktningen er forfatterens egen frykt for å bli regnet som sympatisør av kommunismen.

²⁴⁹ Lange, 1996: 189

²⁵⁰ Lange, 1996: 198

²⁵¹ Lange, 1996: 198

²⁵² Lange, 1996: 200

²⁵³ Lange, 1996: 198 - 199

Ved å omtale kommunistene med positive ordelag kunne man som et resultat av den spente stemningen mellom øst og vest, selv komme i skade for å få stempel som kommunist sympatisør, et stempel som ikke bare kunne føre til vansker på et ideologisk plan, men som også kunne virke som en potensiell trussel om overvåkning og forfølgelse. Denne frykten kan således ha vært medvirkende til å avgjøre representasjonen av den kommunistiske krigsinnsatsen i etterkrigstidens okkupasjonslitteratur.

Skremselspropagandaen med Gerhardsen og Hauge i spissen hadde sin effekt langt ut over de politiske rekker. Også det norske folk kjente på kommunistfrykten. I en meningsmåling høsten 1948 sa 80 % av de spurte at de trodde NKPs medlemmer ville være lojale mot Sovjetunionen og ikke Norge i en konflikt mellom de to landene. Tre fjerdedeler svarte ja på spørsmålet om kommunistene burde stenges ute fra særlige krigsviktige stillinger.²⁵⁴ Det norske folk opplevde kommunistfrykten som høyst levende, og det internasjonale klima som var preget av høy spenning skapte usikkerhet og frykt som grep inn i hverdagen til svært mange mennesker.²⁵⁵ Dermed kan et nytt punkt føyes inn i rekken av forklaringer av hvorfor fremstillingen av kommunistene ble som den ble. Folk hadde allerede tillagt seg et bilde av kommunistene, et bilde som ikke passet inn i den patriotiske fremstillingen av den norske motstandsbevegelsen. Fremstillingen av den kommunistiske krigsinnsatsen i Norges krig bygger så på stemninger som allerede eksisterte i det norske folket, og ikke minst blant norske politikere og da spesielt dem tilknyttet arbeiderpartiet. *Norges krig* ble til i en atmosfære hvor kommunistfrykten var stor, og dem som skrev prinsipielt var motstandere av den kommunistiske fløy. Kunne det blitt annerledes?

I Danmark var situasjonen annerledes. De danske kommunister ble ikke bare hilst velkommen i Frihetsrådet og den danske motstandskampen, de ble også ønsket velkommen inn i etterkrigstidens Danmark. De fikk være med på å forme det kollektive minnet om den danske okkupasjonstiden fordi de var en viktig og sentral del av dette minnet. I Norge hadde kommunistene allerede under krigen inntatt rollen som ”dem”, de som ikke passet inn. Å gjøre dem om til helter ville klundre til den fremstillingen som var begynt å ta form i det norske samfunn, en forestilling om kommunistene som representanter for en potensielt truende internasjonal organisasjon. Etter de fem okkupasjonsårene under utenlandsk makt følte nok trusselen enda mer levende.

²⁵⁴ Lange, 1996: 198 - 199

²⁵⁵ Lange, 1996: 181

I ettertid kan man stille seg spørsmålet om den kommunistfrykten som rådde i etterkrigstidens Norge var berettiget. Det er vanskelig å spekulere i fortiden, de kontrafaktiske spørsmål kan ikke gi oss svar på hvordan ting hadde blitt. Det vi vet er at etter at det sovjetiske kommunistpartiets arkiver ble åpnet, har det blitt påvist at det foregikk en nær kontakt mellom Moskva og NKP. Store pengebeløp har også funnet veien fra Moskva til vestlige kommunistiske partier, inkludert NKP. I tillegg til dette var det kjent at sentrale kommunistpolitikere pleiet hyppig kontakt med representanter fra den sovjetiske ambassaden.²⁵⁶ Hva denne kontakten i realiteten hadde å si, vet vi ikke noe om, og selv om det internasjonalt skjedde mye i den kommunistiske verden, det er trolig ikke sannsynlig at de norske kommunistene hadde kommet til noe kupp i Norge.

Den kløften som Skodvin hevdet at de norske kommunistene sprengte mellom dem selv og resten av folket, var også gjeldende da *Norges Krig* ble ført i pennen. På frigjøringsdagen sto kommunistene fremdeles på den ene siden av kløften, og Hjemmefrontens menn sto på andre siden – med penn, papir og ikke minst makten til å forme det kollektive minnet om okkupasjonstiden.

²⁵⁶ Lange, 1996: 199

Kapittel 5: Analyse av norske og danske historiebøker i perioden ca. 1960 – 1990.

Både i Norge og Danmark ble det i årene etter fredsslutningen etablert en grunnfortelling om krigen. Grunnfortellingen artet seg forskjellig i de to land, både på grunn av kommunistenes stilling under krigen, men også på grunn av hvem som fikk skrive fortellingen. I det følgende vil jeg diskutere om denne grunnfortellingens videreføres eller forandrer seg i det historieskrivingen om krigen går over i en ny epoke. På norsk side har jeg valgt ut 80 – talls verket *Norge i krig*, som er en slags avløser for *Norges Krig* (1947 – 1950). I Danmark ble det ikke utgitt noen samlebind før på 2000 tallet. Jeg har derfor valgt ut to bind fra den generelle Danmarkshistorier og to andre bøker som handler om krigen, alle har forskjellige forfattere og er fra forskjellige tiår. På den måten vil jeg prøve å fange den generelle tendensen i fremstillingene.

Norge i Krig (1984 – 1987)

Norge i krig er et åtte binds verk utgitt i perioden 1984 – 1987 på Aschehoug forlag, med Magne Skodvin som hovedredaktør. *Norges krig* (1947 – 1950) var skrevet av og for dem som hadde opplevd krigen. Da 80 - talls verket *Norge i krig* kom ut, var det ikke lenger skrevet av og for dem som hadde opplevd krigen, men for et bredere publikum, og av en ny generasjon okkupasjonsforskere. I min analyse har jeg sett nærmere på bind 6 *Hjemmefront*, og Bind 8, *Frigjøring*.

Forfatterne

Bind 6 *Hjemmefront* er skrevet av historikerne Arnfinn Moland (f. 1951) og Ivar Kraglund (f. 1950), begge faghistorikere med doktorgrad. Moland har siden 1978 vært ansatt på Norges Hjemmefrontmuseum, og ble i 1995 leder for museet. Også Kraglund er tilsatt ved Norges Hjemmefrontmuseum. Bind 8, *Frigjøring* er skrevet av Knut Einar Eriksen (f. 1944), Professor og avdelingsarkivar ved Riksarkivet, og Terje Halvorsen (f. 1940), den gang førsteamanuensis ved Oppland distriktshøgskole. Halvorsen har skrevet flere bøker om NKP, og er sønn av Roald Halvorsen, tidligere nestformann av NKP.

Kommunistene går egne veier

Som i det første samleverket *Norges Krig* (1947 – 50), blir Hjemmefronten i det nye verket fremstilt som et godt og inkluderende fellesskap av motstandsinnstilte nordmenn. Forfatterne av *Norges krig* fremstilte kommunistene som dem som aktivt satt seg selv utenfor

Hjemmefrontens fellesskap. Vil vi også i *Norge i krig* kunne spore de samme holdninger hos forfatterne?

Under overskriften ”*Kommunistene går egne veier*”²⁵⁷ blir den indre striden i Norges Kommunistisk Parti beskrevet. Det er likevel ikke teksten i seg selv som er det mest interessante i dette avsnittet, men overskriften. En overskrift skal gi leseren en idé om det kommende innholdet i teksten. Overskrifter kan være tankevekkende, informative eller kanskje også provoserende. I alle tilfeller søker overskriften å vekke en form for interesse hos leseren, en nysgjerrighet som skal få oss til å lese videre. Overskriften ”*Kommunistene går egne veier*” hentyder klart at kommunistene valgte en annen vei enn det *de andre* gjorde. Ettersom *de andre* i denne sammenheng kan leses som den norske Hjemmefronten, og den norske Hjemmefronten var selve symbolet på den samlede stolte norske motstandshistorie, er det også klart at den veien kommunistene valgte ikke var den rette.

Overskriften er dekkende for Kraglund og Molands fremstilling av den kommunistiske krigsinnsats. Ifølge Kraglund og Moland sto regjeringen bak Hjemmefrontens standpunkt om å fordømme det de omtaler som ”individuelle aksjoner som ikke tjente noen fornuftig hensikt.”²⁵⁸ Det er her snakk om sabotasjeaksjoner utført av kommunistiske grupper, uten godkjenning fra regjeringen eller Hjemmefronten. På denne måten illustrerer forfatterne at kommunistenes plass i motstandsbylde befant seg utenfor fellesskapet, og at det var kommunistene selv som valgte å gå i mot de direktiver og beslutninger som var utgått fra Hjemmefronten. Fremstillingen av Hjemmefrontens forhold til kommunistene har dermed ikke endret seg siden den grunnfortellingen som ble etablert av forfatterne i *Norges Krig (1947 – 50)*. Kommunistenes plass er utenfor fellesskapet, og også Kraglund og Moland fremstiller det som om det er kommunistene selv som har valgt å plassere seg der. Kløften mellom Hjemmefronten og kommunistene var fremdeles sprengt.

Kraglund og Molands fremstilling gir også inntrykk av at kommunistene lot sine internasjonale mål gå foran de rent nasjonale, og dermed var ikke trusselen om represalier mot sivilbefolkningen noe de kunne ta hensyn til. Bildet som da tegnes er av en hensynsløshet, på lik linje med tyskernes.²⁵⁹ Forfatterne skriver at ”Forbildet for

²⁵⁷ Kraglund & Moland, 1987: 122

²⁵⁸ Kraglund, Moland, 1987: 124

²⁵⁹ Kraglund & Moland, 1987: 230

kommunistene var (...) den sovjetrussiske partisankrigen,²⁶⁰ og at ”represalier kunne ikke telle med i det kommunistene regnet som en verdensomspennende kamp mot nazismen.”²⁶¹ Når forfatterne vektlegger kommunistenes syn på krigen som en verdensomspennende krig, og ikke en krig *kun* for et fritt Norge, setter de kommunistene helt på grensen av det nasjonale fellesskapet som resten av motstandsbevegelsen sloss for.

Også i det første samleverket *Norges Krig* (1947 – 50) ble kommunistene beskyldt for å ha et verdensomspennende perspektiv på krigen. De sloss, i følge forfatterne ikke kun for Norges frihet, men for de kommunistiske idealer, og mot det nazistiske Tyskland, som var en trussel for det utopiske kommunistiske samfunn. Dette er en rød tråd som begynte i *Norges krig* (1947 -1950), og som i høy grad også er gjeldende i *Norge i krig*. På denne måten opprettholder man grunnfortellingen, og det kollektive minnet om kommunistene som en gruppe som satt egne mål foran målet om et fritt Norge.

Flere steder presenterer Kraglund og Molands eksempler som er med på å forsterke det negative bildet av kommunistene som ble tegnet opp i *Norges krig* (1947 – 50).

Kommunistene fremstilles som noen ”alle” hadde noe imot. Et eksempel på dette er da forfatterne stiller følgende spørsmål i forbindelse med dommen over noen sabotasjedømte kommunister; ”hva skrev så Oslo-avisene om disse dødsdommene?”²⁶² Sitatet de bruker er at det var ”en av de mest dyriske skjenselsgjerninger den kommunistiske terrorbanden i Oslo har begått,”²⁶³ og at ”la oss derfor bare slå fast at samfunnet ikke lider noe tap i og med skuddene som ubønhørlig smeller.”²⁶⁴ Sitatene er hentet fra avisen *Fritt Folk*. Den observante leser vil vite at *Fritt Folk* ikke var en vanlig ”oslo-avis” som den er her omtalt som, men NS eget partiorgan. Dette nevner ikke forfatterne i forbindelse med dette sitatet, noe som kan få leseren til å oppfatte innholdet i sitatene som en allmenn oppfatning blant nordmenn.

Forfatterne bruker gjennomgående ord og vendinger som gir leseren en pekepinn på deres eget syn på kommunistene. Under overskriften ”*felles front mot aktivistiske elementer*” innleder forfatterne avsnittet slik; ”Deres aktivitet og hensynsløshet er stor... (...)” Dette er

²⁶⁰ Kraglund & Moland, 1987:123

²⁶¹ Kraglund & Moland, 1987:124

²⁶² Kraglund, Moland, 1987: 125

²⁶³ Kraglund, Moland, 1987: 126

²⁶⁴ Sitat hentet fra *Fritt folk*, ”skuddene som smeller” henviser til de kulene som var tilsiktet de dødsdømte kommunistiske sabotører. Kraglund, Moland, 1987: 126

ikke en beskrivelse av okkupanten, men ledende hjemmefrontsfolks vurdering av kommunistene i 1943.”²⁶⁵ I følge forfatterne kunne dette altså like gjerne vært en beskrivelse av okkupanten, den tyske statsmakt. Ved å trekke en slik parallell er forfatterne med på å forsterke kløften mellom kommunistene og resten av det norske folk. Å sammenligne kommunistenes metoder med okkupasjonsmaktens er rimelig drøyt, og bidrar til å forsterke det negative bildet som allerede er tegnet av kommunistene. Den kløften som Skodvin på 40-tallet mente ble sprengt mellom Hjemmefronten og kommunistene, har det i Kraglund og Molands fremstilling ikke blitt gjort noe forsøk på å jevne over. Gapet mellom den gode Hjemmefronten og den uregjerlige kommunistbevegelsen gjør seg enda gjeldende i *Norge i krig*.

Sentrale kommunistiske aktører og Norges kommunistiske parti

Til forskjell fra *Norges krig* (1947 – 50) har *Norge i krig* (1984 -87) forfattere satt sterkere fokus på de ulike kommunistiske aktører. Det er ikke lenger bare *kommunistene* eller NKP. Det er også Peder Furubotn og Asbjørn ”Osvald” Sunde.

I *Norges krig* (1947 -50) var Asbjørn ”Osvald” Sunde kun nevnt i en bisetning. Kraglund og Moland har gitt ham en egen omtale med bilde. Forfatterne beskriver Sunde som en av de mest dramatiske skikkelsene i nyere norsk historie, selv om han får påfallende lite plass i selve verket. Forklaringen kommer kanskje noen linjer under, hvor forfatterne påpeker at Sunde i 1954 ble dømt for spionasje til fordel for Sovjetunionen.²⁶⁶ Dermed føyer Sunde seg inn i rekken av dem som ikke passet inn i det norske fellesskapet. Å fremstille Sunde som en av okkupasjonstidens store sabotører, på lik linje med Max Manus og Gunnar Sønsteby, ville komme i konflikt med bildet av Sunde som landssviker, og stå i kontrast til det dominerende negative syn på kommunistene som rådet under den kalde krigen.

Peder Furubotn har ikke som Sunde fått et eget bilde, men i stedet er han portrettert med en karikatur tegning av H.O. Bastiansen. Forfatterne peker på at ”de litt diabolske trekk vil nok mange politiske motstandere nikke gjenkjennende til”.²⁶⁷ Slår man opp ordet diabolsk i ordboken vill man finne synonymmer som djevlesk, listig og ondskapsfull. Da utvelgelsen av bilder til *Norge i krig* fant sted, er det beregnet at forlaget/forfatterne hadde om lag 10 000 bilder å velger mellom. Forlaget hadde etterlyst bilder fra krigens dager i aviser over hele

²⁶⁵ Kraglund & Moland, 1987: 131

²⁶⁶ Kraglund & Moland, 1987: 123

²⁶⁷ Kraglund & Moland, 1987: 173

landet, i tillegg ble en rekke museum og arkiver kontaktet.²⁶⁸ Det finnes uten tvil flere bilder av Peder Furubotn enn Bastiansens karikaturtegning. Det er forfatterne og redaksjonen som velger bilde, og dermed er også de med på å styre leserens oppfatning av den avbildede. Noe som også er påfallende med Furubotns karikatur, er at bildet ikke har noen som helst sammenheng med det som står videre i teksten. Denne behandler for øvrig i korte trekk operasjon Almenrausch, den tyske razzia mot NKP, som førte til en rekke arrestasjoner og beslagleggelse av viktige kommunistiske arkiver.²⁶⁹

Presentasjonen av Furubotn og Sunde med bilder skiller seg fra fremstillingen i *Norges krig* (1947 – 50). Jeg er imidlertid ikke sikker på om man får et bedre inntrykk av verken Furubotn eller Sunde ved å se på bildene. Furubotn er fremstilt med det forfatterne mener er diabolske trekk, mens Sundes bilde viser en mann med håret i uorden og et blikk som ikke er fanget av kamera. Det heter seg at et bilde kan si mer en tusen ord. Dette har kanskje også *Norge i krig* (1984 – 87) forfattere benyttet seg av. Bildebruken er i hvert fall et bevisst valg tatt av forfatterne selv.

Både Furubotn og Sunde var i *Norges Krig* (1947 – 50) nærmest utelukket fra fortellingen. I *Norge i Krig* (1984 – 87) har de begge fått en mer utfyllende presentasjon. Betyr så dette at de som kommunistiske motstandsmenn er blitt mer verdige historien? Kraglund og Molands fremstilling forteller oss noe annet. Det bildet som ble tegnet av kommunistene på siste del av 40- tallet er videreført og utdypet av Kraglund og Moland. At Furubotn og Sunde i lys av sin person har fått mer plass, er ikke i denne sammenheng nødvendigvis positivt, men er etter min mening heller med på å forsterke det negative omdømmet de ervervet fra slutten av 40 – årene.

Fremstillingen av den kommunistiske motstandskamp

I *Norges krig* (1947 -50) var det Hjemmefrontens motstandsarbeid som ble tyngst vektlagt. Grunnfortellingen vi møtte var bygget av patriotiske byggesteiner, satt sammen av den norske Hjemmefronten. Den etablerte grunnfortellingen samsvarer således med Pieter Lagrous tese om den patriotiske minnekultur, hvor fokus på motstand sto i sentrum. I *Norge i Krig* (1984 - 87) presenterer ikke Kraglund og Moland noe nytt eller bredere perspektiv på motstandsarbeidet i Norge. Det er fremdeles Hjemmefronten som står i fokus, til tross for at

²⁶⁸ Corell, 2010: 111

²⁶⁹ Kraglund & Moland, 1987:173

deres aktive motstandslinje ikke kom skikkelig i gang før mot slutten av okkupasjonstiden.²⁷⁰ Det er kampen om tungtvannet, og aksjoner utført av Oslogjengen som utmerker seg. De navn og aksjoner vi ble kjent med i *Norges Krig* er videreført og presentert også i *Norge i krig*.

Så hvordan presenterer Kraglund og Moland den kommunistiske motstandsvirksomheten? I følge dem var det i første halvpart av krigen bare tale om britiskledet sabotasje, bortsett fra *noen* kommunistaksjoner. Går man inn i oversiktsverk over hvilke sabotasjeaksjoner som var utført av den kommunistiske motstandsbevegelsen i første halvdel av krigen kan man raskt konkludere med at betegnelsen *noen* aksjoner ikke er dekkende. I følge historikeren Lars Borgersrud utførte bare sabotasjeorganisasjonen Wollweber over 20 vellykkede aksjoner fra april 1940 og frem til slutten av 1942, og langt flere i årene etter.²⁷¹

De kommunistiske sabotørenes innsats mot okkupasjonsmakten har forfatterne tonet kraftig ned, og de få gangene den faktisk blir omtalt er dette stort sett i negative vendinger. Spesielt Asbjørn "Osvald" Sundes aksjoner fremstilles svært negativt. De omtales bare i korte trekk, og forfatterne poengterer, i likhet med fremstillingen i *Norges krig* (1947 -50), at selv om noen av aksjonene var vellykket, var de fleste av dem allikevel mislykket. Aksjonene blir beskrevet som dumdristige og uten tanke på hvilke følger de kunne ha for sivilbefolkningen.²⁷² Fremstillingen gir inntrykk av at kommunistene lot sine internasjonale mål gå foran de rent nasjonale, og dermed var ikke trusselen om represalier mot sivilbefolkningen noe de kunne ta hensyn til. Bildet som tegnes er da av en hensynsløshet på lik linje med tyskernes. Kraglund og Moland understreker gang på gang at aksjonene, tross sine eventuelle gode intensjoner stred mot den offisielle norske holdning.

Også i beskrivelsen av Norges Kommunistisk Parti trekker Kraglund og Moland linjer mot utlandet. Forfatterne vektlegger at partiet før den 22. Juni 1941 så på krigen som en imperialistisk krig som ikke angikk arbeiderklassen, og derfor heller ikke NKP. Forfatterne presiserer også at det var den sovjetrussiske partisankrigen som var forbildet for kommunistene.²⁷³ Denne fremstillingen skiller seg ikke vesentlig fra fremstillingen i *Norges Krig* førti år tidligere. Forfatterne forklarer kommunistens holdning ut i fra deres syn på

²⁷⁰ Kraglund & Moland, 1987: 203

²⁷¹ Borgersrud, 1997: 333 - 334

²⁷² Kraglund & Moland, 1987: 230

²⁷³ Kraglund & Moland, 1987: 123

krigen som en verdensomspennende kamp mot nazismen, en kamp hvor de ikke kunne ta hensyn til den norske sivilbefolkning. ”Ganske typisk for kommunistene”²⁷⁴ er formuleringen forfatterne bruker når de skal karakterisere kommunistenes aksjonsformer og holdninger. Igjen er vi inne på det som ser ut til å være et gjennomgående tema for hele boken; kommunistene gikk egne veier. Ved at forfatterne tydeliggjør kommunistenes internasjonale tilknytning blir disse veiene strukket ut over Norges land, og ut av det nasjonale fellesskapet.

Også Kraglund og Moland diskuterer kommunistenes forslag om å etablere et Frihetsråd i Norge. Fremstillingen skiller seg imidlertid fra fremstillingen til forfatterne av *Norges krig* (1947 – 50), der forslaget regelrett latterliggjøres. Moland og Kraglund har ikke selv tillagt forslaget egne meninger, kanskje fordi de til forskjell fra forfatterne i *Norges krig*, ikke trengte å ta stilling til det under krigen. Isteden har de lagt ved et ferdig revidert utkast av kommunistenes forslag.²⁷⁵ På denne måten kan leseren selv i større grad gjøre seg opp en mening om innholdet i utkastet. Mangelen på videre utdyping gjør imidlertid forslaget mer ubetydelig enn det fremstår i 1940 årenes fremstilling. Forfatterne nøyes seg med å konkludere med at forslaget førte til at Hjemmefrontledelsen kort tid etter de hadde mottatt forslaget, 12. April 1944, proklamerte at den sivile ledelsen trådte frem som Hjemmefrontens ledelse.²⁷⁶ I *Norges Krig* (1947 – 1950) fremstiller forfatterne forslaget som håpløst. Kraglund og Moland legger ikke like mye vekt på forslagets karakter, men deres mangel på videre utgreiing av dokumentet fører til at leseren sitter igjen med bildet av at forslaget var et ubetydelig dokument som ikke utfordret strategien til den norske Hjemmefronten. Den etablerte grunnfortellingen om den sterke og samlende Hjemmefronten blir på denne måten videreført.

Bind 8, Frigjøring

I bind 8 *Frigjøring*, dukker det likevel opp et korrektiv til den dominerende grunnfortellingen. Gjennom Terje Halvorsens bidrag får *Norge i krig* en ny og viktig stemme i fremstillingen av den kommunistiske krigsinnsatsen. Terje Halvorsens skildring av NKPs kontakt med Hjemmefronten skiller seg fra den fortellingen vi tidligere har møtt både hos forfatterne av bind 6, *Hjemmefront*, og ikke minst i *Norges Krig* (1947 -59). Halvorsen peker på at ”kommunistene prøvde også å vinne innpass i Hjemmefrontens ledelse, slik at alle spørsmål

²⁷⁴ Kraglund & Moland, 1987: 124

²⁷⁵ Kraglund & Moland, 1987: 157 – 158

²⁷⁶ Kraglund & Moland, 1987:158

på forhånd kan bli drøftet i den enhetlige politiske ledelse.”²⁷⁷ Videre skriver han at ”dette ble avslått.”²⁷⁸ Det var med andre ord Hjemmefronten som avslø. Denne fremstillingen skiller seg dermed vesentlig fra den grunnfortellingen som ble etablert i *Norges Krig* (1947 – 50) og videreført gjennom Kraglund og Molands bidrag. Grunnfortellingen gav kommunistene ansvaret for bruddet med Hjemmefronten, og beskyldte dem for selv å ha plassert seg på utsiden av Hjemmefronten. Halvorsen presenterer et mye mer nyansert bilde av hvorfor denne splittelsen fant sted og hvorfor de norske kommunistene i motsetning til de danske kommunistene, ble holdt utenfor landets samlede motstandsbevegelse. Halvorsen mener at en av grunnene til utestengingen var rivaliseringen mellom NKP og Arbeiderpartiet. Hovedsaken mener han likevel trolig var den at ”den norske motstandsbevegelsen allerede fra begynnelsen var ledet av tradisjonelle samfunnsautoriteter som representerte et bredt spekter av samfunnet, og som bygde kampen på verdisyn som det store flertallet delte.”²⁷⁹

Halvorsens fremstilling skiller seg markant fra Kraglund og Molands, i det Halvorsen legger vekt på at den kommunistiske krigsinnsatsen virket som en slags motivator for den senere innsatsen til Milorg. Han skriver at ”Gjennom tre år, fra sommeren 1941 til sommeren 1944, hadde kommunistene den eneste hjemlige organisasjon som drev organisert sabotasje. Dette var en av årsakene til at også Milorg etter hvert gikk inn for å drive sabotasje.”²⁸⁰

Til tross for motsetningene mellom Hjemmefronten og kommunistene minner Halvorsen leseren på at det ikke bare var konflikt mellom de to motstandsgrupperingene. Halvorsen påpeker at de hadde samme fiende, og at de på flere felt opprettholdt et samarbeid. Kommunistene utførte etter hvert flere sabotasjeaksjoner på oppdrag fra Milorg, og fikk en del av pengene regjeringen sendte, men våpen måtte de skaffe selv.²⁸¹

Danske historiebøker ca. 1960 -1990

Etter utgivelsen av *Danmark under besættelsen* i 1946 - 1947 Skulle det gå nesten seksti år før neste store samleverk kom ut. I perioden 1950 – 1990 ble det allikevel gitt ut en rekke bøker og tidsskrift om den danske okkupasjonstiden. For å prøve å fange den allmenne tendensen i fremstillingen av kommunistenes krigsinnsats har jeg valgt å analysere fire svært

²⁷⁷ Eriksen & Halvorsen, 1987: 121

²⁷⁸ Eriksen & Halvorsen, 1987: 121

²⁷⁹ Eriksen & Halvorsen, 1987: 120

²⁸⁰ Eriksen & Halvorsen, 1987: 120

²⁸¹ Eriksen & Halvorsen, 1987: 120

ulike utgivelser fra denne tidsepoken. Bøkene er valgt ut på bakgrunn av deres omdømme og tilgjengelighet for publikum/leseren. Firebindsverket *Danmark under den anden Verdenskrig*, er utgitt i perioden 1965 – 68 med Børge Outze som hovedforfatter. Outze var også medforfatter i *Danmark under besættelsen*, og skrev her kapitler som omhandlet sabotasje. Outzes verk er det nærmeste man kommer et samleverk i denne perioden. I tillegg har jeg valgt å supplere Outzes verk med tre andre titler for å få frem en eventuell forskjell i fremstillingen. Disse tre er; *Besættelsestidens historie* utgitt i 1964, med Hans Kirchhoff, Henrik S. Nissen og Henning Poulsen. Franz Wendts *Besættelse og atomtid 1939-1970*. (Danmarks Historie b.14) fra 1972, og Tage Kaarsted: *Krise og krig 1925-45*. (Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie b.13) fra 1993. Disse representerer bøker som er lett tilgjengelig for publikum og som også regnes som oversiktsverk fra denne perioden.

Forfatterne

Børge Outze kjenner vi igjen fra samleverket *Danmark under Besættelsen* (1946 – 47) og trenger da ingen videre innføring.

Hans Kirchhoff (1933 -) er historiker ved København universitet. Kirchhoff har skrevet en rekke bøker om den danske besættelsen, og om tiden før og etter.²⁸²

Henrik S. Nissen (1933 – 2005) var historiker ved København universitet. Nissen har bidratt til flere store utgivelser om besættelseshistorien og også ulike samleverk av Danmarkshistorien.²⁸³

Frantz Wendt (1905 – 1998) var dansk historiker og universitetslektor. Wendt hadde et sterkt samfunnsengasjement og arbeidet i radio og som forfatter både rett før og under andre verdenskrig. Wendt spilte en sentral rolle i oppbygningen av det nordiske samarbeidet etter 2. Verdenskrig, og bisto i opprettelsen av Nordisk Råd i 1952.²⁸⁴

Tage Kaarsted (1928 – 1994) var historiker og professor i moderne historie ved Odense universitet. Kaarsted skrev for det meste politisk historie.²⁸⁵ Flertallet av forfatterne er dermed historikere som ikke selv var med i motstandsbevegelsen.

Kommunistene i internasjonalt lys

I *Danmark under besættelsen* (1946 – 47) hevdet forfatterne at det under krigen hersket en viss form for kommunistfrykt blant det danske folk, og da særlig dem som på en eller annen måte var involvert i politikken. Denne frykten hadde rot i mistanken om at kommunistene i

²⁸² DEN STORE DANSKE GYLDENDALS ÅBNE ENCYKLOPÆDI (2009 -2013) Hans Kirchhoff.

²⁸³ DEN STORE DANSKE GYLDENDALS ÅBNE ENCYKLOPÆDI (2009 -2013) Henrik S. Nissen

²⁸⁴ DEN STORE DANSKE GYLDENDALS ÅBNE ENCYKLOPÆDI (2009 -2013) Frantz Wendt

²⁸⁵ DEN STORE DANSKE GYLDENDALS ÅBNE ENCYKLOPÆDI (2009 -2013) Tage Kaarsted

Frihetsrådet skulle få for mye makt, makt de kunne bruke til å hevde seg på det politiske plan etter krigen. Tesen ”naar Danmark atter er frit”²⁸⁶ dempet for de fleste denne frykten.

Samtlige bøker jeg har analysert utgitt i perioden 1960 - 1993 samsvarer med den grunnfortellingen som ble presentert i *Danmark under besættelsen*. Tesen virket dempende på frykten, og kommunistene fikk en akseptert stilling på lik linje med de andre medlemmene av rådet.

Den mest karakteristiske forskjellen jeg kan spore i bøkene jeg har analysert i denne epoken er at til forskjell fra *Danmark under besættelsen* har det i flere av bøkene kommet inn et tydeligere internasjonalt politisk aspekt. I *Danmark under besættelsen* blir det ikke lagt særlig vekt på kommunistenes internasjonale tilknytning. I perioden 1960 – 1990 kan det virke som om det har blitt viktig for forfatteren å stadfeste kommunistenes egentlige politiske tilhørighet. Kommunistene settes her inn i en større internasjonal sammenheng, de er ikke lenger bare dansker med kommunistisk tilknytning, men først og fremst kommunister i en internasjonal bevegelse. Dette bryter med den etablerte grunnfortellingen vi ble kjent med i forrige epoke.

Et eksempel på dette kan vi se i *Danmark under den anden verdenskrig* (1963) hvor Outze karakteriserer kommunistene ved å si at de ”hørte til den for demokratiet farlige kommunistiske internasjonale.”²⁸⁷ Outzes beskrivelser av kommunistene i denne perioden har en langt mer kritisk tone enn hva han la frem i *Danmark under besættelsen* (1956 – 47). Outze beskriver kommunistene og Dansk Samling som to partier som ”ikke hørte med i det pæne, demokratiske selskab, og som længe betragtedes med yderste mistillid fra mange sider.”²⁸⁸ Videre hevder han at både kommunistene og Dansk Samling hadde *kissemisset* med nazismen, altså hatt en form for uønsket kontakt.²⁸⁹

Outzes behandling av den kommunistiske krigsinnsatsen har dermed tatt en negativ vending fra hvordan han fremstilte samme tema på 40- tallet. Det er interessant å se hvordan Outze har beveget seg vekk fra den grunnfortellingen han selv var med på å etablere. Hva kan så denne endringen skyldes? En av grunnene kan være at det politiske klima i Europa og for den del,

²⁸⁶ Se kapitel 3 under overskriften ”Det danske Frihetsråd”

²⁸⁷ Outze 1963: 158

²⁸⁸ Outze 1963: 158

²⁸⁹ Outze 1963: 158

resten av verden var i endring. Den kalde krigen skapte en økt frykt for kommunistene. Den grunnfortellingen som ble etablert i *Danmark under besættelsen* (1946 – 47) ble nedtegnet rett etter krigen, en tid som må regnes for kommunistenes storhetstid. Kan det da være at kommunistene for en liten periode nøt mer goodwill enn de har gjort senere? Er det den tiltagende frykt for kommunistene som rådde før krigen, som nå igjen slår igjennom hos Outze?

Også forfatterne i *Besættelsestidens Historie* (1964) vektlegger i stor grad de skiftende internasjonale forhold. Kirchhoff begrunner dette med at Danmark i starten ikke spilte noen videre rolle i de tyske planer, men kun var en brikke i det tyske spillet om å få okkupere Norge.²⁹⁰ At forfatteren i utgangspunktet legger seg på et internasjonalt plan skiller seg fra tidligere utgivelser som i all hovedsak har hatt Danmark som utgangspunkt, og derfra har trukket tråder utover, og ikke omvendt. Det internasjonale aspektet er altså nytt. Boken har lagt hovedvekt på politiske tema, og motstanden er her nedtonet (i omfang, ikke verdi), fra *Danmark under besættelsen* (1946 – 47).

Interneringen

I *Danmark under besættelsen* (1946 -47) viet forfatterne stor plass til interneringen av de danske kommunistene. Hos samtlige nye utgivelser er også interneringen behandlet, og den grunnfortellingen som ble etablert i *Danmark under besættelsen* om en internering som var både grunnlovsstridig og omstridt, opprettholdes også i de nye utgivelsene. Ingen av bøkene går nærmere inn på enkeltmenneskers skjebne, men holder fremstillingen på det politiske planet. Dette er også i overensstemmelse med grunnfortellingen.

Nissen skriver i *Besættelsestidens historie* (1964) at ”Man kunne mene om de arresterede hva man ville – og mange mente, at kommunistene fik løn som forskyldt – men det var dog lige fuldt et grundlovsbrud.”²⁹¹ Nissen trekker på denne måten inn den folkelige stemningen. Måten han skriver på kan gi oss en pekepinn på at det var ulike meninger og stemninger om hvordan kommunistene ble oppfattet. Dette er for så vidt et nytt trekk til forskjell fra *Danmark under besættelsen* (1946 – 47), da folkets meninger var holdt utenfor og det kun var forfatterens fremstilling som bar teksten. Språket er på et vis mer direkte enn før. Ved å skrive

²⁹⁰ Kirchhoff, Nissen & Poulsen 1964: 11

²⁹¹ Kirchhoff, Nissen, Poulsen 1964: 99

at *mange mente*, så beskriver han en ubestemt størrelse, som kan strekke seg fra mannen i gata til politikernes meninger, altså større eller mindre deler av folket.

Avstanden i tid og den kalde krigen har kanskje åpnet for nye tolkninger. Likevel gjør Nissen det klart at de arresterte overhodet ikke hadde gjort noe galt, i lovens forstand, og at deres arrestasjon var et klart brudd på grunnloven. Nissen får frem hvor alvorlig og grunnlovsstridene interneringen var ved å skrive at; ”Hadde de indespærrede ikke begået noget kriminelt, måtte man kriminalisere det, de hadde begået, men da mange af dem faktisk ikke hadde begået noget, måtte man gå endnu videre og kriminalisere det, de var.”²⁹² Påstanden er sterk, da det å skulle kriminalisere dem for det de *var*, ikke bare er et brudd på grunnloven men også sterkt i strid med menneskerettskonvensjonen²⁹³.

Nissen hevder også at kommunistene vant mer sympati i folket både på grunn av interneringen, og ikke minst på grunn av deres innflytelsesrike rolle i frihetsrådet og motstandsbevegelsen.²⁹⁴ Wendt er i *Danmarks historie* (1972) også inne på at interneringen førte til at kommunistene vant mer tillit hos det danske folk enn de hadde gjort tidligere, og at de dermed fikk mer innpass. Han mener også at interneringen gav det danske folk mer lyst til å utføre motstand, at interneringen hadde trigget dem.²⁹⁵ Både Nissen og Wendt er her med på å bygge en forklaring på hvorfor kommunistene ble inkludert i fellesskapet. Selv om dette ikke er eksplisitt uttalt, er det ikke vanskelig å lese mellom linjene at forfatterne mener at kommunistens nyvunnet offerrolle hadde vært med på å skaffe dem innpass i fellesskapet, og ikke minst i Frihetsrådet.

Det som imidlertid bryter med den etablerte grunnfortelling, er at det også her er kommet inn et mer internasjonalt aspekt en tidligere.”Den 22. Juni var over næsten hele Europa en strålende søndag (...) Imens jog dansk og tysk politi kommunister i alle danske byer.”²⁹⁶ Slik innleder Outze avsnittet om interneringen av de danske kommunister. Alvorlighetsgraden av

²⁹² Kirchhoff, Nissen, Poulsen 1964: 100

²⁹³ Menneskerettskonvensjonen ble opprettet 4. Nov. 1950, altså etter krigen, men før Besættelsestidens historie. Artikkel 14, Forbud mot diskriminering lyder slik: Utøvelsen av de rettigheter og friheter som er fastlagt i denne konvensjon skal bli sikret uten diskriminering på noe grunnlag slik som kjønn, rase, farge, språk, religion, **politisk** eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse, tilknytning til en nasjonal minoritet, eiendom, fødsel eller annen status.

²⁹⁴ Kirchhoff, Nissen, Poulsen 1964: 96

²⁹⁵ Wendt 1972: 123

²⁹⁶ Outze, 1963: 352

interneringen får en underlig dreining med denne innledningen. Sammenhengen blir nesten komisk, i det han videre tar opp temperaturen, og hva temperaturen var forventet å stige til ut over dagen. Videre i Outzes beretning har interneringen av de danske kommunistene blitt skjøvet noe i bakgrunnen for det internasjonale aspektet. I fremstillingen av hvem som kunne arresteres har forfatteren lagt til grunn et mer internasjonalt perspektiv enn hva jeg har kunnet finne i tidligere verk. Outze begynner med å liste opp at alle russere i landet som var under mistanke skulle arresteres, deretter andre utenlandske eller statsløse kommunister. Til sist i utredningen lister han opp ledende danske kommunister, og helt til sist, danske kommunister som kunne finne på noe mistenkelig.²⁹⁷ På denne måten har Outze igjen fremstilt kommunistene ikke bare som danske, eller dansk nasjonale, men han fremstiller dem også som del en internasjonal enhet. Dermed viskes noe av den nasjonale tilhørigheten ut til fordel for den internasjonale. Dette er et generelt trekk som vi har sett viser seg ved stadig flere anledninger i Outzes fremstilling. Outzes fremstilling skiller seg således ut fra det Nissen og Wendt presenterer.

Outzes fremstilling fra 60- årene peker frem mot fremstillingen i boken *krise og krig* fra 1993. Der kan det også spores en økt oppmerksomhet rundt kommunistenes internasjonale tilknytning. Forfatteren, Tage Kaarsted, stadfester at interneringen var et grunnlovsbrudd, men dette aspektet er i hans fremstilling allikevel nedtonet. Kaarsted forsvarer Statsminister Staunings støtte til arrestasjonene ved å hevde at ”kommunistene i befolkningens øjne havde sat sig uden for samfundet.”²⁹⁸ Det er interessant at han skriver at kommunistene hadde ”sat sig” utenfor samfunnet. Det er altså en aktiv handling fra kommunistene selv, de er de handlende aktører som har satt seg selv utenfor samfunnet. Kaarsted mener at kommunistenes plassering utenfor fellesskapet var grunnet i kommunistenes holdninger på 30 – tallet, deres stilling til Vinterkrigen og ikke minst deres reaksjon på Hiter-Stalin pakten.²⁹⁹ Kaarsteds påstand om at kommunistene hadde satt seg selv på utsiden av fellesskapet ligner mye på de påstander som forfatterne av *Norges Krig* (1947 – 1950) og også *Norge i krig* (1984 – 1987) bruker for å forsvare Hjemmefrontens utestenging av kommunistene. Kaarsteds påstand representerer således et klart brudd med den danske grunnfortellingen. Hans påstand er derimot ikke typisk for den perioden boken er skrevet i, da den allmenne stemningen blant forfatterne ellers gir seg ut for å mene at kommunistene var en del av et fellesskap.

²⁹⁷ Outze, 1963: 352

²⁹⁸ Kaarsted 1993: 225

²⁹⁹ Kaarsted 1993: 225

Fra den utelukkede fordømmende fremstillingen av interneringen i *Danmark under besættelsen* (1946 – 1947), hvor dens grunnlovsstridighet og brutalitet var sterkt vektlagt, møter vi i tiden fra begynnelsen av 1960 til begynnelsen av 1990-årene en rekke ulike fremstillinger. Det er ikke lett å peke på hva som kan være årsak til disse forskjellene, jeg mener det er nok å konstatere at det etter hvert begynte å utvikle seg sprikende forestillinger, og at det ikke lenger hersket en felles oppfatning av kommunistene. Den etablerte grunnfortellingen begynte å slå sprekker.

Motstand

Sabotasjen er i alle de fire verkene fremstilt på mer eller mindre lik linje med fremstillingen i *Danmark under besættelsen* (1946 – 1947). Mye følger den etablerte grunnfortellingen. Hver av de store gruppene som BOPA og Holger Danske, har fått sin beskrivelse, og enkelte aksjoner er trukket frem. Nissen skriver at rekrutteringen til den tidlige motstandsbevegelsen hovedsakelig kom fra det illegale kommunistiske partiet eller fra partiet Dansk Samling. Han karakteriserer dette som en naturlig utvikling da disse grupperingene også var i mot de dominerende partiers strategi.³⁰⁰ Opprettelsen av Frihetsrådet og den kommunistiske representasjonen der, gjengis i all hovedsak i overensstemmelse med den etablerte grunnfortellingen.

I *Danmark under besættelsen* (1946 – 1947) var forfatterne ikke spesielt opptatt av å presentere enkeltstående kommunister. Mogens Fog og Børge Houmann fikk begge en omtale, men ut over det var det mye bruk av samlebetegnelsen kommunistene (positivt ladet, må ikke forveksles med den norske fremstilling) eller kommunistene som en del av Frihetsrådet. Outze er i verket fra 1960-tallet i mye større grad enn tidligere opptatt av Aksel Larsen. Larsen, som var Danmarks Kommunistiske Partis leder omtales ofte istedenfor selve partiet. Også dette skiller seg klart fra første tids verk, da kommunistene stort sett gikk under en samlet betegnelse, og det var de kommunistene som var medlem i Frihetsrådet som ble nevnt. Slik Outze beskriver det, var hele partiet sentrert rundt Aksel Larsen, og han omtaler ofte DKP for Aksel Larsens parti, istedenfor å kalle det for DKP. Outze fremstilling av Larsen avslører hans skepsis mot det sentralistiske kommunistpartiet og dets formann. Outze henviser til boken ”*Aksel Larsen, en forkjemper for demokratiet*”³⁰¹ hvor Larsen både i innhold og

³⁰⁰ Kirchhoff, Nissen, Poulsen 1964: 125

³⁰¹ Outze 1964: 450

tittelen på boken fremstår som nettopp en forkjemper for demokratiet. Forfatteren stiller spørsmålstegn ved i hvor stor grad Aksel Larsen på den tiden eller senere kunne karakteriseres som en ”ekte demokrat”.

Mogens Fog var som tidligere nevnt medlem av Danmarks Kommunistisk Parti, men blir allikevel sjelden fremstilt som det. Alle de fire verken jeg har analysert i denne epoken fremstiller Mogens Fog utelukkende positivt.³⁰² Det er påfallende at Fog aldri blir tiltalt å være kommunist, slik som Aksel Larsen. Fog høstet under okkupasjonen og etter krigen en langt større anerkjennelse enn det Aksel Larsen gjorde. Hvorfor blir så ikke Fog assosiert med kommunistene? Det er riktig nok hans fremtredende rolle innen *Frit Danmark* og Frihetsrådet som gir han sin sterke stilling, men han var like fullt ut medlem av DKP. Outze skriver at ”Få – om overhovedet noen – i Danmark nød en så almen respekt som han.”³⁰³ Kan forfatterne ha funnet det problematisk å karakterisere en kommunist som en av de aller mest betydningsfulle og positivt omtalte karakterer under okkupasjonstiden? Man kan spørre seg om hvilken forskjell det ville gjort om hans politiske tilhørighet hadde blitt nevnt oftere.

Som vi har sett tidligere i analysen er den etablerte grunnfortelling i store trekk den samme. Den største forskjellen finner vi i det økte fokuset på det internasjonale aspektet. Også når det gjelder fremstillingen av kommunistenes krigsinnsats kan vi ane denne tendensen. Outze stiller i *Danmark under den anden Verdenskrig* (1963) spørsmålstegn ved kommunistenes påståtte oppstartdato for sabotasje. Tidspunktet har i *Danmark under besættelsen* (1946 - 1947) ikke vært av spesiell viktighet, og Outze nevnte da blant annet Wollweber som en tidlig igangsetter av dansk sabotasje. Den gang skrev han om dette uten å problematisere at kommunistene hevdet at de startet motstanden tidligere enn den tyske invasjonen av Sovjet. Outze har altså fått en ny interesse for oppstarten av den kommunistiske motstandskamp som han nå hevder er et omdiskutert punkt i kommunistenes historie.³⁰⁴

I verket fra 1960-tallet skriver Outze at ”kommunistene var blevet patrioter!”³⁰⁵ Hans fremstilling og syn på den kommunistiske motstandskampen blir med et mer tvetydig. På den ene siden viser Outze en ny skepsis overfor motivene for den kommunistiske motstanden,

³⁰² Outze 1964: 511

³⁰³ Outze 1968: 442

³⁰⁴ Outze 1963: 159

³⁰⁵ Outze 1963: 160

men han vil på samme tid ikke tone ned deres innsats. Dette kan minne oss om hvordan den kommunistiske motstanden ble omtalt i *Norges krig* (1947 – 1959), hvor både Hauge og Skodvin trakk frem positive trekk ved den kommunistiske motstanden, uten samtidig å akseptere de partipolitiske ambisjonene de mente partiet hadde for ettertiden. De fordommer mot kommunistene som vi så i *Norges Krig* (1947 – 1950), begynner altså å vise seg også hos Outze på 60 – tallet. Dette er spesielt interessant ettersom Outze i *Danmark under besættelsen* (1946 – 1947) fremstilte en nærmest utelukkende positiv fremstilling av den kommunistiske krigsinnsatsen. Det er skjedd en endring i Outzes forfattersyn.

Se vi nærmere på utsagnet ”kommunistene var blevet patrioter!” er det forsterket ved at han har valgt å sette inn utropstegn. Den påfølgende kommentaren ”Dette være sagt uden nogen form for spot”³⁰⁶ forteller at utsagnet uten denne bisetningen gjerne kunne blitt tatt for nettopp det, å være spot. Dette forteller oss også noe om tiden teksten er skrevet i. Outze har valgt å gjøre leseren oppmerksom på at han faktisk mente det han skrev. Ville det uten denne tilleggsopplysningen vært vanskelig å oppfatte validiteten i utsagnet? Hvordan hadde teksten stilt seg om han hadde fjernet utropstegnet, og den følgende oppklarende setningen? Uten tilleggsopplysningen kan utsagnet etter min mening tolkes på to måter. 1) Kommunistene var patrioter, utropstegnet vektlegger det høytidelige, viktigheten, det utrolige ved situasjonen. Det var kanskje ikke forventet. 2) Utsagnet kan tolkes som spott eller ironi. Outzes fremstilling av den kommunistiske motstandskamp er ut over dette i samsvar med slik han fremstilte den i *Danmark under besættelsen* (1946 -1947).

Konklusjon historiebøker 1960 - 1993

Både i Norge og Danmark ble det etablert en grunnfortelling om krigen i perioden 1946-1950. I den norske grunnfortellingen var det Hjemmefronten som ble sterkest vektlagt. Som Lagrous hovedtese tilsier var det de patriotiske minner som ble nedtegnet i denne fortellingen. Dette var minner som senere skulle danne grunnmuren i et sterkt nytt Norge. Grunnfortellingen ble stående som et slags kollektivt minne for dem som hadde opplevd krigen. Kommunistenes krigsinnsats ble av forfatterne i *Norges Krig* (1947 – 1950) ikke funnet verdig en plass i denne patriotiske grunnfortellingen. I Danmark var de kommunistiske motstandsmenn og kvinner derimot allerede en del av det gode fellesskap (Frihetsrådet) under krigen, og dermed ble de også en naturlig del av de positive og oppbyggende minnene om den danske okkupasjonstiden.

³⁰⁶ Outze 1963: 160

Da *Norge i Krig* (1984 – 1987) ble ført i pennen over 40 år etter krigen, var dette av en ny generasjons forfattere, og til et publikum som skulle favne både dem som selv hadde opplevd krigen, og dem som var født etter den. Har så grunnfortellingen om krigen endret seg i løpet av disse 40 år, og hva kan så være grunnen til denne endringen?

Gjennom min analyse av *Norge i krig* (1984 – 1987) har jeg kommet frem til at det i store trekk er den samme grunnfortellingen som ble etablert i 40-årene som videreføres. Fremstillingen kan ikke hevdes å være spesielt nyskapende, og selv om enkelte kommunister har fått en bredere omtale, er ikke bildet av verken dem eller den kommunistiske krigsinnsatsen bedret siden fremstillingen i *Norges krig* (1947 – 1950). Hva er så årsaken til at Kraglund og Moland i bind 6, *Hjemmefront*, nærmest ukritisk har valgt å videreføre den grunnfortellingen som ble etablert på slutten av 40-tallet? Kritiske røster har hevdet at store deler av *Norge i krigs* (1984 - 1987) forfattere tilhørte den såkalte ”Skodvin-skolen”. Skodvin var jo selv Sverre Steen elev, av mange sett på som grunnleggeren av den norske okkupasjonshistorien. Som hovedredaktør for *Norge i krig* (1984 - 1987) har Skodvin selvsagt hatt sitt å si i utvelgelsen av forfatterstanden.

Verkets hovedkonsulent, Bjarne Gran, har i forbindelse med utvelgelsen av forfatterne uttalt at ”Her dreier det seg om en problemstilling som bare kan mestres av en faglært historiker som kjenner hele tidsrommet og hele kildematerialet.”³⁰⁷ Gran gir her uttrykk for at det er de etablerte historikeren som ønskes i utformingen av dette nye verket. Allikevel presiserer han at ”her trengs litt nytt blod.”³⁰⁸ Det siste sitatet gir oss grunn til å tro at redaksjonen bak verket ønsker en fremstilling som ikke kun videreførte grunnfortellingen, men også brakte inn nye stemmer som kunne tilføre verket noe nytt i forhold til sin forgjenger *Norges Krig* (1947 – 1950). Corell presiserer i boken *Krigens etertid*, at fra 60 – tallet var den norske historikerstanden påvirket av internasjonale faglige strømninger, noe som blant annet innebar en økt interesse for mer ”historie nedenfra”. Videre påpeker hun at *Norge i krig* (1984 – 1987) ble ”forfattet etter at sosialhistorie, arbeiderbevegelsens historie, hverdagshistorie og kvinne- og kjønns historie var satt på dagsorden.”³⁰⁹ Corell mener å kunne spore perspektivene disse historiefaglige vendingene har brakt med seg i blant annet *Norge i krigs* bind 5, *Hverdagsliv*.

³⁰⁷ Corell, 2010: 114

³⁰⁸ Corell, 2010: 114

³⁰⁹ Corell, 2010: 118

Hun registrerer altså en ny vending innen okkupasjonsforskningen, hvor tema som i pionertiden var nedvurdert nå har kommet frem i lyset. Men dette gjelder altså ikke alle tidligere nedprioriterte grupper. Den kommunistiske krigsinnsatsen er et av de tema som i Kraglund og Molands bind 6, *Hjemmefront*, ikke har blitt ytterligere belyst. Hva skyldes det så, at en redaksjon som var interessert i å ”få inn nytt blod”, og dermed mer nyanserte fremstillinger, en redaksjon som arbeidet for å få frem nye sider ved okkupasjonen, ikke gikk dypere inn i fremstillingen om den kommunistiske krigsinnsatsen? Fremsto dette tema mer problematisk enn andre? Det er da fristende å igjen peke på den kalde krigen som en årsak til den fortsatte utestengingen av kommunistene fra grunnfortellingen. Norge var på 1980- tallet fremdeles preget av kald krigs holdninger, selv om den kalde krigen få år etter utgivelsen av *Norge i krig* (1984 – 1987) var over. Dette var selvsagt noe man ikke på forhånd kunne forutsi. Dessuten er det også slik at traumer og minner alltid lever lenger enn de hendelser som setter i gang disse prosessene. Mange vil hevde at det enda eksisterte en kald krigs holdning som preget forfatterne som skrev.

Men vi kan ikke alene skylde på den kalde krigen for kommunistenes mangelfulle representasjon i den norske litteraturen. Det er også viktig å legge merke til forfatternes bakgrunn. Både Kraglund og Moland var tilknyttet Norges Hjemmefrontmuseum og de tilhører sådan den tradisjonen som gjerne har gått under navnet ”Skodvin-skolen”. Kritikerne av ”Skodvin-skolen” hevder denne nærmest hadde et monopol over hva som ble skrevet om okkupasjonstiden i Norge. Dermed oppsto det en skjevhet i hvilke tema som ble mest vektlagt i den norske okkupasjonslitteraturen. Det er hevdet at bakgrunnen for disse skjevheter var Skodvins, og senere Hjemmefrontmuseets kontroll over historieformidlingen etter krigen.

Selv om det bildet som nå er malt av fremstillingen av den kommunistiske krigsinnsatsen i bind 6, *Hjemmefront* i *Norges krig* ikke presenterer en videre utvikling kommer det allikevel inn et friskt pust fra venstre. Det er på 80 – tallet allerede etablert en del nye stemmer i forskningen på den kommunistiske krigsinnsatsen, og Terje Halvorsen er en av disse nye stemmene. Halvorsen har selv en personlig tilknytning til NKP, ikke bare har han skrevet en rekke bøker som omhandler NKP, men han har også en familiær tilknytning gjennom sin far Roald Halvorsen, tidligere leder for NKU og nestformann i NKP i perioden 1946 - 1949. Halvorsen skaper gjennom sin fremstilling et mer nyansert bilde av NKP og kommunistene. Han hentyder at det var kommunistene som startet den aktive motstanden, og at denne senere ble en motivator for Milorg. I tillegg hevder Halvorsen at det var Hjemmefronten som av slo

kommunistene, og ikke omvendt – slik grunnfortellingen hevder. På denne måten innehar Halvorsen en kritisk innfallsvinkel til den allerede etablerte grunnfortellingen om den kommunistiske krigsinnsatsen.

Det er interessant at nettopp Skodvin, som redaktør av verket, har gitt Halvorsen en stemme i *Norge i krig* (1984 – 1987). Interessant fordi, selv om Halvorsen er forsiktig i sine ord og vendinger, så skiller hans fremstilling av NKP seg klart fra den vi ser hos Kraglund og Moland. Halvorsens fremstilling bryter slik med grunnforestillingen om kommunistene som satt seg selv utenfor fellesskapet. Men det er et paradoks at Halvorsen fremstilling av kommunistens motstandskamp er plassert i bind 8, *Frigjøring*, og ikke bind 6 *Hjemmefront*, hvor den øvrige norske motstandskampen er behandlet. Vi kan da spørre oss hvorfor det ble slik? Ville Halvorsens tilskudd ha brutt så fundamentalt med grunnhistorien at hans fremstilling ikke ville passet inn i bind 6? At Halvorsens fremstilling har fått plass i bind 8, *Frigjøring*, kan på den ene siden tolkes som at hans alternative fremstilling av grunnfortellingen har fått en plass utenfor den kollektive fremstillingen av kommunistene som vi finner i bind 6. På samme tid må det kunne sees som en utvikling at Halvorsens fremstilling får en stemme i *Norge i krig* (1984 – 1987), han blir dermed en del av ”det nye blod” Gran hevdet samleverket trengte for å få en større bredde og rikere fremstilling.

I Norge får grunnfortellingen om den kommunistiske krigsinnsatsen altså stå mer eller mindre uimotsagt, bortsett fra den parentes som Halvorsens fremstilling presenterer. Hva skjer så med grunnfortellingen i Danmark, hvor kommunistenes krigsinnsats var en akseptert og inkludert del av den etablerte grunnfortellingen? I den danske grunnfortellingen var de kommunistiske motstandsmenn og kvinner verdsatt og akseptert for deres innsats mot den tyske okkupanten. Det ble ikke i samme grad som i Norge satt spørsmålsteget ved deres politiske farger eller ambisjoner etter krigen, det var deres heltemodige innsats som sabotører og medlem av Frihetsrådet som betydde noe, og som gav dem deres brede popularitet i den nære etterkrigstid. Men så begynte årene å gå. Danmark var ikke lenger under okkupasjon og behovet for å fremheve den kommunistiske krigsinnsatsen var ikke lenger påtrengende tilstede. Det som hadde vært kommunistenes inngangsbillett til Frihetsrådet og det danske fellesskapet hadde ikke lenger dagsaktuell relevans.

Fra å være nasjonale helter og en del av den patriotiske minnekulturen blir kommunistene i denne perioden plassert inn i en større internasjonal sammenheng, og litteraturen presenterer et mer kritisk syn på deres motiver og tilhørighet enn det Pioneerforskningen presenterte.

Perioden bærer preg av de samme holdninger som hersket da pionerforskerne i Norge fremstilte kommunistene. Det kan synes som at tiden hadde åpnet for mer kritiske blikk på den kommunistiske krigsinnsatsen, og at den ble satt inn i en mer kritisk sammenheng, der de nye spørsmål som ble tatt opp var formet av den tidsånden forfatterne oppholdt seg i. Når det ikke lenger var en samlet motstandsbevegelse i Danmark, og demokratiet igjen besto av ulike partier og retninger, ble skillet mellom ”oss” og ”dem” enda igjen tydelig. Ettersom analyseperioden strekker seg fra ca. 1960 – 1990 er det tenkelig at den danske kulturen på denne tiden var under sterk innflytelse av den kalde krigs ringvirkninger på kontinentet.

Som vi kunne se foretok Outze i denne perioden en dreining mot det internasjonale – både generelt og med tanke på interneringen. Nissen stilte også mer kritiske spørsmål i forbindelse med interneringen, og Wendt debatterte mer kritisk hvorfor kommunistene så raskt vant plass i Frihetsrådet. Selv om kommunistene og DKP i større grad enn tidligere ble utsatt for mer kritisk forskning, ble deres krigsinnsats i denne perioden likevel aldri nedvurdert.

Oppfatningene rundt denne er den samme som i grunnfortellingen. Den kommunistiske krigsinnsatsen beholdt sin status i den danske okkupasjonsforskningen, det er det politiske aspektet som blir satt under debatt. Dette er ikke spesielt for kommunistene. I Danmark oppstår det på dette tidspunkt en rekke nye kritiske fremstillinger av tidligere sannheter. Dette vil jeg gå nærmere inn på i neste kapitel.

Kapittel 6: Nye stemmer

Hvordan har så norsk okkupasjonsforskning utviklet seg de siste tiår og hvorledes skiller denne utviklingen seg fra utviklingen i Danmark? I det følgende vil jeg presentere noen generelle trekk ved den nyere norske okkupasjonsforskningen.

Etter Max Manus filmen har en bølge av forskning, bøker og filmer utfordret den norske krigsfortellingen. I mye større grad enn tidligere er det de tabubelagte og vanskelige temaene som blir tatt opp. Dette er minner som kan utfordre den patriotiske minnekulturen, og vår oppfattelse av hvem vi er som nordmenn. De nye temaene strekker seg over et bredt spekter, fra landssvikoppgjøret, økonomisk samarbeid med okkupanten, arrestasjonene av de norske jødene, frontkjemperne innsats for naziregimet, den glemte kommunistiske krigsinnsatsen og de mange nordmenn som frivillig gikk inn i NS. Et lukket kapittel er i ferd med å åpne seg i erindringen om den annen verdenskrig.

Anne Eriksen er en av dem som hilser denne nye bølgen velkommen. Eriksen mener det er på høy tid at noen utfordrer forestillingen om at "alle var med" i motstandskampen, noe hun selv prøvde å avkrefte med boken *Det var noe annet under krigen* (1995). Eriksen får støtte fra motstandskjempen Gunnar Sønsteby, som mente at det er naturlig at denne bølgen kommer nå. Sønsteby mente den nye utviklingen bunner i at nye generasjoner blir nysgjerrige når de hører om krigen, og at de begynner å stille spørsmålsteget med hva som egentlig skjedde.³¹⁰

Også Øystein Sørensen kan konstatere en dreining i den norske okkupasjonsforskningen. Under overskriften *Nå er det lov å skrive om tabuer* ble Øystein Sørensen i 2006 intervjuet av Aftenposten. Sørensen kunne slå fast at det siden 1945 riktig nok har kommet en jevnlig strøm av krigslitteratur, men at denne strømmen faktisk har blitt sterkere nå når de som selv opplevde krigen er i ferd med å bli borte. Mange av dem har et ønske om å få sin historie fortalt, og for dem er tiden i ferd med å renne ut. Sørensen påpeker at mesteparten av den tidligere litteraturen om den annen verdenskrig ble skrevet av nordmenn med motstandsbakgrunn, men i de siste årene har det skjedd en endring i forskningsmiljøet. De tabubelagte temaene som okkupasjonsforskerne tidligere helst unngikk å skrive om, er nå blitt aksepterte sannheter.³¹¹

³¹⁰ Østli, Kjetil (2010 – 2011) *En historie om helter*. Aftenposten.no

³¹¹ Andreassen, Thorleif (2006 -2011) *Nå er det lov å skrive om tabuer*. Aftenposten

Et levende marked for okkupasjonshistorien

Det er ikke bare faghistorikere som ønsker den nye bølgen av okkupasjonslitteratur velkommen, også de store forlagene har fått merke nordmennenes økte interesse for krigslitteratur. Harald Engelstad, sjefredaktør med ansvar for utgivelsesområdet kultur og samfunn i Aschehoug, mener det er flere grunner til at krigslitteratur i Norge selger så bra. Engelstad peker først på krigslitteraturens dramatiske og actionpregede aspekt. I tillegg mener han at denne sjangeren setter oss inn i rekke problemstillinger av etisk og moralsk art, og ikke minst spiller det personlige aspektet en stor rolle i at folk vil lese om andre verdenskrig.³¹² Vi har alle en form for tilknytning til krigen, en bestefar eller fjern slektning som deltok.

Også Gyldendal kan bekrefte at det er stor interesse for krigslitteratur. Redaksjonssjef for dokumentar i Gyldendal, Jan Swensson, mener at det er fascinasjonen for dramatikken og spenningen som lokker leseren til krigslitteraturen, og at de mange heltehistoriene har alle ingredienser for spennende litteratur. Swensson poengterer at det i de siste årene også er kommet frem en del nye historier om ting som ikke før har blitt fortalt. Han viser da til boken *Tyskerjentene* av Helle Aarnes, og *De dødsdømte* skrevet av Asbjørn Jaklin. Den siste handler om nordmenn som ble henrettet etter krigen. Begge bøkene har solgt meget bra, et generelt trekk for de tidligere tabubelagte temaene.³¹³

Fremdeles en krigshistorie med mangler

Til tross for den økte bredden av tema innen okkupasjonsforskningen er det mange som mener at Norge fremdeles har et stykke igjen å gå før vi når opp til nivået i andre land. En av dem er tidligere leder av Holocaustsenteret Odd-Bjørn Fure. Fure mener at Norge etter europeisk standard henger langt etter i okkupasjonsforskningen. Han viser til at andre land har aktive okkupasjonsforskningsmiljøer, og at okkupasjonshistorien internasjonalt er et av de historiske temaene som har vært sterkt preget av nytenkning.³¹⁴ Fure påpeker at ”det ikke fins et eneste norsk universitet i dag som har et forskningsmiljø som arbeider med dette” (andre verdenskrig og Holocaust).³¹⁵ Videre hevder han at ansvaret for den manglende

³¹² Bergmo, Tonje (2012) *Krig og elendighet selger*. NRK.no

³¹³ Bergmo, Tonje (2012) *Krig og elendighet selger*. NRK.no

³¹⁴ Mjaugedal, Tollef (2008) *Vil ha ny krigsforskning*. Klassekampen.no

³¹⁵ Meyer, Astrid Hygen (2011) *Aldri mer 26. November*. Klassekampen.no

okkupasjonsforskningen i Norge ligger hos instituttledelsen ved Universitetene. Fure mener universitetene har sviktet i sitt ansvar for å ”drive fram unge og nyskapende krefter som kan nyansere den norske krigshistorien.”³¹⁶ Instituttleder Jorunn Bjørgum ved Universitetet i Oslo, støtter ikke Fure i hans påstander. Bjørgum mener det er opp til en hver forsker å følge sine interesser, og ikke noe de kan påvirke som institusjon. Samtidig hevder hun at de ikke selv har noen midler å utlyse, og mener ansvaret for å drive okkupasjonsforskningen fremover ligger hos Norsk Forskningsråd.³¹⁷ Fure poengterer at det i Danmark på begynnelsen av 1990 ble opprettet et fond på 25 millioner som skulle trekke de unge forskerne inn i besættelsesforskningen. Dette resulterte i en rekke utgivelser av svært kontroversiell art. Emner som ikke tidligere hadde blitt berørt så dagens lys, og Danmark fikk utover 1990 – årene et rikt utvalg av okkupasjonslitteratur.³¹⁸

Også Corell mener at okkupasjonsforskningen i Norge lenge har lagt etter andre europeiske land. I Corells doktoravhandling hevder hun at faghistorikere i Norge har vært fanget i en svart-hvitt tenkning, og at nasjonale historieverk ikke har klar å formidle de mange gråsonene i norsk okkupasjonsforskning.³¹⁹ Selv om Corell er enig i at krigslitteraturen har forholdsvis stort omfang, hevder hun at det fortsatt skrives for mye om de samme tingene. Fokuset ligger i følge Corell på den militære historien, på heltene i motstandskampen og på dem som sviktet på den andre siden. Hun etterlyser historier om hverdagslivet og kvinnene, og den nedvurderte kommunistiske krigsinnsatsen, og mener at de norske jødene har forsvunnet ut av fortellingene.³²⁰ Corell ønsker flere individorienterte og fragmenterte fortellinger, og mener historieverk skrevet innenfor nasjonale rammer ikke er den beste måten å forvalte krigshistorien på.³²¹

Et kritisk blikk på fremstillingen av den kommunistiske krigsinnsatsen

Corell er ikke alene om å mene at fortellingen om det kommunistiske motstandsarbeidet i Norge er mangelfull. Men er det virkelig slik? Hvilke momenter er det disse kritikerne trekker frem i sin argumentasjon, og hvilken historie om den kommunistiske motstandsbevegelsen er det de vil fortelle?

³¹⁶ Mjaugedal, Tollef (2008) *Vil ha ny krigsforskning*. Klassekampen.no

³¹⁷ Mjaugedal, Tollef (2008) *Vil ha ny krigsforskning*. Klassekampen.no

³¹⁸ Mjaugedal, Tollef (2008) *Vil ha ny krigsforskning*. Klassekampen.no

³¹⁹ Andresen, Kari (2010) *Kamouflert jødedeportasjon*. Forskning.no

³²⁰ Bergmo, Tonje (2012) *Krig og elendighet selger*. NRK.no

³²¹ Andresen, Kari (2010) *Kamouflert jødedeportasjon*. Forskning.no

I det følgende vil jeg presentere to av historikerne som har formulert den skarpeste kritikken av historikernes behandling av den kommunistiske innsatsen under krigen; Lars Borgersrud og Torgrim Titlestad. Borgersrud er dr.philos. i moderne historie og har gitt ut flere bøker og avhandlinger som har kastet nytt lys over norsk historie i tilknytning til den annen verdenskrig. Torgrim Titlestad er professor ved Universitetet i Stavanger. Han har skrevet flere bøker om motstandskampen i Norge under andre verdenskrig og om NKP-lederen Peder Furubotn.

Borgersrud kritikk

”Hvordan tenkte de som startet Europas første antinazistiske sabotasjeorganisasjon – flere år før krigen selv? Den kalde krigens historikere i vesten har ikke interessert seg for det. For dem har ikke dette vært nasjonens, men kommunistenes krigshistorie, et tema utenfor offentlighetens interesse.”³²²

Slik innleder Lars Borgersrud boken *Nødvendig innsats* (1997). I boken rettes kritikken både mot dem som gjenga historien basert på uriktige opplysninger, dem som ikke gjorde rede for sine kilder, og ikke minst mot dem han mener vred historien slik at den skulle passe inn i den allmenne oppfatningen av hva det ville si å være kommunist. Borgersrud bruker betegnelser som ”grep til dikterpennen” eller ”falt for fristelsen til å sitere hverandre” når han beskriver ulike forfatteres fremgangsmåte i fremstillingen av Wollwebers liv og virke.³²³ Flere steder i boken går Borgersrud inn på direkte hendelser han mener er feilaktige.

En som særlig har måttet tåle Borgersruds kritikk er tidligere partisekretær i DNA Haakon Lie. Spesielt kritisk er Borgersrud ovenfor måten Lie fremstiller oppstarten av de kommunistiske sabotasjegruppene. Han beskylder Lie for å presentere ”tvetydige” fremstillinger.³²⁴ Om Sundes sabotasjeorganisasjon ”Osvald-gruppen”, eksisterte sammenhengende fra 1935-45 ville dette vise at de norske kommunistene kjempet mot Hitler allerede fra midten av 30-tallet. Borgersrud mener imidlertid at Lie ”trengte” den motsatte forestillingen, at kommunister og nazister egentlig var like, og at ikkeangrepspakten var et

³²² Borgersrud, 1997: 15

³²³ Borgersrud, 1997: 21

³²⁴ Borgersrud, 1997:159

uttrykk for det. Om Lie kunne vise at Sundes organisasjon ble startet i 1942 ville dette være et sterkt bevis på at kommunistene med Stalin i ryggen ikke kom med i motstandskampen før Tyskland gikk til angrep på Sovjetunionen, 22. juni 1942. Samtidig hadde Lie behov for at "Osvald-gruppen" var den samme som Wollwebers organisasjon, og at oppstarten faktisk da kunne dateres tilbake til 1935. Om dette stemte kunne Lie i følge Borgersrud, med rette anklage Sunde for å "i alle år" ha vært spion for Sovjet og ikke en ordentlig motstandsmann.³²⁵

Borgersrud retter også kritikk mot måten Arbeiderpartiet har fremstilt Asbjørn Sunde. Som eksempel trekker han frem en avisartikkel datert 16. februar 1954, hvor redaktør Rolf Gerhardsen³²⁶ ved hjelp av Haakon Lie fremstiller det kommunistiske sjømannsarbeidet som en eneste stor sammensvergelsen, en kamouflasje for sovjetisk spionasje. I spissen av denne sammensvergelsen sto i følge dem Wollweber. Begrepet "Wollweber" ble med denne anklagen innført i norsk presse.³²⁷ Det gamle kommunistspøkelset var vekket til livet igjen.

Borgersrud kritikk er særlig knyttet til den svært heroiserende fremstillingen av motstandsbevegelsen. Under et foredrag i regi av Historisk søndag 20. mai 2012 kom Borgersrud med en rekke uttalelser omkring fremstillingen av motstandsbevegelsen under andre verdenskrig. Borgersrud sier blant annet at:

"Sønstebys 14 -15 sabotasjeaksjoner blir ikke bare de "beste" og "modigste" men også de "viktigste" i landets og Europas motstandshistorie. Derfor blir også Norges motstandshistorie så unik og enestående og derfor er det irrelevant å se ut over landets grenser".³²⁸

Borgersruds tone er klart og tydelig ironisk. Også i sin presentasjon av den kommunistiske motstandsbevegelsen anlegger Borgersrud samme tone for å understreke sine poeng.

"Når Hjemmefrontens ledelse ikke ville ha dem (kommunistene) med, så var det på en måte forståelig. Egentlig var jo de styrt av Moskva. De ville jo ha revolusjon og sosialisme. De hadde en annen agenda enn Norges frihet. Men var det sant? Var de norske kommunister så

³²⁵ Borgersrud, 1997:160

³²⁶ Bror av tidligere statsminister Einar Gerhardsen (statsminister i periodene: 1945–1951, 1955–1963, 1963–1965)

³²⁷ Borgersrud, 1997: 24

³²⁸ Borgersrud, foredrag på Kafé Oslo i regi av Litteraturhuset; "Om norsk og dansk krigsmotstand." 20.05.12

forskjellig fra de danske? Var det nå så utenfor mulighetene å få til en slik enhet i Norge? Eller er dette en påstand, en svart-propaganda, som stammer fra bøker med betegnende titler som Haakon Lies ”hvem kan vi stole på?” Er det egentlig Haakon Lie og hans desslike som har bestemt vår oppfatning av hva de norske kommunistene ”egentlig” mente under krigen?”³²⁹

Borgersruds kritikk er altså sterkt rettet mot både forfattere og historikere, særlig dem som bestemte hva som skulle nedtegnes, og dem som i følge han selv beskjerer historien slik at den skulle passe inn i tidens rammer.

Torggrim Titlestads kritikk

”Man kan ikke studere norsk krigshistorie uten å vurdere konsekvenser av den kalde krigens normdanning på området, så vel på antikommunistisk som på prokommunistisk side”³³⁰ hevder Titlestad. Som boktittelen *Frihetskampen i Norge – og historikerne som sviktet* (2010) antyder, fremsetter Titlestad en omfattende kritikk av historieskrivingen om den kommunistiske motstandskampen. Til forskjell fra Borgersrud er ikke Titlestad så opptatt av hva som kan ha blitt tolket feil, men legger hovedvekten på hva som *ikke* har blitt tatt med, og det som har blitt nedvurdert.

Titlestad siterer avdøde utenriksminister Johan Jørgen Holst når han hevder at kaldkrigsholdninger avleirer ”mentale strukturer som vi aktivt må kvitte oss med.”³³¹ I følge Titlestad har disse mentale strukturene og fortielsen enda stor kraft også i fagmiljøene der det var presentasjon av fakta som skulle stå i sentrum.³³² Titlestad hevder det er et klanderverdig trekk ved det norske historikermiljøet at historikerne ikke har maktet å overskride det han omtaler som kaldkrigsatmosfæren.³³³ Samtidig vedgår han at det å tale ”kommunistenes sak” kunne bidra til at man selv ble stemplet som kommunist, et stempel som kunne være til hinder for fremtidige karrieremuligheter i akademikermiljøet.³³⁴ Likevel mener Titlestad at de kommunistiske motstandsmenn og kvinners nedprioriterte plass i historieskrivingen er en stor

³²⁹ Borgersrud, foredrag på Kafé Oslo i regi av Litteraturhuset; ”*Om norsk og dansk krigsmotstand.*” 20.05.12

³³⁰ Titlestad, 2010: 99

³³¹ Titlestad, 2010: 99

³³² Titlestad, 2010: 99

³³³ Titlestad, 2010: 100

³³⁴ Titlestad, 2010: 101

mangel, og i bokens avslutning etterlyser han en nyskriving av motstandsbevegelsens historie, ”frigjort fra den kalde krigens metodiske tvangstrøye – og fortielse.”³³⁵

Selv om hovedvekten av Titlestads kritikk er rettet mot den generelle forfatter og historikerstand i Norge, er det allikevel noen personer og hendelser han trekker frem for å forklare utviklingen. For eksempel beskylder han Arbeiderpartiet med fremstående arbeiderpartimenn som Einar Gerhardsen og Haakon Lie, for å ”kjemme” den norske krigshistorien, blant annet for at dette kunne virke som en avgjørende referanse for et NATO – medlemskap i 1949.³³⁶ I følge Titlestad var Einar Gerhardsens Kråkerøy- tale i 1948 som bensin på bålet, da han proklamerte at den viktigste oppgaven for norsk frihet og demokrati var å redusere NKP og dets innflytelse mest mulig. Gerhardsen ønsket at man i Norge måtte skape en nasjonal holdning mot NKP som skulle gjelde for alle deler av samfunnslivet.

Selv om ikke historieskrivingen var direkte nevnt i talen, mener Titlestad at man kan gå ut i fra at denne holdningskampanjen også fikk rotfeste innen okkupasjonsforskningen.³³⁷

Titlestad hevder at ”gjennom et folks oppfattelse av historien kan man influere på aktuelle politiske holdninger, da majoriteten i et folk vil tro at den ”offisielle” historie representerer dens kollektive erfaring.”³³⁸ Slik Titlestad ser det er det nettopp denne offisielle historien arbeiderpartiet personifisert med Gerhardsen og Lie, ville holde kommunistene utenfor.

I følge både Borgersrud og Titlestad ble ikke det kommunistiske motstandsarbeidet vektlagt da ”den store fortellingen” skulle nedtegnes. I skyggen av den kalde krigen skulle ikke Norges motstandshelter assosieres med kommunismen. Dette la i følge de to historikerne på mange måter føringen for hvordan historien skulle skrives.

De nye stemmene om den kommunistiske krigsinnsatsen

Selv om Borgersrud og Titlestad har tilført den norske okkupasjonsforskningen ny kunnskap om den kommunistiske krigsinnsatsen, har ikke deres stemmer nådd ut til det bredere lag av folket, sett bort i fra de ganger de blir referert til i media. Det gjorde heller ikke de tidlige forskningsprosjektene om kommunistene under krigen. Norges Allmennvitenskapelige forskningsråd (i dag: Norges forskningsråd) ga på 1970-tallet bevilgninger til støtte til to ulike

³³⁵ Titlestad, 2010: 108

³³⁶ Titlestad, 2010: 92

³³⁷ Titlestad, 2010: 93

³³⁸ Titlestad, 2010: 92

prosjekter som gjaldt det kommunistiske motstandsarbeidet. Titlestad fikk støtte til å ordne og kopiere Furubotns krigsarkiv, og å skrive om NKPs motstandsvirksomhet. Også Terje Halvorsen fikk støtte fra rådet, men ble aldri ferdig med sitt prosjekt som skulle omhandle NKP under krigen.³³⁹

Fra 1980- tallet av kom det ut en rekke nye verk hvor den kommunistiske innsatsen fikk en mer rettferdig og saklig omtale enn hva den har blitt yt ved tidligere fremstillinger. Her kan nevnes Tore Pryser's krigsbind i *Arbeiderbevegelsens historie i Norge* fra 1988. Pryser har basert sitt forskningsmateriale dels på egen forskning, dels på Halvorsens upubliserte materiale. I boken fremstiller forfatteren den første større sammenhengende fremstillingen av kommunistenes virksomhet.³⁴⁰ Ragnar Ullstein utdyper i boken "Svensketrafikken" (1974-1975) NKPs omfattende flyktningstransport. Også Tor Arne Barstad har bidratt til økt oppmerksomhet rundt den kommunistiske krigsinnsatsen med sine to bøker³⁴¹ om den såkalte Pelle-gruppen.³⁴² Av hovedfagsoppgaver er det kommet to³⁴³ upubliserte verker som har tatt for seg kommunistenes krigsinnsats i to regionalt avgrensede områder.

Også i den senere tid har det kommet ut en del arbeid om de kommunistiske motstandsgruppene, arbeid som har potensialer til å nå et bredere publikum, og flere er under bearbeidelse. Dette er dels beretninger om kommunistiske motstandsgrupper i populærvitenskapelig form, slik Per Helge Martinsens bok *Rød Skygge over D13* (2010) og Vesla Vetlesens *Kommunist og sabotør – Helge Hansens krig* (2008). Dels er det større forskningsarbeider som er ment å tilføre historikermiljøet ny kunnskap som kan bryte med den dominerende grunnfortellingen som ble skapt like etter krigen. Et eksempel på dette er Lars Borgersruds pågående forskningsarbeid; *SABORG i Bergen*.

De nye utgivelser og forskningsprosjekt vil bidra til at minnet om den norske kommunistiske motstandsbevegelsen får nok en puslespillbit på vei mot en helhetlig fremstilling. Men til tross for bevilgninger og forsøk på å danne et helhetlig bilde av de norske kommunistenes

³³⁹ Halvorsen, 1999: 61

³⁴⁰ Halvorsen, 1999: 62

³⁴¹ Sabotasjen i Oslo-området 1944-1945 (1975), Pelle-gruppen. Sabotører på Østlandet 1944-1945 (1987)

³⁴² Halvorsen, 1999: 63

³⁴³ J. A Krogstad, "kommunistene i Trøndelag 1936 – 1945. Kamp mot krig og facisme". (1975) og Frode Færøy "Den kommunistiske motstandsbevegelsen i Bergensdistriktet, 1940 – 45" (1991)

motstandskamp, finnes det per i dag ingen publiserte oversiktsfremstillinger av den kommunistiske motstanden. Dette kan være med på å forklare at den kommunistiske krigsinnsatsen til nå har blitt oversett.

Den kildesituasjonen vi i dag befinner oss i er gunstig for videre forskning. Etter Sovjetunionens sammenbrudd i 1991 ble Kominternarkivet i Moskva og Utenriksdepartementets arkiver åpnet. Dette ga muligheter til å vurdere NKPs forhold til Komintern og andre sovjetiske instanser, sett ut i fra interne kilder. Titlestad har allerede gjort et formidabelt arbeid i forhold til Furubotns krigsarkiv. I tillegg har Titlestad og Halvorsen utført flere hundrede intervjuer med folks som var med i NKPs motstandsarbeid, og sentrale NKP – ledere har etterlatt seg materiale.³⁴⁴ Veien ligger med andre ord åpen for dem som ønsker å begi seg ut på arbeidet med å fullføre den samlede fremstillingen av den kommunistiske motstandskampen.

De nye stemmene i Norge har altså bidratt til at forskningen om den kommunistiske krigsinnsatsen har fått en rekke nye fortellinger. Det som mangler er imidlertid den helhetlige fremstillingen der hvor alle disse fragmenter er satt sammen til et fullstendig bilde. Kanskje det er først da fortellingen om den kommunistiske krigsinnsatsen kommer til sin rett.

Nye stemmer i dansk okkupasjonslitteratur

”den fortsatte interesse for besættelsestiden både i den brede samfundsdebat og blant historikerne må være uttrykk for aktuelle samfundsmæssige ”behov”, hvor netop denne periode udgør et reservoir for bevidsthedsdannelse og diskussion at samfundsorganisering eller for en historisk forankret legitimering at synspunkter og ideologisk udvikling.”³⁴⁵

Roslyng – Jensen, 2001

Roslyng-Jensen har ved to anledninger gjort opp status for den danske okkupasjonsforskningen (1995 – 2001 og 2001 – 2006). Jeg velger å følge Roslyng-Jensens oppdeling i min karakteristikk av utviklingen av den danske okkupasjonsforskningen. Videre vil jeg se på hva som karakteriserte perioden som kan betegnes som tredje generasjons okkupasjonsforskere, og til sist det Roslyng-Jensen betegner som en potensiell fjerde generasjon. I min beskrivelse av utviklingen av den danske okkupasjonsforskningen vil jeg

³⁴⁴ Halvorsen, 1999: 62

³⁴⁵ Roslyng-Jensen, 2001: 481

også presentere en del nyere litteratur om den danske okkupasjonstiden. På grunn av masteroppgavens omfang og tidsbegrensninger har jeg ikke selv hatt mulighet til å sette meg inn i de omtalte verkene, men støtter meg også her til Roslyng-Jensens vurderinger. Jeg har også benyttet meg av John T. Lauridsens bok *Samarbejde og modstand* (2002) som er et oversiktsverk over dansk okkupasjonslitteratur. I de tilfeller jeg har benyttet meg av Lauridsens oversikt, er bøkene kun omtalt ved deres tittel, og har ikke fått noen videre innføring.

3. generasjons okkupasjonsforskere

For perioden 1995 – 2001 vurderer Roslyng-Jensen okkupasjonsforskningen ut i fra to hovedsynsvinkler. Den første tar for seg *det nasjonale aspektet*. Med dette mener han at okkupasjonstiden fortsatt er avgjørende for den danske nasjonale identiteten, og hevder at en stor del av den litteraturen som er utgitt i dette tidsrommet har et nasjonal patriotisk preg over seg. Det har imidlertid skjedd en endring i måten okkupasjonsforskerne behandler det nasjonale aspektet. Roslyng-Jensen hevder at periodens okkupasjonslitteratur og forskning i større grad enn tidligere tar opp dagsaktuelle tema. Okkupasjonstiden skal i denne perioden demonstrere eller sette under debatt samfunnsmessige problemer i det danske samfunn.³⁴⁶ Sett i lys av det nasjonale aspektet har motstand alltid vært et sentralt tema. I forhold til eldre okkupasjonslitteratur, som i stor grad fokuserte på motstand isolert sett, har nyere tids forskning i større grad etterstrebet å sette motstand i forbindelse med de brede ideologiske, politiske og kulturelle miljøer som bevegelsene utgikk fra.³⁴⁷

Det andre hovedsynsvinkel periodens okkupasjonslitteratur kan vurderes ut i fra, er i følge Roslyng-Jensen *den politisk-ideologiske synsvinkel*, som fortsatt har utgangspunkt i den kalde krigen og motsetningene mellom høyrefløy og venstrefløy i dansk politikk.³⁴⁸ Hovedtendensen ser ut til å være at de politisk-ideologiske problemstillinger som ble til under den kalde krigen etter hvert uttynnes, og mer konsensuspregede standpunkter er på vei tilbake på disse områdene.³⁴⁹

Det er i denne perioden gitt ut en rekke bøker, tidsskrift m.m. som berører den kommunistiske krigsinnsatsen. Disse bøkene faller i all hovedsak under *den politisk-ideologiske synsvinkelen*.

³⁴⁶ Roslyng-Jensen, 2001: 480 - 481

³⁴⁷ Roslyng-Jensen, 2001: 491

³⁴⁸ Roslyng-Jensen, 2001: 481 - 482

³⁴⁹ Roslyng-Jensen, 2001:529

Et eksempel på slik type litteratur er *Vor kamp vil vokse og styrkes!* som i 2001 ble utgitt fra *Selskabet til Utgivelse af Kilder til Dansk Historie*. Dette er en større kildesamling om DKPs illegale arbeid inntil årsskiftet 1943/44, Forfatterne er Hans Kirchhoff og Aage Trommer, to meget anerkjente danske okkupasjonsforskere.³⁵⁰ Verken Kirchhoff eller Trommer har kommunisme som sitt spesialfelt, ei heller har de noe videre tilknytning til DKP. Kildesamlingen er spesiell fordi den i tillegg til å inneholde en rekke kilder som er utnyttet tidligere, også inneholder kilder som kun i begrenset omfang har vært brukt, eller ikke har vært brukt i det hele tatt. Blant de viktigste og kanskje mest oppklarende kilder er en rekke brev mellom DKP og Komintern. Kildene stadfester at kommunistene ikke kunne anses som tyskvennlige og at DKP meget tidlig var innstilt på illegalt arbeid vendt mot okkupasjonsmakten. Kildesamlingen gir dermed et positivt tilskudd i litteraturen om den kommunistiske krigsinnsatsen. Roslyng-Jensen mener imidlertid at ettersom samlingen ikke har tatt med noen etterkrigsberetninger fremstår den som noe mangelfull. En kombinasjon av beretninger fra sentrale DKP- aktører som f eks Børge Houmann og Morgens Fog ville i følge Roslyng-Jensen være oppklarende med hensyn til forholdet mellom den faktiske gjennomførte politikk, og overveielserne på de indre linjer om partiets strategi under og etter okkupasjonen. Også for å belyse partiets fortolkninger og forklaringer av sine posisjoner og handlinger på forskjellige tidspunkter under og etter okkupasjonen ville en slik kombinasjon vært heldig. Til tross for sine innvendinger mener at Roslyng-Jensen at disse manglene er forståelig i forhold til dokumentsamlingens omfang.³⁵¹

Trommer har også tidligere i perioden bidratt til økt interesse rundt den kommunistiske krigsinnsatsen da han i 1998 ga ut boken *Den danske motstandsbevegelse og etterkrigspolitikken*, sammen med Michael Kjeldsen. I boken fremholder de, i motsetning til tidligere utgivelser om *Frit Danmark*³⁵², at organisasjonen reelt var en kommunistisk frontorganisasjon.³⁵³ *Frit Danmark* har alltid hatt en høy stjerne i fremstillingen av den danske illegale presse. At forfatterne stadfester at organisasjonen i all hovedsak var myntet på de kommunistiske motstandsfolk tilfører så kommunistene en positiv plassering i fremstillingen av den illegale presse.

³⁵⁰ Roslyng-Jensen, 2001: 499

³⁵¹ Roslyng-Jensen, 2001: 499

³⁵² Illegal avis under andre verdenskrig, sterk representert av sentrale danske kommunister

³⁵³ Roslyng-Jensen, 2001: 501

Også Espen Kjeldbæk har bidratt til en positiv fremstillingen av den kommunistiske krigsinnsatsen. Kjeldbæk ga i 1999 ut boken *BOPA 1942 – 45* hvor han gir et godt bilde over sabotasjeorganisasjonens omfattende industrisabotasje. Han viser blant annet hvordan BOPAs innstas går fra politiske aksjoner (mot samarbeidsregjeringen) og over til krigs-økonomisk sabotasje og endelig militære aksjoner.³⁵⁴

Men tredje generasjon av Danmarks okkupasjonsforskere var ikke bare preget av de utelukkende positive fremstillinger. Perioden er også preget av forfatterens ønske om å stille kritiske spørsmål til allerede etablerte teorier/fremstillinger. Et eksempel på hvordan den kommunistiske krigsinnsats og DKP også ble satt under et mer kritisk lys finner vi i Michael Kjeldsens artikkelen *Folkets vilje – landets lov?* fra 1998. Her utdypes DKPs demokratiforestillinger, og forfatteren konkluderer med at DKP hadde et tvetydig demokratibegrep. Kjeldsen har også utgitt og utdypet Mogens Fogs dagbokfragment fra april 1945 i boken *Kampen er endnu ikke slut* (1999). Mogens Fog fremstår her som den mannen som kunne vinne tilslutning i den borgerlige motstandskretsen. Kjeldsen mener Fog prøvde å tone ned sin tilhørighet til DKP, men forble allikevel en overbevist kommunist.³⁵⁵ Igjen ser vi dette tvetydige bildet av Mogens Fog, han var kommunist, men det var ikke det som var mest fremtredende med hans karakter. Dette har så forfatteren også prøvd å få frem. Også Bent Jensen føyer seg inn i rekken av dem som har stilt kritiske spørsmål om kommunistenes krigsinnsats og politiske motiver. Gjennom bøkene *Den lange befrielsen: Bornholm besat og befriet 1945 – 46* (1996) og *Bjørnen og haren. Sovjetunionen og Danmark 1945 – 1965* (1999) presenterer Jensen et utpreget kritisk syn på de danske kommunistene som han betegner som konspiratoriske.³⁵⁶ Også Lars Jepsen bok *DKP i ikke-angrebspagten skygge. Danmarks kommunistisk parti 1939 – 41*. Fra 1997, og Jesper Gronenbergs *Danmarks kommunistiske Parti under Hitler-Stalin-pagten 1939-1941* (1990) tar opp til debatt DKPs politiske tilhørighet.³⁵⁷

Som det fremkommer av de verker jeg har analysert i foregående perioder har interneringen vært bredt dekket i alle fremstillinger. Den har vært fremstilt som et vondt minne, en skamplett for det danske demokrati. I perioden 1995 – 2001 har det utkommet flere nye titler

³⁵⁴ Roslyng-Jensen, 2001: 502

³⁵⁵ Roslyng-Jensen, 2001: 501

³⁵⁶ Roslyng-Jensen, 2001: 501

³⁵⁷ Lauridsen, 2002: 274

som omhandler interneringen. Leif Larsen og Thomas Clausen har bidratt med *De forvarede. Politiske fanger i Danmark 1941 -45* (1994) og Bo Bramsen, *Blant 100 gidsler i Horserød 1943. Med forspil, efterspil og historisk tilæg* (1996).³⁵⁸ Den fortsatte interessen for interneringen viser at dette er et tema som enda opptar historikere. Interneringen var et vanskelig tema under selve okkupasjonen, og er det også i dag. Dermed passer interneringen inn i tidens forskningstradisjon, og den undertrykking som de internerte kommunistene den gang opplevde kan relateres til dagsaktuelle tema om undertrykkede grupper i dagens samfunn.

Perioden viser tendenser til at det blir mer vanlig å stille kritiske spørsmål til etablerte sannheter. Samtidig viser det seg at det fremdeles utkommer en rekke utgivelser hvor grunnhistorien videreformidlers i nye former, og hvor synet på den kommunistiske krigsinnsatsen enda bærer med seg den positive fremstillingen den ervervet på 40 – tallet.

[Et nytt Millennium, en ny generasjon?](#)

Det store antallet utgivelser og den store bredden i emnevalg, grunnsyn og målgrupper har gjort det vanskelig å sammenfatte bildet av de siste årenes okkupasjonslitteratur. Når Roslyng-Jensen i 2006 igjen legger frem en ny oversikt over okkupasjonslitteraturen er hensikten å se om de nye utgivelser representerer nye tendenser i okkupasjonsforskningen og om det etableres ny kunnskap. I perioden 2001 – 2006 er det ikke lenger like enkelt å plassere okkupasjonslitteraturen i en bås. Det er i Danmark tydelig at litteraturen de siste årene har fått plassert det politisk-ideologiske motsetningsforholdet til det nasjonale langt klarere enn før. Bakgrunnen for dette er nok at forskningen i vid utstrekning har frigjort seg fra en tradisjon, som har vært bestemt av den kalde krigens oppdelinger.³⁵⁹ Hovedtendensen er at de politisk-ideologiske problemstillinger oppstår i det den kalde krigen langsomt uttynnes. Roslyng-Jensen mener at fremkomsten av nytt materiale fra de tidligere sovjetiske arkiver må revitalisere en rekke diskusjoner omkring DKP og dets politikk, men også mer konsensuspregete standpunkter er på vei også på disse områdene. De nasjonale problemstillinger er gjennomgående levende og har virket motiverende og utfordrende på både historikere og offentligheten, men det er fortolkningene av det nasjonale, som skiller seg markant fra 1940 årenes grunnsynspunkter.³⁶⁰

³⁵⁸ Lauridsen, 2002: 164 & 180

³⁵⁹ Roslyng-Jensen, 2001: 508

³⁶⁰ Roslyng-Jensen, 2001: 529

Som tidligere nevnt finner Roslyng-Jensens påstanden om at det eksisterer en fjerde generasjons okkupasjonsforskere vanskelig å legitimere. I den nye perioden viser spesielt 2. generasjons okkupasjonsforskere, *revisjonistene*, ny interesse for tolkninger av perioden. Forfatterne viser i følge Roslyng-Jensen en større innførelse og forståelse for samarbeidspolitikken motiver og resultater enn hva som var tilfelle hos de samme forfatterne på 70 – og 80 tallet. Som eksempel trekker Roslyng-Jensen frem historikerne Henning Paulsen (her med; *Besættelsesårene 1940 – 45*, 2005) og Hans Kirchhoff (Her med *samarbejde og motstand under besættelsen, en politisk historie*, 2001).³⁶¹

I Danmark har man ikke siden *Danmark under besættelsen* kom ut i 1946 - 47 fått større samleverk om okkupasjonstiden. Først i 2005 kom de neste utgivelser som kan regnes som samleverk. Bo Lindergaards *Kampen om Danmark og Danmark Besat*, skrevet av de fire yngre historikere; Claus Bundgaard Christensen, Joachim Lund, Niels Wium Olesen og Jakob Sørensen. I *Danmark besat* er kommunistene svakere representert enn for eksempel nazistene. Dette er en generell tendens i den nye danske spesiallitteraturen.³⁶² Selv om Lindergaards tolkning kan anses for å være ny-konsensuspreget og de fire forfatterne av *Danmark Besat* sin tolkningsramme ser ut til å være mer preget av ny- revisjonisme, er begge, og spesielt de siste forfatternes innhold preget av syntesepregete tolkninger som går ut over de tradisjonelle oppdelinger.³⁶³

Retter vi blikket mot den litteraturen som går direkte på den kommunistiske krigsinnsatsen blir det naturlig å nevne Jørgen Laustsen bok ”*Mellem hammer og hakekors*” fra 2003. Boken tar for seg DKPs utvikling i perioden fra Hitler – Stalinpakten i august 1939 og frem til det tyske angrepet på Sovjetunionen juni 41. Boken har en revisjonistisk tolkning som vender seg mot DKPs egne forklaringer på dets politikk i perioden. Roslyng-Jensen betegner boken som noe mangelfull på enkelt områder og mener at problemet hadde fortjent en mer uførlig diskusjon enn hva Laustsen har klart å prestere. Boken presenterer da en svært kritisk innfallsport til minnet om den kommunistiske krigsinnsatsen. Laustsen har også skrevet en bok om Thomas Døssing³⁶⁴, med den beskrivende tittelen *Den illojale gesant* (2004). Laustsens bøker representerer en totalitarismeorientert utgave av okkupasjonshistorien, hvor

³⁶¹ Roslyng-Jensen, 2006: 206 - 207

³⁶² Roslyng-Jensen, 2006: 203 - 204

³⁶³ Roslyng-Jensen, 2006: 206

³⁶⁴ Frihetsrådets representant i Moskva

det personlige verdigrunnlag og en markant avstand fra kommunismen trekkes skarpt opp. Både Jensen og Laustsen har i flere tidligere utgivelser ytret synspunkter om det nye sovjetiske kildematerialet, men Laustsen folder det bredere ut og bruker kraftigere virkemidler, noe som i følge Roslyng-Jensen gir hans fremstillinger et mer kritisk preg.³⁶⁵

Konklusjon – Nye stemmer

Den norske okkupasjonsforskningen har de siste tiårene beveget seg inn i en ny fase. Litteraturen er blitt bredere og man tør å ta opp til debatt de emner som før ikke var akseptert. Da Danmark tidlig på 90 – tallet produserte kvantitativt og kanskje også kvalitativt mer enn hva Norge gjorde, satt man i Norge enda fast i en 2. generasjonsforskningshorisont, hvis hovedfokus enda i stor grad var påvirket av kald krig holdninger og grunnfortellingens normer. Ser vi derimot på de utgivelser som er utkommet i Norge på siste del av 2000 - tallet er disse klart mer kritisk henstilt til gamle sannheter. De stiler spørsmål, og tar opp tema som ikke før har vært belyst. Jeg tror at vi med sikkerhet kan si at vi er i ferd med å etablere en 3. generasjons okkupasjonsforskere også i Norge. Spørsmålet er hva som skal drive denne generasjonen fremover.

Så hvordan har fremstillingen av den kommunistiske krigsinnsatsen utviklet seg i nyere tid? Det viser seg at til tross for at det er utkommet en rekke nye verk, så er det ikke sikkert at disse har påvirket historieoppfattelsen i den allmenne befolkningen. De mange små historiene har riktignok bidratt til å gjøre bildet av den kommunistiske krigsinnsatsen tydeligere og mer detaljrikt, men fremstillingen har enda ikke blitt satt sammen til et samlet oversiktsbilde, slik som Hjemmefrontens fellesskap ble presentert allerede på 40 – tallet. Kan det også hende at de helter som da ble etablert fremdeles tar opp for stor plass, og at det dermed ikke er plass til kommunistene i dette bildet? Eller er problemet det at ingen enda har tatt på seg oppgaven å sy de små fortellingene sammen til den ene store?

Det er et paradoks at man i Norge med sterke stemmer som Titlestad, Borgersrud og Halvorsen enda ikke kan fri seg fra inntrykket av at den kommunistiske motstandskampen er undervurdert. I Danmark har man ikke de samme forkjemperne, men allikevel har okkupasjonsforskningen klart å fremdrive en rikere litteratur på området, og dette av historikere som favner over et stort spekter, og ikke kun beskjeftiger seg med den

³⁶⁵ Roslyng-Jensen, 2006: 225

kommunistiske okkupasjonshistorien. Det kan være flere grunner til dette. For det første hadde de danske kommunistene helt fra starten av en mye mer inkludert rolle enn de norske kommunistene noen gang fikk. Dette førte til at kommunistene i Danmark og deres etterkommere kanskje ikke følte samme behovet for en videre utredning av deres motstandskamp. Når litteraturen om den kommunistiske motstandskampen allikevel kom i en jevnlig strøm i Danmark, har nok dette også sammenheng med skifte av generasjoner, og nye tendenser i historieskrivingen.

I tillegg til de skriftende tendensene i forskningstradisjonen kan vi heller ikke se bort i fra at miljømessige – og økonomiske årsaker har hatt en virkning på dagens forskningssituasjon. I Danmark har styringsmaktene vist mer vilje til å støtte den brede okkupasjonsforskningen, og etablerte forskningsmiljøer ligger til rette for dem som vil bevege seg ut på okkupasjonsforskningens felt. I Norge har man ikke i dag forskningsinstitusjoner med veletablerte miljøer for okkupasjonsforskning, og Hjemmefrontmuseet har i lang tid lagt føringer for hvilke forskningsprosjekter som har fått støtte.

Den danske litteraturen om den kommunistiske motstandskampen har altså på 90 – 2000 - tallet blitt diskutert på samme måte som øvrig dansk okkupasjonslitteratur. Det kan virke som om at kommunistenes innsats i Danmark har blitt tatt opp til kritisk drøfting uten at den reelle innsatsen deres på noen måte blir undervurdert eller forsøkt skjøvet under teppet. Dermed kan man si at også nyere tids litteraturs fremstilling av den kommunistiske krigsinnsatsen i Danmark, harmonerer med den grunnfortellingen som ble etablert på 40 – tallet. I Norge derimot har de nye fremstillingene om den kommunistiske krigsinnsatsen måttet kjempe mot en sterk grunnfortelling hvor Hjemmefront og nasjonalt fellesskap sto i fokus. Dermed er fremstillingen om den kommunistiske krigsinnsatsen enn så lenge plassert på utsiden av grunnfortellingen.

Kapittel 7: Konklusjon

I denne oppgaven har vi tatt for oss hvordan den kommunistiske krigsinnsatsen har blitt fremstilt i norske og danske historiebøker. Gjennom en komparativ analyse av okkupasjonslitteratur i ulike tidsepoker, har vi kunnet stadfeste at det på 40 – tallet ble etablert en grunnfortelling om motstandskampen mot okkupasjonen, i både Norge og Danmark. Vi har også kunnet observere hvordan denne grunnfortellingen har endret seg over tid.

Da de store samleverkene utkom i den nære etterkrigstiden var deres hensikt å presentere et svar på hva som *egentlig* hadde skjedd under okkupasjonen. Samleverkene fikk ikke bare en opplysende funksjon, de bidro også til å forme nasjonens kollektive minne om krigen. I begge land ble det formet en grunnfortelling om krigen, hvor de patriotiske fremstillingene skulle være med å bygge opp igjen det som okkupasjonsmakten hadde revet ned.

Det ble imidlertid etablert to svært forskjellige grunnfortellinger i Norge og Danmark. For å forstå forskjellene må vi ta utgangspunkt i selve okkupasjonstiden. Fra den aktive motstanden begynte i Danmark var de danske kommunistene en del av Frihetsrådet. De var en viktig brikke i motstandsarbeidet, og ikke minst var de en akseptert del av den samlede danske motstanden mot okkupanten. Dermed var de danske kommunistene en del av det danske ”vi - fellesskapet”. De var allerede inne i varmen. På grunn av den heltestatusen de oppnådde under okkupasjonen passet de også inn i etterkrigstidens patriotiske minnekultur. Deres innsats for Danmark ble ansett som like viktig som øvrige motstandsgruppers innsats. Dermed kunne de også lettere skrives inn i grunnfortellingen om krigen.

I Norge var derimot kommunistene aldri inne i Hjemmefrontens varme. I det norske ”vi - fellesskapet” representerte kommunistene et ”dem”. De oppnådde derfor aldri en slik status i fremstillingen av motstandskampen som sine partifeller i Danmark. I den norske grunnfortellingen om krigen var det ikke plass til kommunistene.

Det var Hjemmefrontens egne menn som utformet den norske grunnfortellingen. I følge dem hadde kommunistene selv satt seg utenfor fellesskapet ved å ikke slutte seg til Hjemmefrontens passive linje. Da krigen var slutt fikk kommunistpartiet stor oppslutning i det første valget, de var nå blitt en reel konkurrent til Arbeiderpartiet. Sammen med starten på den kalde krigen kan dette være med på å forklare hvorfor kommunistiske motstandsmenn ble stengt uten fra grunnfortellingen.

Etter hvert kom nye forfattere på banen, og nye fortellinger om den andre verdenskrig ble etablert. I Norge kom neste store samleverk om krigen på 80 – tallet. Her ble grunnfortellingen som ble etablert på 1940 - tallet videreført, og til dels skjerpet i negativ retning. Kommunistene sto også her utenfor Hjemmefrontens fellesskapet. Terje Halvorsen lille bidrag representerer imidlertid et brudd med den etablerte grunnfortelling, da det i hans fremstilling er Hjemmefronten og ikke kommunistene selv som setter seg utenfor fellesskapet. Det kan likevel diskuteres hvor mye Halvorsens bidrag egentlig forandrer selve grunnfortellingen. Det blir ikke presentert sammen med fremstillingen av den øvrige norske motstanden, men kommer nærmest som et vedlegg i bind 8 *Frigjøring*. Den norske grunnfortellingen om krigen står dermed nærmere uforandret frem til 90 – tallet.

I Danmark blir fremstillingene om kommunistene under okkupasjonen satt inn i et mer kritisk perspektiv fra 1960 – årene. Den kalde krigens ringvirkninger spredte også frykt i Danmark, og kommunistenes internasjonale tilknytning og deres politiske motiver fikk i denne perioden mer oppmerksomhet. Til tross for denne mer kritiske forskningstradisjonen, beholdt likevel de danske kommunistenes krigsinnsats sin grunnleggende positive status i grunnfortellingen.

I Danmark vokste det tidlig på 90 - tallet frem en ny generasjon okkupasjonsforskerne. Okkupasjonsforskningen økte i omfang og gikk samtidig inn i en revisjonistisk fase hvor etablerte sannheter ble sett på med kritiske øyne. Dette, sammen med tilskuddet av forfattere uten akademisk historiefaglig bakgrunn, førte til at synsvinklene, og emnekretsen ble bredere. Forskernes mer kritiske syn på tidligere tids forskning og resultater, kommer også til syne i de mange nye utgivelser om kommunistene og deres innsats under den andre verdenskrig. De nye forskningsresultatene tilbyr et mer nyansert bilde av okkupasjonstiden. Selv om kommunistene som andre grupper, blir utsatt for en mer kritisk gjennomgang, rokker ikke dette ved deres innsats på motstandsfeltet. I Danmark har kommunistenes krigsinnsats alltid vært en akseptert del av den danske grunnfortellingen. De nye tilskuddene til denne fortellingen nyanserer deres innsats mer enn den rokker ved selve grunnfortellingen.

De danske kommunistene har altså helt fra starten vært ”innenfor”, både i selve okkupasjonstiden og i okkupasjonslitteraturen. Selv om det ikke foreligger noen helhetlig fremstilling av deres motstandsvirksomhet, trenger ikke dette nødvendigvis å sees på som en mangel. De mange fragmenterte fortellingene som har kommet i ettertid står støtt alene. De

trenger ikke settes sammen til et helhetligbilde, fordi dette bildet allerede er tegnet i grunnfortellingen om den danske okkupasjonstiden.

I Norge ble kommunistene derimot holdt utenfor grunnfortellingen da den ble etablert i *Norges krig* på 40 - tallet, en fortelling som i hovedsak ble videreført i 1980 – tallsverket *Norge i krig*. Etter slutten på den kalde krigen, og med nye forfattere på banen, er det ikke lenger noen som bevisst stenger kommunistene ute fra fortellingen. Ingen har likevel klart å presentere en fremstilling som har fått like mye status som samleverkene, til tross for at kommunistenes krigsinnsats har blitt grundig belyst av historikere som Lars Borgersrud, Torgrim Titlestad, Terje Halvorsen og flere andre.

Gjennom min komparative analyse av norsk og dansk okkupasjonslitteratur kan jeg konkludere med at den norske fremstillingen av den kommunistiske krigsinnsatsen frem til nyere tid har vært kraftig nedvurdert i forhold til Hjemmefrontens motstandsaktiviteter, og ikke minst den plassen deres partifeller fikk i den danske litteraturen. I nyere tid har man i Norge imidlertid fått flere utgivelser om den kommunistiske krigsinnsatsen. Felles for dem er at de gir en i hovedsak positiv fremstilling av kommunistenes innsats i motstandsarbeidet under okkupasjonen. Det står likevel igjen å se om tendensen fra disse fremstillingene kan skrives inn i den etablerte grunnfortellingen som i over 50 år har fått stå nærmest uforandret. De mange fragmenterte fortellingene veier ikke opp for de store samleverkene og den grunnfortellingen de skapte og videreførte. Det foreligger ikke noen samlet fremstilling av den kommunistiske motstandskampen i Norge, og inntil det gjør det, kan det tenkes at forestillingen om kommunistene som en outsider i norsk okkupasjonshistorie vil leve videre.

Kommunistenes krigsinnsats i Danmark har alltid vært en del av grunnfortellingen, og de har dermed aldri måttet kjempe seg inn i etterkrigstidens okkupasjonslitteratur. Kanskje er det derfor de i dag aksepterer de mange fragmenter av enkelthistorier som stadig blir utgitt om den kommunistiske krigsinnsatsen som selvstendige verk, mens man i Norge enda etterlyser en helhetlig fremstilling. For det er kanskje nettopp, en slik helhetlig fremstilling av den kommunistiske krigsinnsatsen som er best egnet til å ta opp kampen og utfordre grunnfortellingen om krigen. Da er det mulig at også de norske kommunistene vil eie en del av historien om krigen.

English abstracts

The story about the Second World War has been told numerous times. According to the historian Pieter Lagrou “*the liberated societies of Europe was traumatized, and their now fragile national consciousness was in urgent need of a kind of patriotic epic that only the resistance could deliver.*”³⁶⁶

In the process of rebuilding the damaged societies, the patriotic memories about the countries resistance forces were used as building stones in the countries new foundation. But not all memories were considered to be memorable. The girls who established relationships to the German occupation force, the young Norwegian boys who fought alongside the German soldiers, the Norwegians who traded with the Germans to gain economic win, they were not considered memorable, and therefore their stories were under communicated. But also some of the groups who fought on the right side claimed to be under communicated, like the communist resistance force.

In a comparative analysis of the occupational literature in Norway and Denmark, I have found that the Norwegian communists have suffered a larger under communication in the Norwegian literature, then the Danish communists has in the Danish literature.

After the war both Norway and Denmark established basic narratives built on the nations patriotic memories. The Danish communists had been an accepted part of the Danish resistance force and therefore they were considered just as memorable as any other resistance group in Denmark. In Norway however, the communists never managed to get this acceptance from the joint Norwegian resistance force. They were placed outside the resistance community, and in the post war narrative they experienced a similar treatment.

In recent years both countries have produced a large amount of studies and books about the communist resistance force. In Denmark the critics accept these fragmented stories as contributions to the basic narrative story about the war. In Norway the critics claim that the fragmented stories about the effort of the communist resistance, does not challenge the basic

³⁶⁶ Lagrou, 2000: 2

narrative, and until a story that do is presented, the critics will still claim that the communist resistance in the Norwegian literature is under communicated.

Bibliografi:

Bøker og artikler:

- Borgersrud, Lars (1997) *Nødvendig innsats – sabotørene som skapte den aktive motstanden*, Universitetsforlaget AS, Oslo
- Borgersrud, Lars (2001) *Fiendebildet* Wollweber, Forlaget Oktober as, Oslo
- Bundgård Christensen, Claus, Joachim Lund, Niels Wium Olesen, Jacob Sørensen (2005) *Danmark besat krig og hverdag 1940-45*, Høst og Sønns Forlag, København
- Christensen, Chr. A.R. (1950) *Hjemmefrontens ledelse*. I Steen Sverre (red.). *Norges krig* b.3. Gyldendal, Oslo
- Cohen, Deborah & Maura O'Conner (2004) *Comparison and history*. Taylor & Francis Books, INC, New York
- Corell, Synne (2010) *Krigens ettertid*, Oslo, Spartacus forlag AS
- Dahl, Hans Fredrik, Hans Kirchhoff, Joachim Lund, Lars-Erik Vaale (2010) *Danske tilstander Norske tilstander*. Forlaget Press, Oslo
- Eriksen, Anne (1995) *Det var noe annet under krigen*, Pax Forlag A/S, Oslo
- Eriksen, Knut Einar & Terje Halvorsen (1987) *Frigjøring*. I Skodvin Magne (red.). I *Norge i krig*, b.8. Aschehoug, Oslo
- Fog, Mogens (1947) *Danmarks Frihedsraad*. I: La Cour Vilhelm (red.). *Danmark under besættelsen*. B.2. Westermann, København

- Gamborg, Leif (1946) *Den retlige udvikling*. I: La Cour Vilhelm (red.). *Danmark under besættelsen*. B.1. Westermann, København
- Grimnes, Ole Kristian (1984) *Overfall*. I: Skodvin, Magne (red.). *Norge i Krig*. B.1. Aschehoug, Oslo
- Grimnes, Ole Kristian, (1990) *Historieskrivingen om okkupasjonen I: Nytt norsk tidsskrift nr 2*. 1990 s 108 – 121
- Halvorsen, Terje (1999) *Okkupasjonshistorien og de besværlige kommunistene*. I Larsen Stein Uglevik (red.). *I I krigens kjølvann*, Universitetsforlaget, Oslo
- Hauge, Jens Chr. (1950) *Fra krig til fred*. I Steen Sverre (red.). *Norges krig* b.3. Gyldendal, Oslo
- Henriksen, Petter (red.). (2005) *Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon*. Bind 3 4. Utg. Kunnskapsforlaget, Oslo
- Kaarsted, Tage, (1993) *Krise og krig 1925 – 1950*. I Olsen, Olaf (red.). I *Danmarkshistorie*, b.13. Gyldendals Bogklubber, København
- Kirchhoff, Hans, Henrik S. Nissen & Henning poulsen (1964) *Besættelsestidens historie*. Danmarks radios grundbøger, fremad, København
- Kirchhoff, Hans (2001) *Samarbejde og Modstand under besættelsen*, Odense universitetsforlag, Odense
- Kirchhoff, Hans, John T. Lauridsen & Aage Trommer (2002) *Gads leksikon om dansk besættelsestid 1940-45*. Gads Forlag, København

- Kraglund, Ivar & Arnfinn Moland (1987) *Hjemmefront*. I Skodvin, Magne (red.). I *Norge i krig*, b.6. Aschehoug, Oslo
- Lagrou, Pieter. (2000) *The Legacy of Nazi Occupation - Patriotic Memory and National Recovery in Western Europe. 1945-1965*, Cambridge, Cambridge University Press. Cambridge
- Lange, Even (1996) (2005) *1935-70 Samling om felles mål*. I: Helle, Knut (red.). *Aschehougs Norges historie*,. Aschehoug & Co, Oslo
- Lauridsen, John T. (2002) *Samarbejde og modstand. Danmark under den tyske besættelse 1940 – 45 – En bibliografi*. Museum Tusulanums Forlag, København
- Lippe, Just (red,) (1963) *Norges kommunistiske historie*. Bd Ny Dag, Oslo
- NOS (Norges offisielle statistikk) IX, no 107 Stortingsvalget 1936
- Nøkleby, Berit (1986) *Holdningskamp*. I Skodvin, Magne (red.). *Norge i krig*. B.4. Aschehoug, Oslo
- Nørgaard, Erik (1986) *Krigen før krigen, Wollweber-organisasjonen og skibssabotagerne*. Bogans Forlag, Lyngø
- Outze, Børge (1946) *Sabotage. I: La Cour Vilhelm (red.). Danmark under besættelsen*. B.3. Westermann, København
- Outze, Børge (1963) *Oprøret*. I *Danmark under besættelsen*, b.2. Steen Hasselbalchs Forlag, København
- Outze, Børge (1964) *Opgøret 1*. I *Danmark under besættelsen*, b.3. Steen Hasselbalchs Forlag, København

- Outze, Børge (1968) *Opgøret 2. I Danmark under besættelsen*, b.4. Steen Hasselbalchs Forlag, København
- Rasting, Carl (1946) *Besættelsen I folkeretligt lys*. I: La Cour Vilhelm (red.). *Danmark under besættelsen*. B.1. Westermann, København
- Roslyng-Jensen, Palle (2001) *Besættelsesforskningen 1995 – 2001 En national eller en ideologisk historieskriving? I: (Dansk) historisk tidsskrift 101:2, s 480 – 530*
- Roslyng-Jensen, Palle, (2006) *Besættelseslitteraturen 2001 – 2006. Postmodernistisk variation og fortsat hausse, I: (Dansk) historisk tidsskrift, 106:1. s 192 – 242*
- Sivertsen, Helge (1950) *Hjemmestyrkene*. I Steen Sverre (red.). *Norges krig* b.3. Gyldendal, Oslo
- Skodvin, Magne (1948) *Det store fremstøt*. I Steen Sverre (red.). *Norges krig* b.2. Gyldendal, Oslo
- Stugu, Ola Svein, (2008) *Historie i bruk*. Det Norske Samlaget, Oslo
- Stavnstrup, P (1946) *Kapitulationen*. I: La Cour Vilhelm (red.) *Danmark under besættelsen*. B.1. Westermann, København (A)
- Stavnstrup, P (1946) *Den politiske Udvikling indtil den 29. August 1943*. I: La Cour Vilhelm (red.). *Danmark under besættelsen*. B.1. Westermann, København (B)
- Sørensen, Øystein, (1989) *Forskningen om krigen i Norge I: Nytt norsk tidsskrift nr. 1 1989, s 40 – 55*

- Titlestad, Torgrim. (2010) *Frihetskampen i Norge - og historikerne som sviktet*, Spartacus forlag AS, Oslo
- Wendt, Frantz (1972) *Besættelse og Atomtid*. I Danstrup, John (red.). & Koch Hal (red.). I *Danmarks Historie*, b.14. Politikens forlag, København

Internett:

Aalen, Kristin (2009) Andre helter var større enn Manus. Aftenposten.no (online) URL: <http://www.aftenbladet.no/kultur/--Andre-krigshelter-var-storre-enn-Manus-2006374.html#.UYEXEWAVwb0> (05.05.2013)

Andreassen, Thorleif (2006 -2011) *Nå er det lov å skrive om tabuer*. Aftenposten.no (online) URL: <http://www.aftenposten.no/kultur/litteratur/--Na-er-det-lov-a-skrive-om-tabuer-6417853.html#.UWUruWAVzoA> (05.05.2013)

Andresen, Kari (2010) *Kamouflert jødedeportasjon*.Forskning.no (online) URL: <http://www.forskning.no/artikler/2010/mai/249740> (05.05.2013)

AU UNIVERSITETSHISTORIE (2012) *Carl Rasting*. (Online) URL: <http://www.au.dk/uhu/showroom/galleri/personer/carl-rasting-1900-1967/> (05.05.2013)

Bergmo, Tonje (2012) *Krig og elendighet selger*. NRK.no (Online) URL: <http://www.nrk.no/kultur-og-underholdning/1.8194998> (05.05.2013)

DEN STORE DANSKE GYLDENDALS ÅBNE ENCYKLOPÆDI (2009 -2013) Frantz Wendt. (Online) URL: http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Samfund,_jura_og_politik/Myndigheder_og_politisk_styre/Generalsekretær/Frantz_Wendt (05.05.2013)

DEN STORE DANSKE GYLDENDALS ÅBNE ENCYKLOPÆDI (2009 -2013) *Hans Kirchhoff*. (Online) URL: http://www.denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danske_historikere/Hans_Kirchhoff (05.05.2013)

DEN STORE DANSKE GYLDENDALS ÅBNE ENCYKLOPÆDI (2009 -2013) *Leif Gamborg*. (Online) URL:
http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Samfund,_jura_og_politik/Jura/Højesteretsagfører/Leif_Gamborg (05.05.2013)

DEN STORE DANSKE GYLDENDALS ÅBNE ENCYKLOPÆDI (2009 -2013) *Henrik S. Nissen* (online) URL:
http://www.denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danske_historikere/Henrik_Sandø_Nissen (05.05.13)

DEN STORE DANSKE GYLDENDALS ÅBNE ENCYKLOPÆDI (2009 -2013) Tage Kaarsted. (Online) URL:
http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Historie/Historiker/Tage_Kaarsted (05.05.2013)

Mjaugedal, Tollef (2008) *Vil ha ny krigsforskning*. Klassekampen.no (online) URL:
<http://www.klassekampen.no/55482/article/item/null/vil-ha-ny-krigsforskning> (05.05.2013)

Meyer, Astrid Hygen (2011) *Aldri mer 26. November*. Klassekampen.no (online) URL:
<http://www.klassekampen.no/59591/article/item/null/aldri-mer--november> (05.05.2013)

OUTZE ONLINE (2012) *Det legale Information*. (online) URL:
<http://outze.mediajungle.dk/legale-information/> (05.05.2013)

STORE NORSKE LEKSIKON (2007 – 2009) *Børge Outze*. (Online) URL:
http://snl.no/Børge_Outze (05.05.2013)

STORE NORSKE LEKSIKON (2005 -2007) *Jens Christian Hauge*. (Online) URL:
http://snl.no/Jens_Christian_Hauge (05.05.2013)

STORE NORSKE LEKSIKON (2005 -2007) *Nasjonal Samling*. (Online) URL:
http://snl.no/Nasjonal_Samling (05.05.2013)

STORE NORSKE LEKSIKON (2005 – 2007) *Magne Skodvin*. (Online) URL:
http://snl.no/.nbl_biografi/Magne_Skodvin/utdypning (05.05.2013)

STORE NORSKE LEKSIKON (2007 – 2009) *Mogens Fog*. (Online) URL:
http://snl.no/Mogens_Fog (05.05.2013)

STORTINGET (2012) *Sivertsen, Helge* (1913 – 1986) (online) URL:
<http://www.stortinget.no/no/Representanter-og-komiteer/Representantene/Representantfordeling/Representant/?perid=HESI> (05.05.2013)

Østli, Kjetil (2010 – 2011) *En historie om helter*. Aftenposten.no (online) URL:
<http://www.aftenposten.no/amagasinet/En-historie-om-helter-5328625.html#.UWU7Z2AVzoB> (05.05.2013)

